

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

VEŘEJNOST A TRESTNÍ POLITIKA

Petr Zeman a kol.

Praha 2011

Autoři:

JUDr. Petr Zeman, Ph.D.

JUDr. Simona Diblíková

JUDr. Zdeněk Karabec, CSc.

PhDr. Jan Tomášek, Ph.D.

PhDr. Ivana Trávníčková, CSc.

Sekundární statistickou analýzu dat s využitím multivariátních metod pro účely Kapitoly IV.4. zpracoval JUDr. Jaroslav Košťál, CSc.

Recenzenti:

JUDr. Jana Hulmáková, Ph.D. (Fakulta práva Panevropské vysoké školy)

Mgr. Zuzana Podaná, Ph.D. (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze)

Tento text neprošel jazykovou korekturou

ISBN 978-80-7338-113-4

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011

www.kriminologie.cz

OBSAH

Poděkování	5
I. Úvod	6
I.1. Původ, předmět a cíl výzkumu	6
I.2. Metody výzkumu	8
II. Teoretický vstup do problematiky trestní politiky a veřejného mínění v této oblasti	9
II.1. Podstata, tvorba a realizace trestní politiky	9
II.1.1. Vymezení pojmů	9
II.1.2. Účel trestání a možnosti sankční politiky	11
II.1.3. Trestní politika ve vztahu k závažným formám kriminality	15
II.1.4. Některé obecné tendence v trestní politice	17
II.1.5. Trestní politika a její zaměření v ČR	22
II.1.6. Vliv politického systému na utváření trestní politiky v ČR	26
II.1.7. Trestní politika jako zdroj konstant v oblasti trestní justice	31
II.2. Postoje a názory veřejnosti na kriminalitu a trestní politiku	34
II.2.1. Postoje, přesvědčení a mínění	34
II.2.2. Média jako zdroj informací o kriminalitě	43
II.2.3. Vliv osobních zkušeností a individuálních rozdílů	47
II.2.4. Metodologické aspekty výzkumů veřejného mínění o kriminalitě	52
II.2.5. Pohled veřejnosti na trestní politiku a jeho specifičnost - nové výzvy pro kriminologii?	61
III. Výzkumy veřejného mínění k trestněpolitickým otázkám v ČR	64
III.1. Průzkumy realizované Institutem pro kriminologii a sociální prevenci	65
III.2. Vnímání kriminality jako problému	66
III.3. Důvěra k orgánům systému trestní justice	69
III.4. Tolerance ve společnosti	71
III.5. Trestnost a tresty	75
III.6. Zvláštní otázky	79
IV. Výsledky průzkumu veřejného mínění IKSP_TP2009	81

IV.1. Metodika průzkumu	81
IV.2. Struktura výzkumného souboru	82
IV.3. Shrnutí základních poznatků	84
IV.3.1. Vnímaná informovanost o kriminalitě a trestní justici	84
IV.3.2. Znalost relevantní legislativy	86
IV.3.3. Představy o stavu a vývoji kriminality a jejím postihu	88
IV.3.4. Míra tolerance a punitivity mezi občany	90
IV.3.5. Názory na funkci a činnost systému trestní justice a jeho orgánů	94
IV.3.6. Rozdíly mezi skupinami respondentů	96
IV.4. Sekundární statistická analýza vybraných údajů	97
IV.4.1. Znalosti veřejnosti v oblasti kriminality a trestní justice	97
IV.4.2. Názory občanů na funkce trestů a trestání	102
IV.4.3. Hodnocení činnosti systému trestní justice	106
IV.4.4. Postoje k trestnosti různých druhů jednání	113
IV.4.5. Názory na ochranu obětí trestné činnosti	116
V. Závěr	118
Použité prameny	123
Příloha: Použitý dotazník	127
Resumé	137
Summary	143

Poděkování

Autoři této studie děkují JUDr. Janě Hulmákové, Ph.D., z Fakulty práva Panevropské vysoké školy, a Mgr. Zuzaně Podané, Ph.D., z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, za provedení externí recenze studie a poskytnutí cenných připomínek a námětů.

I. Úvod

I.1. Původ, předmět a cíl výzkumu

Obecně se má za to, že každý stát svou trestní politikou deklaruje zejména úroveň ochrany základních lidských a občanských práv a svobod, kterou je ochoten a schopen reálně zabezpečit. Trestní politika státu je konkretizována především v jeho trestní legislativě hmotně právní i procesní, v systému a uspořádání orgánů a institucí zajišťujících uplatňování trestněprávních norem i v praktické činnosti těchto subjektů.¹ Veřejnost a trestní politika jsou v demokratickém právním státě v neustálé interakci. Občané by především měli mít dostatek korektních informací k tomu, aby si vytvořili realistickou představu o stavu kriminality (a souvisejících sociálně patologických jevů) v zemi (regionu, obci) a o reakci orgánů veřejné moci na ni. Na druhé straně je nezbytným předpokladem formulace účinné, srozumitelné a respektované trestní politiky dostatečná znalost skutečných potřeb občanů v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku, jejich skutečných názorů na kriminalitu a její postih, jakož i jejich postojů k různým formám společensky nekonformního chování. A konečně je třeba veřejnosti trestně politické záměry a opatření, jakož i důvody pro ně, srozumitelně sdělovat. Je tedy třeba vědět, jaké formy sdělení nejlépe přitáhnou pozornost veřejnosti, jaké zdroje jsou schopny poskytovat informace veřejnosti nejefektivněji a jaké nejpřesněji, které informační kanály jsou pro veřejnost nejdůvěryhodnější apod.²

Rovněž Institut pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP) se problematice tvorby, projevů a dopadů trestní politiky dlouhodobě věnuje. Činí tak v souladu s hlavním cílem své činnosti, jímž je přispívat k zajišťování právní jistoty občanů, fungování justičního systému, k tvorbě kvalitní legislativy a k formulování sankční politiky zaměřené na účinnější kontrolu kriminality.³ Do Střednědobého plánu výzkumné činnosti IKSP na léta 2008-2011⁴ byl proto zařazen výzkumný úkol „Veřejnost a trestní politika“ s termínem řešení 2009-2011. Podle Střednědobého plánu se úkol týká výzkumu názorů a postojů veřejnosti ke kriminalitě, mírám punitivity a tolerance, názorů na trestání a platnou legislativu a také mravního a právního vědomí občanů. Tyto údaje jsou velmi potřebné pro nastavení trestní politiky a její prezentaci

¹ Karabec, Z. aj.: Trestní politika a její realizace v oblasti trestní justice. Praha: IKSP, 2008, str. 6.

² Zeman, P.: Fungování orgánů systému trestní justice očima občanů. In: Státní zastupitelství, 5/2011, str. 14-20.

³ Viz § 2 Statutu IKSP, vydaného Instrukcí Ministerstva spravedlnosti ČR č. j. 113/2008-OANA ze dne 4. 7. 2008.

⁴ Schválen rozhodnutím ministra spravedlnosti dne 7. 5. 2008, č.j. 5/2008-OANA-SP/13, viz http://www.ok.cz/iksp/docs/sp08_10.pdf.

vůči veřejnosti. Úkol je též odůvodněn dlouhodobým nesouladem mezi trestně politickou praxí a představami občanů, i nízkou informovaností občanů o trestně politických záměrech a opatřeních v naší společnosti.

Předmětem výzkumu, v jehož rámci vznikla předkládaná studie, bylo veřejné mínění o zásadních aspektech z oblasti trestní politiky. Výzkum byl zaměřen především na názory české veřejnosti na stav a vývoj kriminality, míru punitivity či tolerance mezi občany, jejich názory na funkci a činnost systému trestní justice a jeho orgánů⁵, názory na stav relevantní legislativy, jakož i vnímanou informovanost veřejnosti o dané problematice.

Cílem výzkumu bylo přinést nové a prohloubit dosavadní poznatky o názorech a postojích veřejnosti k jednotlivým aspektům trestní politiky v ČR, a to prostřednictvím reprezentativního průzkumu veřejného mínění. Vedlejším cílem bylo sumarizovat výsledky dosavadního výzkumu v této oblasti a formulovat konkrétní náměty pro účely tvorby trestní politiky.

Hlavní součástí výzkumu byl rozsáhlý původní průzkum veřejného mínění IKSP_TP2009 k problematice kriminality a trestní justice na reprezentativním vzorku občanů ČR. Terénní fáze průzkumu proběhla v létě 2009. Výsledky průzkumu v základní podobě byly z důvodu zachování jejich co největší aktuálnosti publikovány v roce 2010 v samostatné studii.⁶

Kapitola II. této studie přináší teoretický vstup do zkoumané problematiky a zahrnuje výsledky literární studie jednak k fenoménu trestní politiky, z hlediska jejích obecných charakteristik, aktuálních trendů i některých konkrétních rysů v rámci ČR, a dále k problematice formování veřejného mínění v oblasti kriminality a trestní justice a jeho vědeckého poznávání. V Kapitole III. jsou shrnuty výsledky některých nedávných výzkumů veřejného mínění k trestněpolitickým otázkám, realizovaných v ČR jak Institutem pro kriminologii a sociální prevenci, tak jinými subjekty. Výsledky průzkumu IKSP_TP2009 jsou prezentovány v Kapitole IV., která kromě informací o metodice průzkumu a struktuře výzkumného souboru obsahuje shrnutí základních poznatků z průzkumu, rozšířené o výsledky sekundární statistické analýzy.

⁵ Orgány systému trestní justice zde nemíníme pouze tzv. „justiční orgány“, tedy státní zastupitelství a soudy, ale všechny státní orgány, které v rámci systému trestní justice působí, tedy také policejní orgány, Vězeňskou službu ČR a Probační a mediační službu ČR.

⁶ Zeman, P. aj.: Názory a postoje občanů v oblasti trestní politiky. Praha: IKSP, 2010.

I.2. Metody výzkumu

K řešení výzkumného úkolu byly použity následující výzkumné metody a techniky:

- *studium a analýza odborné literatury* – byly využity především ve vstupní literární studii o problematice veřejného mínění, jeho vztahu s trestní politikou a přístupech k jeho výzkumu;
- *sekundární analýza výsledků dosavadních výzkumů veřejného mínění k otázkám týkajícím se trestní politiky* – poskytla přehled již existujících výzkumných poznatků ke zkoumané problematice v ČR;
- *průzkum veřejného mínění IKSP_TP2009* - představoval těžiště výzkumu a posloužil k získání nových poznatků o názorech veřejnosti na jednotlivé aspekty trestní politiky. Terénní fázi průzkumu realizoval externí subjekt (Factum Invenio, s.r.o.) prostřednictvím vlastní tazatelské sítě na reprezentativním vzorku populace ČR. Výsledky průzkumu byly po základním zpracování podrobeny sekundární statistické analýze s využitím multivariátních technik. Podrobnosti o metodologii terénní fáze průzkumu obsahuje Kapitola IV;

II. Teoretický vstup do problematiky trestní politiky a veřejného mínění v této oblasti

II.1. Podstata, tvorba a realizace trestní politiky

II.1.1. Vymezení pojmů

Trestní politika je souhrn opatření trestněprávní povahy, kterými společnost reaguje na kriminalitu s cílem tento nežádoucí jev kontrolovat, omezit a potlačit. Trestní politika státu je konkretizována především v jeho trestní legislativě hmotněprávní i procesní, v systému a uspořádání orgánů a institucí zajišťujících uplatňování trestněprávních norem i v praktické činnosti těchto subjektů. Při vymezení problematiky, na kterou se zaměřuje naše studie, vycházíme tedy z následující definice: „Trestní politika, jako součást obecné politiky, formuluje cíle a prostředky společenské kontroly kriminality pomocí trestního práva“⁷. Toto sepětí trestní politiky s obecnou politikou, tedy s programy a činnostmi politických stran, zákonodárných i exekutivních orgánů, i s občanskými aktivitami, které jsou zaměřeny na kontrolu kriminality, její potlačování i prevenci, představuje trestní politiku v širším pojetí.

Užší vymezení trestní politiky zahrnuje především trestní zákonodárství a činnosti i opatření orgánů činných v trestním řízení; aktivity dalších subjektů pouze v tom rozsahu, v jakém jsou přímo orientovány na kontrolu kriminality či do trestní oblasti.

Pro další výklad je vhodné uvést, že v zahraniční odborné literatuře, zejména anglosaské provenience, se pro trestní politiku v našem pojetí používá spíše pojem „*crime control*“ nebo pojem „*sentencing policy*“. V českém prostředí se často setkáváme s pojmem „kriminální politika“, čímž se rozumí souhrn všech opatření proti kriminalitě, která společnost přijímá v jednotlivých oblastech, např. v oblasti ekonomické a sociální, ve zdravotnictví, při výchově mladé generace, při výkonu veřejné správy apod. Kriminální politika, zahrnující v tomto pojetí i trestní politiku a *prevenci*, je někdy považována za samostatnou disciplínu vedle trestněprávní vědy, kriminologie a kriminalistiky.⁸ Významnou oblastí, kde se realizuje kriminální (trestní) politika, je inovace a reforma trestního práva.⁹

⁷ Musil, J.: Úloha trestní politiky při reformě trestního práva. In: Trestní právo, 1/1998, str. 3-5.

⁸ Srov. Novotný, O.; Zapletal, J. aj.: Kriminologie. 3. vyd. Praha: ASPI, 2008, str. 29-30.

⁹ Kuchta, J., Váľková, H. aj.: Základy kriminologie a trestní politiky. Praha: C.H.Beck, 2005, str. 10.

Pokud je *crime control* (kontrola kriminality) vymezována jako nadřazený pojem, zahrnující i trestní politiku, je akcentována zejména okolnost, že jde o souhrn strategií a sankcí, které mají zajistit konformitu chování v oblastech chráněných trestněprávními normami.¹⁰ Jde tedy o širokou škálu opatření, zahrnující aktivity státních orgánů na centrální i místní úrovni, zákonodárných i exekutivních orgánů. V demokratické občanské společnosti sem patří i aktivity různých nevládních organizací, jejichž činnost může významně přispívat ke kontrole a omezování některých forem kriminality (domácí násilí, obchodování s lidmi aj.), i když tyto aktivity samozřejmě nemohou mít sankční povahu. V našem právním prostředí je kontrolou kriminality míněno úsilí státu i společnosti o udržení kriminality v určitých přijatelných mezích nebo o její omezování. Kontrola kriminality se uskutečňuje prostřednictvím trestněprávní strategie či preventivních strategií.¹¹

Sentencing policy je v zahraniční odborné literatuře chápána více široce, než je v českém prostředí vymezován analogický pojem „sankční politika“, který je definován jako stanovení účelu trestání, systému trestních sankcí a jejich uplatňování.¹² *Sentencing policy* je v západních demokratických státech vykládána často v termínech z oblasti základních lidských a občanských práv a realizace této politiky směřuje k jejich ochraně a upevnování s důrazem na právo na osobní bezpečnost, na ochranu života, zdraví a majetku. Velký význam je přikládán zajištění osobní svobody a v této souvislosti i formulaci procesních předpisů a celé trestní legislativě, včetně norem vymezujících kompetence policie, vězeňských orgánů apod.¹³

Sentencing policy se odvíjí od vymezení pojmu „*crime*“ (zločin, trestný čin). V anglosaské klasické právní teorii je obvyklé, že musí být splněno několik elementárních podmínek, aby dané jednání bylo považováno za trestný čin: musí jít o jednání, které je zákonem zakázané v době, kdy k němu došlo; pachatel musí jednat ve zločinném úmyslu (*mens rea*); pachatel musí protiprávně konat (*actus reus*); za spáchaný čin musí být zákonem stanovena sankce. Za určitých podmínek může být *mens rea* spatřována i v jednání z nedbalosti.

Z hlediska trestní politiky mají ovšem zásadní význam i další kritéria pro vymezení trestnosti nějakého činu. Sutherland zdůrazňuje, že kromě právního vymezení trestnosti musí

¹⁰ Garland, D.: *Punishment in Modern Society. A Study in Social Theory*. Oxford: Oxford University Press, 1990.

¹¹ Novotný, O., Vanduchová, M. aj.: *Trestní právo hmotné - I (obecná část)*. Praha: ASPI, 2007, str. 22.

¹² Srov. např. Karabec, Z.: *Aktuální problémy kriminální politiky*. In: Zapletal, J. aj.: *Aktuální problémy kriminologie (pro posluchače magisterského studijního programu)*. Praha: Policejní akademie ČR, 2006, str. 248.

¹³ Tonry, M.; Frase, R. (eds.): *Sentencing and Sanctions in Western Countries*. Oxford: Oxford University Press, 2001, str. 440.

být zvažována společenská škodlivost daného jednání¹⁴. Na morální aspekt protiprávního jednání upozorňuje např. Sellin¹⁵. Ze sociologického hlediska zasluhuje pozornost známé pojetí, že zločin je vlastně „sociální konstrukt“, protože dané jednání je v podstatě indiferentní do té doby, než ho společnost prohlásí za protiprávní a trestné.¹⁶

Jestliže společnost prohlašuje nějaké jednání za trestné, dané jednání tím kriminalizuje. To je ovšem velice závažný trestněpolitický akt, který odráží kulturní a hodnotovou orientaci společnosti. Některé druhy a formy jednání jsou trestné ve všech civilizovaných zemích (např. vražda, loupež) a jejich kriminalizace má nadčasový a univerzální charakter. Kaiser zdůrazňuje, že názory na protiprávnost a trestnost nějakého jednání jsou historicky a prostorově podmíněny.¹⁷ V totalitních režimech při kriminalizaci jednání členů společnosti převažují ideologické a mocenské zájmy vládnoucích garnitur.

Lze dovodit, že charakter trestní (kriminální, sankční) politiky v každé společnosti je určován především hodnotami a principy, zakotvenými v jejím ústavním pořádku, cíli, o něj státní moc usiluje, a v nejobecnější rovině i idejemi, které daná společnost přijímá.

II.1.2. Účel trestání a možnosti sankční politiky

V trestněprávní teorii je koncepce trestání založena na známé zásadě *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*, tedy že trestný čin i trest musejí být vymezeny zákonem. Lze poznamenat, že výraz *poena*, pocházející z řečtiny, původně znamenal očištění obce od zločinu a postoupení pachatele božstvu. Různá současná teoretická vymezení trestu zahrnují zejména tyto znaky: trest obsahuje způsobení újmy; tato újma je způsobena cíleně k tomu oprávněnou autoritou; trest je ukládán za porušení práva; toto porušení musí být zaviněné; trest je ukládán z ospravedlnitelného důvodu.¹⁸

Ve stručnosti lze připomenout, že se historicky vyhranily dvě základní koncepce, týkající se účelu trestu. Jeden základní směr považuje trestný čin za akt svobodné vůle pachatele a trest je proto přirozeným důsledkem spáchaného činu; přiměřenost trestu se posuzuje podle závažnosti deliktu, je jeho „zrcadlovým odrazem“. Trest má význam „sám o sobě“, jeho uložení je morálním imperativem. Je nutno trestat proto, že byl spáchán trestný

¹⁴ Sutherland, R.; Cressey, D.: *Criminology*, 8. vyd. Philadelphia: Lippincott, 1970.

¹⁵ Sellin, T.: *Culture, Conflict and Crime*. New York: Social Science Research Council, 1938.

¹⁶ Srov. např. Newburn, T. (ed.): *Key Readings in Criminology*. Cullompton: Willan Publishing, 2009, str. 13 a dále.

¹⁷ Kaiser, G.: *Kriminologie*. Praha: C.H.Beck, 1994, str. 119 a dále.

¹⁸ Srov. např. Walker, N.: *Why Punish?* Oxford: Oxford University Press, 1991.

čin (*punitur, quia peccatum est*). Jde tedy o koncept, který bývá označován jako absolutní teorie trestu, retributivní teorie, klasická škola trestního práva aj.

Druhý základní směr považuje spáchání trestného činu za důsledek určitých poznatelných vlivů, například nedostatků ve výchově, rodinného prostředí, existenční nouze, biologických a psychologických předpokladů. Pachatel se tedy nerozhoduje „svobodně“, zda spáchá trestný čin, ale jedná pod tlakem různých osobnostních a sociálních faktorů. Hlavní a jedině ospravedlnitelný cíl trestání spočívá proto v tom, aby při výkonu trestu bylo pachateli poskytnuto odborné zacházení, které potlačí příčiny, proč byl trestný čin spáchán. Je tedy nutno trestat proto, aby již nedošlo k trestnému činu (*punitur, ne peccetur*). Tento koncept bývá označován jako utilitární teorie trestu, rehabilitační teorie, pozitivistická škola trestního práva aj.

Modernější tzv. *desert theories* (*desert* = zásluha) zdůrazňují, že tomu, kdo zaviněně spáchal trestný čin, musí dát společnost důrazně najevo svůj nesouhlas s takovým jednáním. Pachatel tedy zasluhuje morální odsudek a trest. Trest má být natolik přísný, aby si pachatel uvědomil nepřijatelnost svého jednání. Klíčovou trestněpolitickou otázkou je tedy přiměřenost trestání. Pachatel zůstává subjektem individuálních lidských práv (byť omezených uloženým trestem) a má individuální a morální právo nebýt potrestán nepřiměřeně spáchanému činu.¹⁹

Vedle možno říci „klasického“ reformního směru, usilujícího o humánní a převýchovný přístup k pachatelům trestných činů, se již po určitou dobu prosazuje i tvrdší represivní linie, akcentující ochranu společnosti před vzrůstající kriminalitou. Na čele této represivní vlny jsou USA, kde se političtí představitelé i většina médií často snaží nalézt přímou spojitost mezi úrovní kriminality a počtem uvězněných osob v tom smyslu, že velký počet pachatelů izolovaných ve vězeňských zařízeních je tím nejúčinnějším prostředkem v boji proti zločinnosti. Vytvořila se tak zjednodušená představa, že ty osoby, které se dopouštějí trestné činnosti, představují specifickou skupinu populace, kterou je třeba identifikovat prostředky trestní justice (tj. odhalit, usvědčit a odsoudit) a eliminovat ze společnosti řádných občanů, kteří se tak budou moci věnovat svým aktivitám bez obav o svůj život, zdraví a majetek. Došlo tak k určité renesanci retributivního (odplatného) pojetí trestní justice, i když samozřejmě v USA, resp. v některých státech Unie, stále existují a rozvíjejí se konkrétní programy pro prevenci kriminality, pro resocializaci pachatelů (zejména pro

¹⁹ Maguire, M. aj. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 4. vyd., 2007, str. 992 a dále.

reedukaci mladistvých delikventů), pro postpenitenciární pomoc osobám propuštěným z výkonu trestu apod.

V 90. letech minulého století se tato represivní trestní politika vyjadřovala sloganem „na 200 milionů (obyvatel) 2 miliony (vězňů)“. Tato předpověď pro první léta nadcházejícího století byla naplněna již v únoru 2000, kdy se podle oficiálních statistik na území pod americkou jurisdikcí nacházely 2 miliony občanů ve vězeňských zařízeních. S méně než 5 % světového obyvatelstva vykazují USA téměř 25 % z celkové vězeňské populace na světě.

Tyto radikální přístupy vedly k přijetí některých kontroverzních legislativních opatření, známých např. pod označením „tříkrát a dost“ (tj. uložení doživotního trestu odnětí svobody při třetím odsouzení za úmyslný trestný čin), k obecnému zvyšování trestních sazeb a tím prodlužování doby strávené ve výkonu trestu odnětí svobody apod. V USA se vytvořilo významné hospodářské odvětví, tzv. „*prison industry*“, zabezpečující finanční, projektové, stavební, zásobovací (logistické) aj. potřeby vězeňství, a toto odvětví se stalo významnou součástí ekonomiky jednotlivých států USA. Architektura nových i tradičních amerických věznic je založena na principu „jedna cela, jeden muž“, takže k přeplněnosti kapacity věznic v našem pojetí prakticky nedochází.

Tato současná trestní a sankční politika USA má své přesvědčené zastánce i odpůrce. Diskuse na toto téma jsou mnohdy značně autoritativní, a to zejména proto, že již několik desetiletí je boj proti zločinnosti tradičním tématem volebního boje a z této otázky, i z jejích odborných aspektů, se stalo především politikum, citlivě vnímané americkou veřejností. Zastánci represivní trestněpolitické linie měli v první polovině devadesátých let minulého století silný argument: USA byla jednou z mála zemí na světě (např. vedle Japonska), kde zločinnost klesala.²⁰

Tento vývoj měl svou pochopitelnou logiku - čím více pachatelů je izolováno ve věznicích, tím méně potencionálních zločinců má příležitost páchat trestné činy. Nelze nevidět ani pozitivní, generálně preventivní účinky této trestní politiky. Rubem této koncepce je její ohromná ekonomická náročnost. Strmě stoupají „náklady na zločin“ (*cost of crime*), do kterých se zahrnují nejen výdaje na policii, trestní justici, vězeňství apod., ale i společenské náklady vzniklé tím, že část produktivních lidských zdrojů je při výkonu trestu odnětí svobody vyloučena z možnosti přispívat k tvorbě hrubého domácího produktu. Poukazuje se i na okolnost, že neustálé prodlužování doby, po kterou je část populace držena ve vězeňských

²⁰ Zhruba od poloviny devadesátých let 20. století ovšem výzkumy dokládají pokles nejfrekventovanějších forem kriminality jako globální trend ve většině zemí, viz např. Tseloni, A. aj.: Exploring the international decline in crime rates. In: European Journal of Criminology, 5/2010, str. 375-394.

zařízeních, povede časem k tomu, že z věznic se stanou alespoň částečně ústavy sociálního typu s neúměrnými finančními a personálními náklady na zdravotní a další péči o přestálé vězně.

Kritici této trestněpolitické linie v USA poukazují zejména na obtížnou slučitelnost tohoto represivního přístupu k pachatelům s tradičními hodnotami demokratické společnosti, s nezadatelnými lidskými a občanskými právy každého jednotlivce, a upozorňují i na perspektivní bezvýchodnost této koncepce. Nelze totiž víceméně trvale vylučovat nemalou část populace z občanské společnosti a vytvářet tak „kriminální ghetta“ s vlastní subkulturou, přesahující z vězeňského prostředí do normálního života. Kromě absolutních a doživotních trestů každé odnětí svobody dříve nebo později skončí a odsouzení se vrací do společnosti, která nemůže být vůči nim trvale netolerantní. Retributivní pojetí trestu a hypertrofie vězeňství je ve svých konečných důsledcích kontraproduktivní.

Ještě pádnější argumenty spočívají v pochybnostech, zda lze skutečně nalézt (a prokázat) přímou spojitost mezi vyšším počtem uvězněných pachatelů a poklesem kriminality. Již zmíněné rozsáhlé a obsahově diferencované preventivní programy v USA, mnohdy dostatečně finančně zabezpečené z vládních prostředků i z podnikových a soukromých nadačních zdrojů, se zdají být velmi účinným doplňkem represivních prostředků při kontrole a omezování zločinnosti. K tomu přispívá např. i současná orientace policie ve velkých městech USA na důsledné reagování na drobnější trestnou činnost, zejména u mladistvých delikventů, i na tzv. prekriminalitu, takže v americké společnosti se postupně prosazuje přístup, který se označuje jako „*zero tolerance*“, tedy snaha nesmiřovat se s žádným antisociálním chováním. Statistický pokles zločinnosti v USA je tedy patrně tak jako v jiných zemích v současnosti výslednicí preventivních i represivních opatření, přičemž jen obtížně je možné validně stanovit váhu a účinnost jednotlivých prvků trestní a sankční politiky. Garland uvádí, že současná trestní politika v USA je založena na třech principech: na obnovení reedukačních funkcí trestu, na kriminologických poznatcích a na racionálním ekonomickém uvažování.²¹

Růst vězeňské populace je zaznamenáván i v dalších zemích, a to i v těch, kde má své pevné místo sankční politika založená na opatřeních resocializačního charakteru a na širokém používání trestů a opatření nespojených s odnětím svobody. Umístění odsouzených pachatelů trestných činů do uzavřeného vězeňského zařízení s omezenými kontakty s vnějším světem je stále v právní teorii i v soudní praxi považováno za nejpřísnější druh trestu. To vyplývá

²¹ Garland, D.: *The Culture of Control*. Oxford: Oxford University Press, 2001, str. 175.

z obecného předpokladu, že lidská svoboda je nejcennějším statkem a její odnětí nebo omezení je pro pachatele trestného činu nejcitelnější újmou. Od nepodmíněného trestu odnětí svobody se rovněž očekává, že nejlépe naplňuje účel trestu a trestání. Výkon trestu odnětí svobody však přináší řadu známých nežádoucích efektů jako je např. devastující vliv vězeňského prostředí na osobnost odsouzeného, přerušení pozitivních sociálních vazeb s původním prostředím, přerušení pracovních aktivit a vztahů, ztížené uplatnění v životě po propuštění apod.²² Problematika přeplněnosti vězeňských zařízení se tak stává aktuální pro většinu zemí. Často je pak nazírána jako spíše ekonomický než penologický problém a řešení se soustřeďuje na výstavbu nových vězeňských kapacit a na financování vězeňství i z nevládních a z mimorozpočtových zdrojů (např. tzv. soukromá vězení v Anglii, Francii, Švýcarsku aj.).

II.1.3. Trestní politika ve vztahu k závažným formám kriminality

V posledních letech expanduje snaha kriminalizovat různé druhy jednání, které využívají příležitostí a rozporů, vyplývajících ze současné globalizující se společnosti, a které vedou k novým závažným formám kriminality. Tato kriminalita se vyznačuje transnacionálními prvky, je sofistikovaně plánována a organizována, přičemž využívá zejména nové komunikační a transportní prostředky. Jde především o mezinárodní terorismus, transnacionální organizovaný zločin, počítačovou kriminalitu, obchod s migranty, ženami, lidskými orgány, zbraněmi a drogami.

Tato snaha o další a další kriminalizaci je výrazem úsilí jednotlivých zemí i celého mezinárodního společenství účinně se postavit uvedené závažné trestné činnosti. To ovšem s sebou nese riziko oslabování principu zákonnosti a vlády práva a může vést k porušování základních svobod a lidských práv. Jde o dilema, které se dotýká všech zemí, a proto je třeba společně hledat vyváženou kriminální (trestní) politiku.

K této problematice zaujímá svá stanoviska i Mezinárodní společnost pro trestní právo (*Association Internationale de Droit Pénal* – AIDP). AIDP je široce respektovanou mezinárodní organizací, která byla založena v roce 1924 v Paříži na zasedání skupiny představitelů nauky trestního práva. Na přelomu 19. a 20. století v mnoha zemích západní Evropy docházelo k růstu zločinnosti (zejména v souvislosti s rychlou industrializací a migrací obyvatel do měst) a k následné represivní reakci. Trestní právo bylo přitom vystaveno

²² Karabec, Z. aj.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody. Praha: IKSP, 2004, str. 193.

velkému pokušení kriminalizovat různé formy asociálního jednání a rozšiřovat trestní represi ve snaze účinně čelit zločinnosti. Zdálo se však, že jsou přitom zpochybňovány tradiční kořeny trestního práva, tkvící v myšlenkách reformátorů a filozofů známých jmen, jakými byli Beccaria, Bentham, Montesquieu či Rousseau. Představitelé AIDP vyjadřovali potřebu pokračovat v humanistických a liberálních tradicích trestněprávní nauky a trestní politiky. AIDP důsledně zaujímá tyto postoje dodnes²³ a přispívá k tomu, že se promítají do řady významných mezinárodních dokumentů, jako jsou mnohostranné úmluvy OSN apod. Následující text přináší některé aktuální implikace uvedených trestněpolitických principů pro oblast odhalování a postihu závažných forem kriminality.²⁴

Jednotlivé země by neměly upravovat svou hmotněprávní legislativu a procesní postupy při vyšetřování a stíhání závažné trestné činnosti pouze z hlediska vlastní bezpečnosti, ale měly by mít na zřeteli i zájmy a bezpečnost ostatních zemí. Je proto třeba rozvíjet nejen spolupráci na úrovni justičních a policejních orgánů, ale i snahu o harmonizaci trestního práva hmotného a procesního.

V oblasti trestního práva hmotného upozorňuje AIDP např. na znepokojující tendence vykládat hmotněprávní pojmy „příprava“ a „účastenství“ tak extenzivně, aby bylo možno snadněji stíhat závažné formy trestné činnosti, zejména organizovaný zločin a terorismus. Problematiku financování teroristických aktivit doporučuje řešit formou harmonizace právní úpravy v jednotlivých zemích s nástroji OSN.²⁵

Upozorňuje se na problematičnost používání speciálních vyšetřovacích postupů a prostředků z hlediska ochrany lidských práv. Trestněprávní reakce na organizovaný zločin a terorismus musí být vyhrazena výlučně pro orgány trestní justice, nelze připustit v této oblasti žádná administrativní opatření, která by nahrazovala justiční systém. Každé odchýlení od principů řádného trestního procesu při stíhání organizovaného zločinu a terorismu, zejména pokud jde o použití zvláštních operativních prostředků, musí respektovat princip přiměřenosti. I v případech veřejného ohrožení je třeba postupovat zákonným způsobem v rámci právního státu. Žádné obvinění nebo vzetí do vazby nemůže být založeno na anonymním svědectví nebo na nezákonném použití zvláštních operativních prostředků. Osoby podezřelé z účasti na

²³ 18. mezinárodní kongres AIDP (20.-27. září 2009 v Istanbulu, Turecko), jehož tématem byly „Hlavní výzvy kladené globalizací trestní justice“ (*The Principle Challenges Posed by the Globalization of Criminal Justice*), proto zdůraznil potřebu důsledně respektovat i v trestněprávní oblasti základní lidská a občanská práva a neoslabovat základní principy trestního procesu ani tvář v tvář organizovanému zločinu a terorismu a dalším formám závažné trestné činnosti, mnohdy překračující hranice států.

²⁴ Pro podrobnosti viz Karabec, Z.: 18. kongres Mezinárodní společnosti pro trestní právo (AIDP). In: *Trestněprávní revue*, 12/2009, str. 389-390.

²⁵ Srov. Mezinárodní úmluvu o potlačování financování terorismu, vyhlášenou sdělením Ministerstva zahraničních věcí č. 18/2006 Sb.m.s.

činnosti organizované zločinecké skupiny, které se rozhodnou spolupracovat s justičními orgány, nemohou dosáhnout beztrestnosti, ale pouze mírnějšího trestu

V přípravném řízení při vyšetřování organizované kriminality a teroristických činů musí být dodržována základní lidská práva podezřelých i stíhaných osob. Zapojování zpravodajských služeb, elektronické sledování, odposlechy a podobné postupy, které narušují právo na soukromí a zasahují do dalších lidských a občanských práv, by měly být vždy pod kontrolou justičních orgánů. Pojem „spravedlivý proces“ (*fair trial*) se vztahuje na všechna stadia trestního řízení, nejen na řízení před soudem. I při použití zvláštních operativních prostředků a vyšetřovacích technik musí být zachován princip presumpce nevinny a právo nevypovídat. Práva obhajoby by neměla být zkracována (princip rovnosti zbraní).

Takzvané proaktivní vyšetřování je třeba považovat spíše za mimořádný postup, protože obvykle i při předcházení terorismu a organizovanému zločinu by měly postačovat běžné policejní a trestně procesní prostředky. Zastánci reaktivního vyšetřování (tedy policejních aktivit až poté, co k trestné činnosti došlo, ovšem třeba i jen ve stadiu přípravy nebo pokusu) argumentují zejména tím, že proaktivní přístupy vedou obvykle k nepřiměřeným zásahům do lidských práv a k předimenzování bezpečnostních složek a jejich aktivit

Je třeba věnovat pozornost také problematice univerzální jurisdikce. Tím se rozumí zejména odkaz na preambuli ke Statutu Mezinárodního trestního soudu²⁶, podle které nezávažnější trestné činy, týkající se mezinárodního společenství, nesmí zůstat nepotrestány, k čemuž je mimo jiné potřeba přijmout vhodná opatření na národní úrovni i rozvinout mezinárodní spolupráci. V případech sporu o příslušnost mezi státy by měla být dána přednost státu, kde je k dispozici nejvíce důkazů, a kde je větší záruka na spravedlivý proces a na dodržování lidských práv.

Trestní politika vůči závažným formám kriminality má tedy celkem jasnou koncepci, její vytváření vychází z mezinárodně akceptovaných principů, na které by měla navazovat konkrétní trestněpolitická opatření jednotlivých států.

II.1.4. Některé obecné tendence v trestní politice

V současné době v odborné právní a kriminologické literatuře převažuje názor, že se v evropských demokratických zemích zřetelně projevuje tendence formulovat trestní politiku

²⁶ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 84/2009 Sb.m.s., o sjednání Římského statutu Mezinárodního trestního soudu.

především se zřetelem na ochranu základních lidských a občanských práv. Velký vliv v tomto směru má Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod²⁷ a rozhodnutí a stanoviska Evropského soudu pro lidská práva. Idea lidských práv a jejich ochrana ve spravedlivém procesu (*fair trial*) předurčuje celý koncept trestního práva procesního a hmotného. Odtud se odvíjí i rozsah kriminalizace (tj. prohlášení za trestné) sociálně nežádoucích jevů, pojmání účelu trestu a přiměřenosti sankcí a způsob zacházení s pachateli. Tomu je přizpůsoben celý justiční systém a k tomuto cíli směřují i jeho případné reformy.²⁸

Široce jsou využívány různé formy odklonů v trestním řízení a alternativní formy trestání (místo výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody). Ani v ekonomicky silných evropských zemích nejsou opomíjena hlediska rozpočtové únosnosti výkonu trestní spravedlnosti (*cost of crime*). Již běžné sankce, které mají na zřeteli především rehabilitační (převýchovný, resocializační) účinek, jako podmíněný odklad trestu odnětí svobody, probační dohled, peněžitý trest, obecně prospěšné práce, jsou úspěšně doplňovány více restriktivními sankcemi (domácí vězení, elektronický monitoring) avšak podstatně levnějšími, než je výkon odnětí svobody.

Za důležitou je považována skutečnost, že veřejnost je lépe informována o účelu a způsobu výkonu těchto sankcí, takže se zvyšuje důvěra občanů v trestní politiku jejich států.²⁹ Z trestněprávního hlediska zůstává problémem, jak porovnávat přísnost a přiměřenost těchto sankcí navzájem, tedy jinými slovy jak určit (případně kvantifikovat) újmu, kterou konkrétní sankce pachateli přináší. Uplatňují se přitom dvě hlediska - jednak doba, po kterou je pachatel podroben určité sankci, a jednak se přihlíží k intenzitě omezení, které sankce pachateli způsobuje.

Je nezbytné sledovat stav právního vědomí občanů, protože společenský konsensus o principech trestní politiky i o charakteru a intenzitě klíčových opatření proti kriminalitě, včetně zacházení s pachateli, má rozhodující význam pro její účinnost.³⁰ Právním vědomím rozumíme souhrn znalostí a představ o platném právu, názorů na právo a vztah k platnému právu (dodržování normativních pravidel). Tedy právní vědomí občanů je výrazem toho, co o právu vědí a zda se chovají v souladu s právem.

²⁷ Vyhlášena sdělením federálního Ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.

²⁸ Srov. Tonry, M., výše cit. dílo, str. 261 a dále.

²⁹ Tamtéž, str. 320 a dále.

³⁰ Musil, J., výše cit. dílo. Srov. též Vůjtěch, J. aj.: Účinky transformace trestního zákonodárství na stav kriminality a zvyšování efektivnosti justice ve vztahu k bezpečnosti občanů ČR v horizontu roku 2000. Praha: IKSP, 2001.

Při formulování trestní politiky zákonodárnými a exekutivními orgány, i při uplatňování konkrétních trestněpolitických opatření, je třeba mít na zřeteli okolnost, že individuální i skupinové právní vědomí občanů se může ve vztahu k jednotlivým druhům trestné činnosti značně lišit. Zřejmě jiná je úroveň právního vědomí, pokud jde o násilnou nebo mravnostní kriminalitu, než pokud jde například o korupční jednání. S tím souvisí i tzv. kriminální citlivost občanů, čímž rozumíme hranici, za kterou veřejnost již netoleruje protiprávní jednání. U korupčního jednání zřejmě leží tato hranice dosti daleko, neboť různé formy úplatkářství jsou v naší společnosti stále běžným jevem.

Při formulování a uplatňování trestní politiky je také třeba dbát na to, aby nedocházelo k neúměrné trestní represi, která by vyvolávala obecný nesouhlas se způsobem prosazování normativních pravidel. Místo morálního a společenského odsudku pachatelů trestných činů spoluobčany by mohlo docházet k projevům solidarizace s pachateli.

Jednotlivým trestněpolitickým opatřením, např. kriminalizaci nějakého společensky škodlivého jednání, by mělo vždy předcházet pečlivé zjištění příčin a podmínek výskytu takového chování (např. projevů rasové nesnášenlivosti a extremismu), neboť trestní politiku je třeba formulovat velmi uvážlivě tak, aby se opírala o podporu většiny společnosti.³¹

Zdá se, že určitým problémem trestní politiky by se mohly stát, z hlediska konsensuálního přijetí a pochopení veřejností, i některé reformní návrhy v oblasti trestního procesu. Musil upozorňuje, že některé náměty na přebírání institutů anglosaského trestního řízení, jako například dohody o vině a trestu (*plea bargaining, guilty plea*), vedou k opuštění principu zjištění materiální pravdy v trestním řízení jako základu pro soudní rozhodnutí, a cituje některé autory, považující tyto tendence za nežádoucí deformace evropského kontinentálního trestního procesu.³²

Zcela bezprostředně je právní vědomí občanů ovlivňováno činností justiční sféry. V postupu orgánů činných v trestním řízení se realizuje trestní politika státu. Jde o to, aby byly využity všechny možnosti k pozitivnímu ovlivňování právního vědomí občanů, které vyplývají ze specifického postavení policie, státního zastupitelství a soudů (dodržování zákonnosti při vyhledávání a vyšetřování trestných činů, rychlost řízení, ohled na práva a situaci obětí trestných činů apod.).

³¹ Novotný, O.: Kriminalita, trestní právo, kodifikace (vybrané problémy). In: Trestní právo, 10,11/1998.

³² Musil, J.: Kriminologie a postmoderna. In: Scheinost, M. aj.: Kriminalita očima kriminologů. Praha: IKSP, 2010, str. 222.

Je však evidentní, že zásadní vliv na formování názorů a představ o trestní politice mají média.³³ Ta poskytují prostor, někdy až nepřiměřený, pro prezentaci jednotlivých případů, kterými se zabývá policie, nebo které projednávají soudy. Naprostou většinu informací o kriminalitě, pachatelích a o trestní politice státu tak získávají občané prostřednictvím médií. Je však zřejmé, že média sledují také (a patrně především) své komerční zájmy a nabízejí občanům zejména atraktivní informace. Z různých výzkumů vyplývá, že nejvíce informací poskytují média o mravnostních trestných činech a o útocích proti životu a zdraví.³⁴

Zcela markantním novým jevem v trestní politice se postupně stává průnik soukromého sektoru do veřejnoprávního prostoru, který býval tradičně vyhrazen pouze pro státní orgány. Jedná se zejména o skutečnost, že některé funkce v oblasti ochrany veřejného pořádku, ochrany majetku, zabezpečení důležitých objektů, nebo i v oblasti zacházení s odsouzenými osobami, přebírají různé bezpečnostní agentury působící na podnikatelských principech řízení a hospodaření. Vytváří se stav, který je nazýván „privatizací veřejného prostoru“.

Bude zřejmě třeba reálně zhodnotit možnosti policejních orgánů (státních i lokálních - městských, obecních) uspokojit stále stoupající poptávku po zajištění bezpečnosti v objektech peněžních institucí, v sídlech velkých firem, na letištích, v železniční dopravě a podobně. Při náležité právní úpravě podmínek, odborné způsobilosti a rozsahu oprávnění při výkonu bezpečnostních činností soukromými podnikatelskými subjekty lze předpokládat, že ochrana života, zdraví a majetku občanů a veřejného pořádku touto „privatizací veřejného prostoru“ nebude snížena. Je zde i nezanedbatelný rozpočtový efekt - vysoké počty státních zaměstnanců ve služebním poměru (vojenské osoby, policisté, zpravodajské služby, hasiči, vězeňská a justiční stráž aj.), který je spojen s určitými platovými výhodami (např. výsluhami), budou do budoucna dlouhodobě vázaty značné prostředky ze státního rozpočtu.

Určitým problémem může být situace, kdy soukromé podnikatelské subjekty působí v prostředí, kde je svoboda občanů zákonným způsobem omezena, nebo se na tomto omezení přímo podílejí. Jedná se zejména o tzv. „soukromá vězení“, na jejichž zřízení a provozu se v určitém rozsahu podílejí soukromé firmy. Jak známo, tento typ nápravných zařízení vznikl v USA a brzy se rozšířil do dalších zemí (např. Anglie, Francie, Švýcarsko aj.). Podstata tohoto projektu spočívá v tom, že stát uzavře smlouvu se soukromou firmou, že tato firma zajistí a poskytne pro účely výkonu trestu odnětí svobody určitého počtu odsouzených osob

³³ K tomuto problému více viz Kapitulu II.2.2.

³⁴ Viz např. Schlesinger, P. aj.: The media politics of crime and criminal justice. In: Newburn, T., výše cit. dílo, str. 71 a dále.

ubytovací prostory (včetně stravovacích, provozních a bezpečnostních náležitostí). Proto se také takové objekty označují jako smluvní vězení (*contract prison*). Součástí kontraktu je stanovení vnitřního režimu, ostrahy a způsobu zacházení s vězni (včetně zaměstnávání, různých rekvalifikačních a vzdělávacích kursů apod.).

Za situace, kdy české vězeňství se notoricky potýká s přeplněností věznic a téměř kritickým nedostatkem ubytovacích kapacit, a na druhé straně řada silných investorů hledá investiční příležitosti, by využití projektu „*contract prison*“ mohlo být trestněpolitickým řešením i v našich podmínkách. Určitým problémem ovšem může být promořenost českého prostředí korupcí, takže „*contract prison*“ by se mohlo stát komfortním vězením pro osoby odsouzené za daňové úniky, finanční podvody a podobné trestné činy, přinášející pachatelům vysoké zisky (nebo by to tak bylo nazíráno veřejností). Nicméně i stávající legislativa by tento přístup k řešení problému s nedostatkem vězeňských kapacit patrně umožňovala.³⁵

Jiným obecným trestněpolitickým problémem je skutečnost, že justice jen obtížně v přijatelném čase zvládá vyřizovat nové případy. Zdá se, že kapacita justice (personální, systémová) je na hranici funkčnosti. To logicky vede ke hledání a zavádění dalších a dalších opatření, jako jsou například alternativní tresty, odklony v trestním řízení, různé formy zkráceného řízení, trestní příkaz, upuštění od potrestání apod. Zhruba 75 % obviněných osob je sankcionováno v rámci některého odklonu v trestním řízení, tedy těmito „racionálními“ způsoby.³⁶

Je však třeba si připustit, že různé formy zkracování trestního řízení někdy jen stěží mohou naplňovat základní trestně politickou ideu, která předpokládá, že v odsuzujícím rozhodnutí soudu bude imanentně obsažen i morální odsudek jednání pachatele, tedy že již tímto samotným aktem bude vyjádřeno mravní (etické) odmítnutí takového jednání. Z kriminologického hlediska lze upozornit na teorii Johna Braithwaita, který tvrdí (a empiricky prokazuje), že pro převýchovu a resocializaci pachatele má klíčový význam, jestliže se podaří u pachatele vyvolat pocit studu a zahanbení za jeho jednání.³⁷

To však lze jen sotva očekávat například od vydání trestního příkazu. I když vezmeme v potaz všechny ekonomické, personální a systémové problémy výkonu trestní justice, je třeba trvat na nezbytné míře formálnosti (až téměř obřadnosti) některých fází trestního

³⁵ Viz § 13 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, v platném znění.

³⁶ Novotný, O.; Zapletal, J. aj., výše cit. dílo z roku 2008, str. 228 a dále.

³⁷ Australský profesor J. Braithwaite obdržel v roce 2006 Stockholmskou cenu za kriminologii právě za svůj přínos pro prevenci kriminální recidivy. Srov. např. Braithwaite, J.: *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

procesu, protože to je jeden z neúčinnějších prostředků, jak působit na pachatele, aby si uvědomil nepřijatelnost svého jednání.

Závěrem tohoto přehledu obecných tendencí v trestní politice lze poznamenat, že pro trestněpolitické uvažování nejsou bez zajímavosti ani některé názory na rozsah a vývoj zločinnosti. Kromě tradičních stanovisek, vycházejících z nepřijatelnosti a zavrženíhodnosti trestné činnosti, vyskytují se i názory, že s určitým rozsahem zločinnosti je nezbytné se smířit. Je to jistě pragmatické konstatování, ale vychází ze skutečnosti, že je prakticky nemožné, aby stát garantoval absolutní bezpečnost občanů a ochranu jejich života, zdraví a majetku před újmou způsobenou trestnou činností. Opačné trestněpolitické proklamace a výzvy „aby ani jeden trestný čin nezůstal neodhalen a pachatel nepotrestán“ mají spíše povahu ideologických a politických prohlášení typu „poručíme větru, dešti“, ale pro praktickou kontrolu kriminality (její omezování a prevenci) nemají význam. Z tohoto hlediska mají tedy úvahy o přijatelnosti určitého kvanta zločinnosti své opodstatnění.

Je tady ale ještě jiné hledisko. Stav kriminality (její rozsah a struktura) ve společnosti závisí v podstatné míře i na rozsahu kriminalizace, tedy na tom, která jednání považuje společnost za natolik škodlivá a nepřijatelná, že je prohlašuje za trestné činy. Kritéria této škodlivosti a nepřijatelnosti mohou být ovšem v jednotlivých zemích různá (například pokud jde o poškozování životního prostředí nebo o porušování soukromí a o zásahy do integrity jedinců). Zdá se, že v rozvinutých zemích v současné době převládá tendence akceptovat vyšší úroveň registrované, stíhané a odsouzené kriminality, právě jako důsledek zvýšené ochrany individuálních práv a svobod občanů.³⁸ Z trestněpolitického hlediska lze tedy připustit opodstatněnost varování, že moderní společnosti se stávají příliš punitivními.

II.1.5. Trestní politika a její zaměření v ČR³⁹

V nejobecnější rovině jsou základem kriminální politiky v České republice Ústava, Listina základních práv a svobod, platné zákony a další normativní akty a na ně navazující opatření exekutivních orgánů. Tato opatření mají obvykle podobu různých koncepčních, plánovacích a organizačních dokumentů, často schvalovaných formou vládního usnesení, ve kterých jsou ukládány jednotlivým členům vlády a vedoucím ústředních orgánů státní správy konkrétní úkoly k realizaci trestněpolitických záměrů. Tato zásadní opatření mívají různá

³⁸ Srov. např. Christie, N.: *A Suitable Amount of Crime*. London: Routledge, 2004, str. 137.

³⁹ Pro podrobnou analýzu hlavních charakteristik trestní politiky v ČR po r. 1990, včetně jejích pramenů, projevů a faktorů, ovlivňujících proces její tvorby a realizace v oblasti trestní justice, viz Karabec, Z. aj., výše cit. dílo z roku 2008.

označení, jako například Národní plán boje proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí, Bezpečnostní strategie České republiky, Koncepce rozvoje vězeňství v ČR, Koncepce boje s kriminalitou páchanou na životním prostředí, Národní akční plán boje proti terorismu apod.

Mezi tyto dokumenty patří i rozborové a analytické materiály z oblasti bezpečnosti a trestní justice, jako např. Zprávy o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti zpracovávané ministerstvem vnitra, rozborové materiály Nejvyššího státního zastupitelství, Nejvyššího soudu aj.,

Důležitými prameny kriminální politiky v užším smyslu (trestní politiky) jsou samozřejmě rozhodnutí obecných soudů všech stupňů i nálezy Ústavního soudu, a to nejen pokud jde o praktickou aplikační rovinu, ale i pokud jde o ovlivňování postojů veřejnosti k právu a zákonnosti.

Obsahová analýza shora uvedených pramenů poskytuje informace o konkrétních tématech kriminální politiky, měla by poskytnout představu o úrovni poznání etiologie a fenomenologie jevu, k jehož potlačení jsou jednotlivá trestněpolitická opatření směřována, a mohou z ní vyplynout i poznatky o účinnosti těchto opatření.

Základním pramenem v oblasti bezpečnosti je v ČR dokument „Bezpečnostní strategie České republiky“, zpracovaný vládou ve spolupráci s Kanceláří prezidenta republiky a Parlamentem ČR. Jeho hlavním úkolem v oblasti vnitřní bezpečnosti je formulovat a realizovat zásady směřující k ochraně demokratických základů státu, vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku v České republice. Na tuto strategii pak navazují dílčí strategie a koncepce jak v oblasti vnitřní, tak vnější bezpečnosti. První verze tohoto dokumentu byla přijata v roce 1999, aktuální podoba strategie byla schválena 10. prosince 2003⁴⁰, přičemž programové prohlášení vlády ČR ze 4. srpna 2010 předpokládá její novelizaci.

Bezpečnostní strategie České republiky formuluje následující zásady a priority kriminální politiky v oblasti vnitřní bezpečnosti:

- Aktivní participace všech prvků bezpečnostního systému na zajištění vnitřní bezpečnosti;
- Aktivní boj proti všem formám terorismu;
- Boj proti organizovanému zločinu ve všech jeho formách;
- Omezování nelegální migrace a s ní spojených nelegálních aktivit;
- Potlačování distribuce, prodeje a zneužívání omamných a psychotropních látek;
- Boj proti korupci a závažné hospodářské kriminalitě;

⁴⁰ Usnesení vlády č. 1254, ze dne 10. prosince 2003.

- Odhalování a postihování projevů xenofobie, rasismu a politického extremismu;
- Potlačování ilegálních či nežádoucích obchodů se zbraněmi a vojenským materiálem;
- Přijímání a zdokonalování opatření na ochranu a sdílení utajovaných informací;
- Monitorování a analyzování situace v oblasti veřejného pořádku;
- Prevence a tvorba kapacit k ochraně veřejného zdraví;
- Optimalizace činnosti složek integrovaného záchranného systému;
- Rozvoj koncepce krizového řízení a metodiky krizového plánování;
- Zkvalitnění činnosti orgánů působících v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku;
- Získání podpory veřejnosti, spolupráce s nevládními organizacemi a bezpečnostní komunitou;
- Podpora vědy, výzkumu a vzdělávání v problematice vnitřní bezpečnosti.

Na Bezpečnostní strategii České republiky navazují především Zprávy o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území České republiky, zpracovávané každoročně ministerstvem vnitra a předkládané vládě ČR. Tyto pravidelné zprávy jsou významnými podkladovými dokumenty pro tvorbu kriminální politiky státu. Jsou zpracovávány s využitím podkladů, připravovaných ministerstvem spravedlnosti, ministerstvem obrany, ministerstvem financí (včetně Generálního ředitelství cel), ministerstvem kultury, ministerstvem práce a sociálních věcí, ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, ministerstvem zahraničních věcí, ministerstvem průmyslu a obchodu, ministerstvem dopravy, Nejvyšším státním zastupitelstvím, Bezpečnostní informační službou a případně i dalšími orgány a institucemi. Tyto zprávy si kladou za cíl zhodnotit bezpečnostní situaci na území ČR v daném roce ve srovnání s rokem předešlým. Činí tak především z hlediska bezpečnostních rizik a priorit kriminální politiky, stanovených vládou ČR pro příslušné období.

Prubířským kamenem trestní politiky v každém státě jsou opatření proti korupci, protože korupce je fenomén, který prorůstá do společenského organismu jako zhoubné bujení. Rozmanité projevy korupčního jednání jsou znepokojující realitou prakticky ve všech zemích. Naléhavost tohoto problému je však dána spíše tím, jak jednotlivé země, či celé civilizační a kulturní oblasti k tomuto jevu přistupují a jeho existenci vnímají, než faktickým rozsahem nebo intenzitou korupce. Je zřejmé, že takové formy jednání, které dnes označujeme např.

jako korupci a úplatkářství, jsou v některých zemích tradiční, historicky podmíněnou a obecnou zvyklostí, která je vnímána jako samozřejmá součást či náležitost výkonu veřejných funkcí, úředního nebo jakéhokoliv mocenského postavení, a tedy jako ingredience všech hospodářských, právních i osobních vztahů mezi lidmi. Musil uvádí, že žádné zákonodárství ani judikatura nikde ve světě nenalezly všeobecně akceptovaný způsob, jak zřetelně odlišit úplatek od „zdvořilostního dárku“. Místní historická a sociální specifika jsou tak silná, že lze jen obtížně přenášet jakýkoliv vzor ze zahraničí.⁴¹

Určitou skupinu tvoří země, které z těch či oněch důvodů deklarují nepřijatelnost korupce ve veřejném a hospodářském životě a které aktivně usilují o omezení či vykořenění tohoto fenoménu.⁴² Jako vhodný příklad takové iniciativy na evropské úrovni lze uvést zejména vypracování a přijetí Trestněprávní úmluvy o korupci⁴³, která byla podepsána ve Štrasburku 27. ledna 1999. Úmluva systematicky a jednoznačně stanoví, jaká opatření musí být učiněna na národní i mezinárodní úrovni ke zvýšení účinnosti trestní justice při eliminování korupčního jednání ve státní správě, hospodářství a veřejném životě. Pro ČR vstoupila Úmluva v platnost 1. července 2002. Na půdě OSN vznikla Úmluva OSN proti korupci⁴⁴, která je pokládána za základní mezinárodní dokument v oblasti boje proti korupci. Účelem této Úmluvy⁴⁵ je:

- účinněji a efektivněji prosazovat a posilovat opatření k prevenci a potírání korupce;
- prosazovat, usnadňovat a podporovat mezinárodní spolupráci a technickou pomoc při prevenci a potírání korupce, včetně spolupráce a pomoci sledujících navrácení majetku;
- prosazovat integritu, odpovědnost, řádné spravování veřejných záležitostí a řádné zacházení s veřejným majetkem.

Ve snaze o zefektivnění boje s tímto závažným negativním společenským jevem schválila vláda ČR usnesením č. 125 ze dne 17. 2. 1999 Vládní program boje proti korupci. Prvořadou prioritou Vládního programu boje proti korupci je potírání korupce ve veřejném sektoru. Jako zvláště závažnou je pocítována především korupce vedoucích pracovníků

⁴¹ Musil, J.: Zahraniční trestněprávní úpravy potírání korupce. In: Sborník z odborného semináře „K otázkám korupce a úplatkářství“. Praha: Policejní akademie ČR, 2002, str. 45.

⁴² Karabec, Z.: K některým koncepčním otázkám omezování korupce (v mezinárodním kontextu). Tamtéž, str. 58 a dále.

⁴³ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 70/2002 Sb.m.s.

⁴⁴ Srov. např. Scheinost, M. (ed): Dokumenty OSN ke korupci a organizovanému zločinu. Praha: IKSP, 2008, str. 66.

⁴⁵ Česká republika tuto Úmluvu podepsala dne 22. dubna 2005, nicméně dosud ji neratifikovala.

ústředních orgánů státní správy, soudců, státních zástupců, policistů, celníků, zaměstnanců finančních úřadů, jakož i státních kontrolních institucí. Tato, pro stabilitu státu nejnebezpečnější korupce, by dle Vládního programu mohla být překážkou efektivního boje proti dalším formám korupce a jiným protiprávním jednáním vůbec.

Na základě Vládního programu boje proti korupci jsou každoročně v gesci Ministerstva vnitra zpracovávány Zprávy o korupci v České republice a o plnění harmonogramu opatření Vládního programu boje proti korupci. Ke zpracovávání těchto zpráv jsou využívány nejen údaje oficiálních statistik ministerstva vnitra a ministerstva spravedlnosti, ale též výsledky sociologických zkoumání daného fenoménu nezávislými agenturami. Usnesením č. 1 ze dne 5. ledna 2011 a č. 65 ze dne 19. ledna 2011 schválila vláda ČR Strategii vlády v boji proti korupci na období let 2011 a 2012, v níž a uložila příslušným ministrům realizovat řadu konkrétních opatření.

II.1.6. Vliv politického systému na utváření trestní politiky v ČR

Česká republika je demokratickým právním státem, ve kterém jsou zákonodárné orgány periodicky voleny, a tím je založena jejich legitimita a obecná odpovědnost za vytváření trestní politiky. Exekutivní orgány působí na základě zákona v rámci vymezených kompetencí a podléhají veřejné kontrole. Základem tohoto demokratického systému je volná soutěž politických stran, které se různými formami ucházejí o přízeň voličů. Tyto strany ve svých volebních programech i v praktické činnosti svých zástupců v zákonodárných orgánech vždy akcentují opatření k omezování kriminality, protože jde o problémy citlivě vnímané občany.

Je zřejmé, že trestní politika se stala také předmětem soupeření politických stran. To je celkem logické, protože kriminalita zasahuje všechny vrstvy společnosti a její stav a vývoj je občany značně nepříznivě vnímán. Znepokojení veřejnosti z (domnělého či skutečného) růstu zločinnosti, korupce, hospodářské i násilné kriminality, se odráží i v negativním hodnocení práce policie, justičních orgánů a celého státního aparátu. Občané kritizují i své volené zastupitele a mají nízkou důvěru v činnost parlamentních orgánů, protože mnohdy i věcně správná a politicky nesporná opatření proti kriminalitě a korupci jen obtížně procházejí legislativním procesem. Při změnách politického složení vlády a vedení ústředních orgánů státní správy jsou pochopitelně vyhlášovány nové priority, ale často se opouštějí již koncepčně a obsahově připravená řešení pouze proto, že jsou spojena se změnami v personální reprezentaci některých orgánů státní správy.

Jde patrně o obecnější problém, protože v řadě zemí je pocíťováno, že kontrola kriminality (tedy trestní politika) je v současné době méně autonomní, než před několika desetiletími, neboť se změnil způsob získávání a udržení politické moci. Vytvořily se nové vztahy mezi politiky, veřejností, a odborníky na trestní justici, ve kterých jsou politici více direktivní, experti méně vlivní a veřejnost se stává rozhodujícím elementem, který hodnotí vhodnost a potřebu trestněpolitických opatření. Trestní politika, justiční systém i policejní orgány jsou mnohem zranitelnější a vystaveny kritice a náladám veřejnosti, což využívají politici ke svým mnohdy partikulárním stranickým cílům. Kontrola kriminality je někdy redukována na politický populismus.⁴⁶

Dosavadní zkušenosti s aktivitami politických stran v našem prostředí při vytváření trestní politiky nejsou příliš povzbudivé. Protože problematika zločinnosti je v různých souvislostech stále ve středu pozornosti občanů, stává se kriminalita (a zejména opatření k její kontrole a omezování) i politickou otázkou *sui generis*, a zejména při předvolebních kampaních (na místní i celostátní úrovni) se jednotlivé politické strany předhánějí v přesvědčování voličů o své odhodlanosti vypořádat se s kriminalitou a dalšími sociálně patologickými jevy. Na aktuální a veřejnost interesující otázky se proto politické strany snaží reagovat ve svých programech, ve kterých slibují radikálně se vypořádat s korupcí, drogami, bezdomovectvím, násilnou a majetkovou kriminalitou apod.

Trestní politika je tedy vždy nejen součástí programů politických stran, někdy je dokonce celá strategie získávání voličských hlasů postavena na radikálních heslech a názorech na boj s kriminalitou. Problematika bezpečnosti občanů, snižování a důsledné postihování kriminality, zprůhlednění a zrychlení činnosti justice a různá trestněpolitická řešení patří mezi hlavní argumenty, kterými jsou voliči přesvědčováni.

Jednou z cest, jak lze prosazovat polický program⁴⁷, jsou legislativní návrhy a poslanecké iniciativy v obou komorách Parlamentu. Podle čl. 41 Ústavy České republiky⁴⁸ se oficiální návrhy zákonů podávají Poslanecké sněmovně. Tyto oficiální legislativní iniciativy přísluší poslancům, skupinám poslanců, Senátu, vládě nebo zastupitelstvu vyššího územního samosprávného celku. V oblasti kontroly kriminality jsou legislativní návrhy a poslanecké iniciativy významným pramenem trestní politiky státu.

⁴⁶ Garland, D., výše cit. dílo z roku 2001, str. 172.

⁴⁷ Plnění volebních programů je problémem samo o sobě. Obecně lze konstatovat, že na předvolební sliby politické strany často rychle zapomínají, neboť bývají přehlušeny aktuálními problémy při správě veřejných záležitostí a různými spory v politické i exekutivní oblasti.

⁴⁸ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb.

Realizace trestní politiky ovšem není zadarmo a klade nemalé požadavky na státní rozpočet. Tady se nejmarkantněji projevuje sepětí trestní politiky s obecnou politikou. Je věcí zastupitelských orgánů, vyjadřujících politickou vůli parlamentních stran (a tedy *de facto* vůli občanů - voličů), kolik finančních prostředků dostanou policie, soudy a další orgány činné v trestním řízení na kontrolu a prevenci zločinnosti a na zacházení s pachateli. Vynořuje se tedy známý problém nákladů na zločinnost, někdy se hovoří o ceně zločinu (*cost of crime*). Podle studie Evropského institutu pro prevenci a kontrolu kriminality (HEUNI) lze například odhadovat, že v roce 1997 vynaložil svět na trestní justici 360 miliard USD. Z této sumy bylo 62 % (222,5 miliardy USD) vynaloženo na činnost policie, 3 % (11,2 miliardy USD) na činnost státního zastupitelství, 18 % (63,5 miliardy USD) na činnost soudů a 17 % (62,5 miliardy USD) na vězeňství.⁴⁹

Jiné odhady mohou být ještě vyšší, neboť pod pojem „*cost of crime*“ se zahrnují i náklady na postpenitenciární péči, na různé preventivní programy, na činnost soukromých bezpečnostních služeb, na činnost nevládních organizací působících v oblasti prevence kriminality, a dokonce i náklady vzniklé tím, že uvězněné osoby se nepodílejí na tvorbě národního bohatství (HDP). Výstižným příkladem nutnosti respektovat aspekt *cost of crime* při vytváření koncepce trestní politiky i při její praktické realizaci, je problematika krátkodobých trestů odnětí svobody. V období po roce 1970 čelily evropské země vážným ekonomickým obtížím v důsledku ropné krize, které měly řadu souvislostí i politických důsledků. V trestní justici došlo k enormnímu zvyšování počtu krátkodobých trestů odnětí svobody, což bylo chápáno jako důsledek zejména těchto okolností:⁵⁰

- narůstajícího skepticismu pokud jde o faktické výsledky mnohdy velmi nákladných resocializačních a reedukačních programů;
- rozpadu tradičních institucí sociální kontroly, jako je rodina či širší komunita, v důsledku zvyšujícího tempa urbanizace, industrializace a technologických změn;
- značného zatížení justičního systému;
- ústupu od ideálů „státu blahobytu“.

Nárůst počtu krátkodobých trestů odnětí svobody pak logicky rezultoval i v přetížení vězeňského systému a chronický nedostatek vězeňských kapacit. Lze konstatovat, že hlavní rysy novodobého přístupu ke krátkodobým trestům odnětí svobody spočívají zejména v tom, že tyto tresty jsou v širokém měřítku nahrazovány jinými tresty a opatřeními, přičemž tyto

⁴⁹ Farrell, G.; Clark, K.: Kolik svět vynakládá na trestní justici. In: Kriminalita a trestní justice. Praha: IKSP, 2007, str. 57.

⁵⁰ Srov. Van Kalmouth, A.; Tat, P. J.: Sanctions System in the Member States of the Council of Europe (Part I., II.). Antwerp-London-Frankfurt, Kluwer Law and Taxation Publishers, 1988, str. 4-5.

legislativní úpravy nejsou chápány jako kroky pouze humanizující trestní justici, ale jako racionální způsob zacházení s pachateli. Nezakryvaným a otevřeně uváděným hlavním motivem pro omezení krátkodobých trestů odnětí svobody jsou důvody ekonomické. Je zřejmé, že hlediska *cost of crime* determinují i penologické úvahy o účelu trestu a trestání.⁵¹

Lapidárně byly tyto ekonomické aspekty inkarcerace uvedeny už v 80. letech minulého století ve zprávě připravené Radou Evropy k problematice alternativních trestů: „Finanční náklady na vězeňství stoupají tak strmě a tak rychle, že na řadě míst se ekonomické problémy stávají určujícím faktorem trestněpolitického vývoje. Tváří v tvář přehlédnutí vězeňských zařízení již neprobíhají diskuse pouze na základě kriminologických kritérií (recidiva, punitivní charakter sankcí), ale jsou uplatňována také ekonomická hlediska (finanční a společenské náklady na trestání, sociální efekty trestů).“⁵²

Pokud jde o zacházení s pachateli, je nutno zmínit aktuální trend restorativní justice (z angl. *restore*, obnovit, navrátit v původní stav), prosazující se v řadě zemí po celém světě. Jde o trestní politiku, která v posledních desetiletích, zejména v souvislosti s popularizací principů občanské společnosti a s všestranným posilováním významu lidských a občanských práv a jejich ochrany, rozvíjí nové formy a podoby trestní spravedlnosti. Postupně se prosazují názory o omezování pravomocí státu při řešení trestních věcí a o posílení role přímých účastníků, tedy pachatelů a obětí, při řešení těchto konfliktů a jejich následků

Trestní politika v České republice je založena na tradičním kontinentálním trestním procesu a na poměrně rigidní hmotněprávní a procesní úpravě, která poskytuje jen omezený prostor soudům, státním zástupcům i policejním orgánům pro volnou úvahu při hledání nejvhodnějších postupů pro řešení trestních věcí nejen v zájmu společnosti, ale i obětí a pachatelů. Je ovšem zřejmé, že i česká trestní justice je ovlivňována současnými trendy, existujícími v ostatních evropských demokratických zemích, jako je zejména rozšiřování alternativních trestů a možností odklonů v trestním řízení. Koncept restorativní justice se patrně nebude vyvíjet jako autonomní způsob trestání a zacházení s pachateli, tedy jako určitý protikladný nebo konkurenční model k tradičnímu systému trestní justice. Spíše půjde o symbiózu, vzájemné ovlivňování a prolínání obou modelů tak, že nosné principy obou přístupů budou formovat trestní justici v průběhu jejího dalšího vývoje.

Zásadním problémem zůstává skutečnost, že restorativní přístupy je možno aplikovat pouze ve vhodných případech (vzhledem k osobě pachatele, k závažnosti trestného činu,

⁵¹ Viz též Karabec, Z. aj.: Krátkodobé tresty odnětí svobody. Praha: IKSP, 2000.

⁵² Rentzmann, W.; Robert, J.P.: Alternative Measures to Imprisonment. Report of the 7th Conference of Directors of Prison Administrations. Strasbourg: Council of Europe, 1986.

k situaci oběti apod.), zatímco trestní justice musí reagovat na všechny spáchané trestné činy. Některé restorativní metody přitom vůbec nemohou přicházet v úvahu. Na druhé straně však koncept restorativní justice přináší řadu možností, jak skutečně diferencovat a individualizovat nejen ukládané sankce (což je požadavkem všech penologických teorií), ale jak individualizovat i způsob projednávání spáchaného deliktu, tedy jak diferencovat i trestní proces. Nepůjde tedy jen o známá opatření ke zrychlení a zjednodušení trestního řízení při projednávání méně závažných případů, ale o možnost plně přihlídnout ke specifické situaci pachatele i oběti.

Nová realita života současné doby staví do jiného světla i některé tradiční principy trestní justice. Asi je třeba si připustit, že moderní teorie filozofické, sociologické, politologické a další způsoby nazírání světa budou ovlivňovat i naše představy o právu a spravedlnosti, které dosud v podstatě vycházejí z myšlenkového podhoubí 18. - 19. století.

Spravedlnost bude možná třeba nazírat nikoliv jako ideu, jako morální a filozofický postulát, ale jako osobní pocit (to, čemu se v anglosaské právní teorii říká „*personal feeling justice*“). To by pak mohlo přinášet např. nové chápání klasického principu přiměřenosti trestu. Protože újma způsobená trestem je individuálně vnímána, ukládaný trest by měl být přiměřený morálním hodnotám pachatele. Na druhé straně ovšem souhrn vnímání spravedlnosti jednotlivými subjekty odráží hodnotový systém dané komunity. Z tohoto aspektu je závažnost (škodlivost) spáchaného činu samozřejmě dalším relevantním kritériem přiměřenosti trestu.

Trest by tedy měl být chápán především jako prostředek k tomu, aby si pachatel uvědomil škodlivost svého jednání a tím byl motivován k odstranění nebo zmírnění následků spáchaného činu. Kriminologie, která i přes veškerou důvodnou skepsi neopouští ideu resocializace pachatelů, se bude muset zřejmě hlouběji zabývat reálnými možnostmi trestní (sankční) politiky, a to i z hlediska zmíněné problematiky chápání spravedlnosti a percepce trestů.

Trestní politika by se měla výrazněji orientovat tak, aby kompenzace způsobené škody a satisfakce obětem trestného činu měla stejnou váhu jako ochrana společnosti. V systému našeho kontinentálního práva by bylo rovněž vhodné usilovat o rozšiřování prostoru pro uplatňování principu oportunitity a prostoru pro diskreční pravomoci všech orgánů činných v trestním řízení. Možná se pak dospěje i k opravdové diferenciaci a individualizaci trestání a zacházení s pachateli, což je zatím nedostižným cílem efektivní trestní (sankční) politiky.⁵³

⁵³ Karabec, Z.: Nové možnosti pro trestní justici. In: Kriminalistika, 3/2003, str. 88-98.

II.1.7. Trestní politika jako zdroj konstant v oblasti trestní justice

Trestní politika státu by měla být dlouhodobě konstantní, což je základním předpokladem i pro stabilitu právního řádu. Musil zdůrazňuje, že k základním úkolům trestní politiky patří formulace určitých konstant, které budou dlouhodobě ovlivňovat trestní legislativu i praxi.⁵⁴ V českých podmínkách tento požadavek nabyl na aktuálnosti při přípravě a schvalování nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. Lze patrně konstatovat, že důvodová zpráva k návrhu kodifikace nového trestního zákoníku určité konstanty trestní politiky obsahuje, v textu zákoníku jsou i některé zásady českého trestního práva hmotného explicitně formulovány. Za konstantu trestní politiky ČR jako demokratického právního státu je třeba považovat respektování a garantování základních lidských práv a svobod.

To však neodstraňuje pochybnosti, zda ČR má jasnou představu o dalším zaměření své trestní (kriminální) politiky, například pokud jde o zacházení s pachateli (vzhledem k permanentní přeplněnosti věznic a neúnosným nákladům na výkon vazby a nepodmíněného trestu odnětí svobody). Rovněž odborné i mediální diskuse o zpřísnění trestní represe či o depenalizaci nebo o dekriminalizaci se pohybují spíše v kruhu, než aby směřovaly k jednoznačným trestněpolitickým opatřením.

Toto trestněpolitické tápání ovšem není charakteristické pouze pro Českou republiku. Těchto problémů není ušetřena žádná země, a jsou trvalou součástí agendy příslušných orgánů a institucí OSN. Na mezinárodním fóru se prosazují například známé nevládní organizace *Penal Reform International* nebo *International Centre for Prison Studies*. Již na mezinárodní konferenci, uspořádané těmito organizacemi v roce 1999 v Londýně,⁵⁵ byla podána následující zobecňující charakteristika, která se zaměřením na vězeňství vystihovala stav trestní politiky a trestní justice ve většině zemí, a která platí v podstatě i v současné době:

- Systémy trestní justice a vězeňství jsou v krizi a potřebují zreformovat, protože na celém světě je více než 8 milionů lidí ve vězení;
- V mnoha zemích je velký počet lidí ve vazbě, ti mají mnohdy ztížené možnosti získat kvalifikovanou právní pomoc;
- Vězení jsou často enklávou zcela izolovanou od společnosti, neexistuje možnost efektivního monitoringu nezávislými kontrolními orgány;

⁵⁴ Musil, J., výše cit. dílo z roku 1998.

⁵⁵ „Penal Reform. A new approach for a new century“. Kings College London, 13-17 dubna 1999.

- Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s vězni nejsou dodržována, ačkoliv se většina zemí k tomu zavázala;
- Vězení jsou často používána jako prostředek k řešení problematiky drogových závislostí. V některých zemích bylo více než 50 % vězňů odsouzeno za nenásilné drogové trestné činy;
- Ohroženým skupinám, jako jsou ženy, mladiství, vězni pokročilého věku, etnické a náboženské skupiny, často není věnována speciální pozornost, ačkoliv to potřebují;
- Uvěznění je často používáno jako forma potrestání i za málo závažné delikty, o možnostech alternativních trestů je veřejnost málo informována.

Na konferenci byla doporučena řada trestněpolitických opatření k odstranění nebo zmírnění nedostatků v oblasti trestní justice. Bylo například zdůrazněno, že je nezbytné, aby občané měli lepší představu a dostávali více informací o tom, jak systém trestní justice pracuje a jaká je jeho efektivita při kontrole a potlačování kriminality. I dnes se doporučuje rozvíjet tzv. „neformální justici“ (někdy také označovanou jako *community-based justice*), v jejímž rámci by byly široce využívány možnosti mediace a odklonů v trestním řízení. Často je zdůrazňováno, že u méně nebezpečných pachatelů trestní stíhání přináší více škody než užítku, neboť trestněprávní intervence může vést spíše ke stabilizaci odchýlného chování a nemá individuálně ani generálně preventivní účinek.⁵⁶

Na závěr této kapitoly je vhodné připomenout Doporučení Rady Evropy o trestní politice v čase změn⁵⁷. Toto Doporučení bylo Výborem ministrů Rady Evropy schváleno již v roce 1996, nicméně následující pasáže z jeho obsahu lze i dnes uvést jako velmi výstižné, a to právě z hlediska trestněpolitických konstant:

- Každá odezva na vývoj kriminality musí být v souladu se základními principy demokratického státu, v němž vládne zákonost, a musí být podřízena nejvyššímu cíli, jímž je záruka respektování lidských práv.
- Proto bez ohledu na jakkoli vážnou situaci, v níž se může společnost z pohledu kriminality nacházet, nebudou přípustná žádná opatření, zaměřená na řešení předmětné situace, která nebudou ctít demokratické hodnoty, lidská práva a zákonost.
- Jednou ze základních funkcí trestní justice musí být ochrana zájmů obětí zločinu. Za tím účelem bude nebytné posilovat důvěru občanů v trestní justici a náležitě přihlížet v rámci

⁵⁶ Kaiser, G., výše cit. dílo, str. 84 a dále.

⁵⁷ Doporučení č. R(96)8, schválené Výborem ministrů Rady Evropy dne 5. září 1996.

soustavy trestní justice k fyzickým, psychologickým, materiálním a společenským újmám, které oběti utrpěly.

- Neexistuje společnost, která by byla zcela prosta kriminality a hlavním cílem trestní politiky proto nemůže být naprostá eliminace zločinu, ale spíše jeho udržení na co nejnižší úrovni.
- S ohledem na platnost výše citovaných principů by každý členský stát měl mít promyšlenou a logickou trestní politiku, zaměřující se na prevenci kriminality, a to včetně prevence sociální (například sociální a hospodářskou politiku, vzdělávací systém, informatiku atd.) a dále na situační prevenci (například opatření směřující k omezení příležitostí a prostředků k páčání trestných činů atd.), na individualizaci reakcí a zásahů proti kriminalitě, na podporu alternativních postihů vedle trestu odnětí svobody, na sociální reintegraci pachatelů a na poskytování pomoci obětem trestných činů.
- Při formulování trestní politiky by se vlády měly obracet o radu a aktivně spolupracovat s odborníky, kteří jsou bezprostředně zapojeni do provádění této politiky; zároveň by se vlády měly radit s vědci z různých oborů, které mají svůj význam pro trestní politiku.
- Jednak proto, že sociální, hospodářská a další opatření mají dopad na kriminalitu, a jednak proto, že účinná prevence vyžaduje stabilní prostředí, musí být trestní politika koordinována s politikami v dalších oblastech.
- Za tím účelem bude zejména vhodné, aby státy buď zřídily v rámci ústřední správy koordinační jednotku pro trestní politiku, nebo horizontální organizaci pro zajišťování spolupráce mezi příslušnými orgány; dále bude žádoucí, aby státy podporovaly vývoj strategií prevence kriminality na místní nebo regionální úrovni.
- Vlády by se měly pravidelně a aktivně účastnit mezinárodních systémů pro sběr relevantních statistických informací o kriminalitě.
- Materiální a nemateriální finanční dopady kriminality na společnost obecně by měly být poměřovány s náklady na kontrolu kriminality.
- Veřejnost musí být o kriminální problematice průběžně informována. Ani trestní politika a vlastně ani soustava trestní justice nemohou být účinné bez příznivého postoje veřejnosti a také bez aktivní spoluúčasti veřejnosti.

II.2. Postoje a názory veřejnosti na kriminalitu a trestní politiku

Tato kapitola se podrobněji zabývá postoji a názory občanů na kriminalitu a trestní politiku, a to s důrazem na možnosti jejich zjišťování prostřednictvím kriminologických výzkumů veřejného mínění. Úvodní část shrne poznatky o postojích, jejich struktuře, funkcích a vlastnostech, stejně jako o mechanismech, jimiž se postoje utvářejí a mění. Následuje pasáž, jejímž cílem je představit hlavní faktory, které podle odborníků hrají při vytváření postojů ke zločinu a k boji s ním ústřední roli. Jedná se především o média, respektive o způsob, jak je v médiích kriminalita zobrazována a diskutována, a dále o některé vlivy, provázané s individuálními vlastnostmi či charakteristikami jedince (například pohlaví, typ profese nebo náboženská víra). Diskutován zde bude rovněž význam osobních zkušeností obětí se zločinem. Závěrečná část této kapitoly se zaměří na vybrané metodologické aspekty výzkumů veřejného mínění, a to včetně problémových jevů, jimž kriminologie v dané oblasti čelí. V návaznosti na tyto problémy pak nebude chybět ani stručné zamyšlení nad tím, jaké výzvy, spojené s veřejným míněním o kriminalitě, před kriminology v současné době stojí. Pojednáno již v tomto textu naopak není o historii a významu samotných výzkumů veřejného mínění, neboť toto téma bylo zpracováno ve studii z roku 2010⁵⁸.

II.2.1. Postoje, přesvědčení a mínění

Postoje lze obecně popsat jako hodnotící vztahy, které v sobě integrují jak kognitivní aspekty psychiky (poznatky o různých objektech), tak aspekty emotivní (prožívání jejich významu). Objektům v postojích přiřazujeme určitou hodnotu, díky níž se nám jeví jako žádoucí nebo nežádoucí, dobré nebo špatné⁵⁹. Některé definice vymezují postoje jako naučenou a relativně trvalou tendenci hodnotit osobu, událost nebo situaci určitým způsobem a jednat v souladu s tímto hodnocením⁶⁰. Termínem mínění, který bývá užíván v podobných souvislostech, se obvykle označuje slovy vyjádřené hodnocení. Přesvědčením pak většinou chápeme hodnocení pevně vytvořené a zafixované. V obou případech platí, že se jedná o něco jiného než o pouhé vědění, neboť do hry se dostává subjektivní význam objektu pro subjekt hodnocení⁶¹.

⁵⁸ Viz Zeman, P. aj., výše cit. dílo z roku 2010, str. 7-14.

⁵⁹ Nakonečný, M.: Sociální psychologie. Praha: Academia, 1999, str. 131.

⁶⁰ Vander Zanden, J.: Social Psychology. New York: McGraw-Hill, 1987, str. 173.

⁶¹ Nakonečný, M., výše cit. dílo, str. 132.

Sociální psychologové rozlišují tři základní složky postojů, a to složku kognitivní, emotivní (afektivní) a konativní (snahovou)⁶². Kognitivní komponenta vypovídá o způsobu, jakým danou osobu, objekt či situaci vnímáme - tedy o našich myšlenkách, domněnkách a představách. Ve své nejjednodušší formě tvoří tato složka kategorii, kterou využíváme při myšlenkových operacích (kategorie zločin může například zahrnout jednotlivé typy trestné činnosti, které si jedinec s tímto termínem spojuje - ve vyjádřeních typu „zločin je toto a toto“, nebo „k základním znakům zločinu patří“ pak můžeme pozorovat konkrétní představy či obrazy, které součást kognitivní složky postoje spoluvytvářejí). Emotivní složka zahrnuje pocity a emoce, které příslušný objekt v jedinci vyvolává (u zločinů můžeme předpokládat spíše negativní emoce, jako je například strach, odpor, znechucení či hněv). Konativní složkou (někdy se označuje též jako složka behaviorální) rozumíme tendenci či pohotovost chovat se určitým způsobem vůči objektu, jehož se postoj týká. Výraz „tendence“ je zde zcela na místě, neboť příslušný postoj automaticky nezaručuje, že se jedinec bude očekávaným způsobem skutečně chovat.

Podstatnou charakteristikou postoje je jeho intenzita. Jak ve své práci zdůrazňuje M. Nakonečný⁶³, odvíjí se od jeho emotivní komponenty, neboť právě ona postoji propůjčuje subjektivní význam. Neutrální (ambivalentní) postoje se týkají spíše nevýznamných objektů, o nichž subjekt mnoho neví. Extrémně pozitivní nebo negativní postoje jsou naproti tomu nejsilnější a souvisejí s osobností jedince natolik, že plní určitou integrační funkci. Pro emočně silně akcentované postoje bývá navíc příznačné, že postrádají racionalitu a jsou provázeny falešnými informacemi. Typickým příkladem jsou předsudky. Odborná literatura je definuje jako zvláštní druh postojů, význačných tím, že jsou obvykle převzaté, iracionální a tradicí udržované. U jedince se udržují jako afektogenní vztahy, často podporované racionalizací. Předmětem předsudků mohou být etnické menšiny, ale též náboženská, politická nebo jiná témata. Předsudky jsou bohužel jen těžko přístupné racionální protiargumentaci, a to i z toho důvodu, že bývají živeny politickou či jinou demagogií⁶⁴.

Postoje hrají v psychice člověka důležitou úlohu. Touto otázkou se jako jeden z prvních zabýval D. Katz, který při studiu postojů uplatnil čistě funkcionalistické hledisko - předpokládal, že postoje jsou přímo determinovány tím, k čemu nám slouží. Lidé si tak

⁶² Vander Zanden, J., výše cit. dílo, str. 174 a dále.

⁶³ Výše cit. dílo, str. 136.

⁶⁴ K tomu viz Nakonečný, M.: Psychologie osobnosti. Praha: Academia, 1995, str. 121.

udržují zejména ty, které jim pomáhají dosahovat vytoužených cílů. Rozlišit je podle Katze možno čtyři základní psychologické funkce, které postoje plní⁶⁵:

Adjustační (utilitární) funkce

Lidé se snaží maximalizovat své zisky a požitky, a naopak vyhýbat se ztrátám a nepříjemnostem. Je proto přirozené, že pozitivní postoje si vytvářejí vůči objektům, asociovaným s odměnami (ať již skutečnými, nebo očekávanými), a negativní vůči těm, které jsou spojeny s tresty nebo očekáváním trestů.

Ego-defenzivní funkce

Některé postoje slouží k tomu, aby nás ochránily před bolestí z uznání nepříjemných skutečností o sobě samých nebo o okolním světě. Mechanismem, bránícím integritu osobnosti, je například projekce. Jejím prostřednictvím připisujeme ostatním vlastnosti, které u sebe samotných odmítáme akceptovat.

Hodnotově expresivní funkce

Zatímco ego-defenzivní postoje slouží jako prevence nepříjemných zjištění a zážitků, pro tyto postoje je charakteristické, že nám umožňují vyjádřit hodnoty, které považujeme za důležité a spojujeme je s ideálním obrazem vlastního já. Demonstrativně se tak můžeme hlásit k postojům, odpovídajícím našemu sebehodnocení.

Kognitivní funkce

Pro praktický život je důležité, aby v něm člověk nacházel určitý řád. Proto máme tendenci k uspořádání poznatků o sobě i o světě a snažíme se chápat smysl událostí a vztahů mezi nimi. Postoje nám toto úsilí výrazně ulehčují, neboť poskytují pro hodnocení našich zkušeností základní rámec. Poznávání a cítění navíc spojují v určitý systém hodnot.

Pro pochopení postojů je důležité zaměřit se na jejich vlastnosti⁶⁶. Jednou z nich je extrémnost. Případy, kdy jde o zcela pozitivní, nebo zcela negativní hodnocení nějakého objektu, jsou sice spíše výjimečné, avšak o to silněji platí, že jsou nejvíce odolné vůči změnám. Další podstatnou charakteristikou je multiplexita postoje. Postoj může být jednoduchý, nebo mnohotvárný, a může být založen na jediném faktu, nebo na množství poznatků. Toto hledisko má význam pro případné změny postojů. Je známo, že ve svůj protiklad se snadněji mění postoje jednoduché. Multiplexní postoje jsou náchylnější ke změnám v jejich intenzitě. Konzistentností postoje míníme vnitřní psychologickou

⁶⁵ Citováno dle Nakonečný, výše cit. dílo z roku 1999, str. 137; Vander Zanden, výše cit. dílo, str. 175.

⁶⁶ Přehled viz Nakonečný, výše cit. dílo z roku 1995, str. 119; z roku 1999 str. 138.

vyrovnanost jeho složek. Ty se mohou vzájemně podporovat, ale mohou být také inkonzistentní (disonantní) - o někom můžeme například smýšlet negativně, ale zároveň jej obdivovat. Důležitá je rovněž vzájemná spjitost různých postojů (jejich interkonexe). Mohou na sobě být do určité míry závislé, přičemž platí, že čím více jsou postoje psychologicky propojeny, tím odolnější jsou vůči změnám. O konsonanci v seskupení postojů hovoříme v souvislosti s jejich shodností či jednotou - shodné postoje se mohou podporovat, nesoulad mezi nimi naopak zakládá tendenci k jejich redukci. Oba případy jsou pak opět podstatné z hlediska resistance postoje, tedy jeho odolnosti vůči změnám. Na ni má vliv také síla a množství uspokojovaných potřeb, neboť čím více významných potřeb jedince postoj saturuje (například jistoty, pozitivního sebehodnocení apod.), tím snáze odolá tlakům na změnu. K postojům s nejvyšší mírou resistance díky tomu patří ty, které podporují vnitřní stabilitu a integritu osobnosti.

Postoje můžeme chápat jako produkty učení⁶⁷. Zdrojem jejich formování jsou především individuální zkušenosti⁶⁸. Od raného dětství si osvojujeme systém apetencí a averzí, neboť v interakci s různými objekty zakoušíme jak odměny, tak tresty, a jsme k nim proto buď přitahováni, nebo odpuzováni. Postupně se utváří vnitřní síť predispozic k hodnocení objektů, a to s uplatněním principů zobecňování a rozlišování. Výsledkem je kognitivní obraz světa, a paralelně s ním i systém subjektivních významů objektů a vlastních činností a vztahů mezi nimi, které tento obraz zahrnuje. Zároveň ovšem platí, že již hotové postoje následně ovlivňují získávání zkušeností nových. Současně se při utváření postojů uplatňují také modely (napodobování druhých) a institucionální faktory (tj. ideje a normy, prezentované organizacemi, s nimiž se jedinec ztotožňuje - například církví nebo politickou stranou).

Právě na procesy, při nichž se postoje vytvářejí, bychom se ve snaze o pochopení veřejného mínění o kriminalitě měli zaměřit podle L. Stalansové⁶⁹. Podstatné je zjistit, jak si lidé zapamatovávají informace různého druhu a jak je vzájemně propojují a interpretují, neboť pouhý zájem o to, co lidé ohledně trestní politiky „chtějí“, přispívá podle citované autorky k vytváření pomyslných „černých děr“ v odborné literatuře. V zásadě existují dvě základní strategie, jak si lidé postoje vytvářejí. První z nich je systematické zpracovávání, spočívající v pečlivém hodnocení, integrování i interpretování všech dostupných faktů. Druhá strategie, kterou lze označit jako heuristické zpracovávání, je naopak založena na využití jedné výrazné

⁶⁷ Srov. Nakonečný, M.; výše cit. díla z roku 1995 - str. 121 a dále, a z roku 1999 - str. 143 a dále.

⁶⁸ Výjimkou jsou již zmiňované předsudky, které jsou převzaté.

⁶⁹ Stalans, L.: Measuring attitudes to sentencing. In: Roberts, J.; Hough, M. (eds.): Changing Attitudes to Punishment - Public Opinion, Crime and Justice. Cullompton: Willan Publishing, 2002, str. 15-32.

informace, jež se člověku o dané problematice dostane. Takovým momentem může být například názor osoby, kterou považujeme za experta. V běžném životě platí, že se spoléháme spíše na druhou ze zmiňovaných strategií. První se objevuje v případech, kdy je pro nás příslušný jev osobně velmi důležitý. Volba strategie souvisí také s celkovým kontextem situace. K systematickému zpracovávání přistupujeme například v okamžiku, kdy je informace v rozporu s naším původním očekáváním. L. Stalansová podrobněji rozpracovává tři následující varianty:

Ignorování a protiargumentace

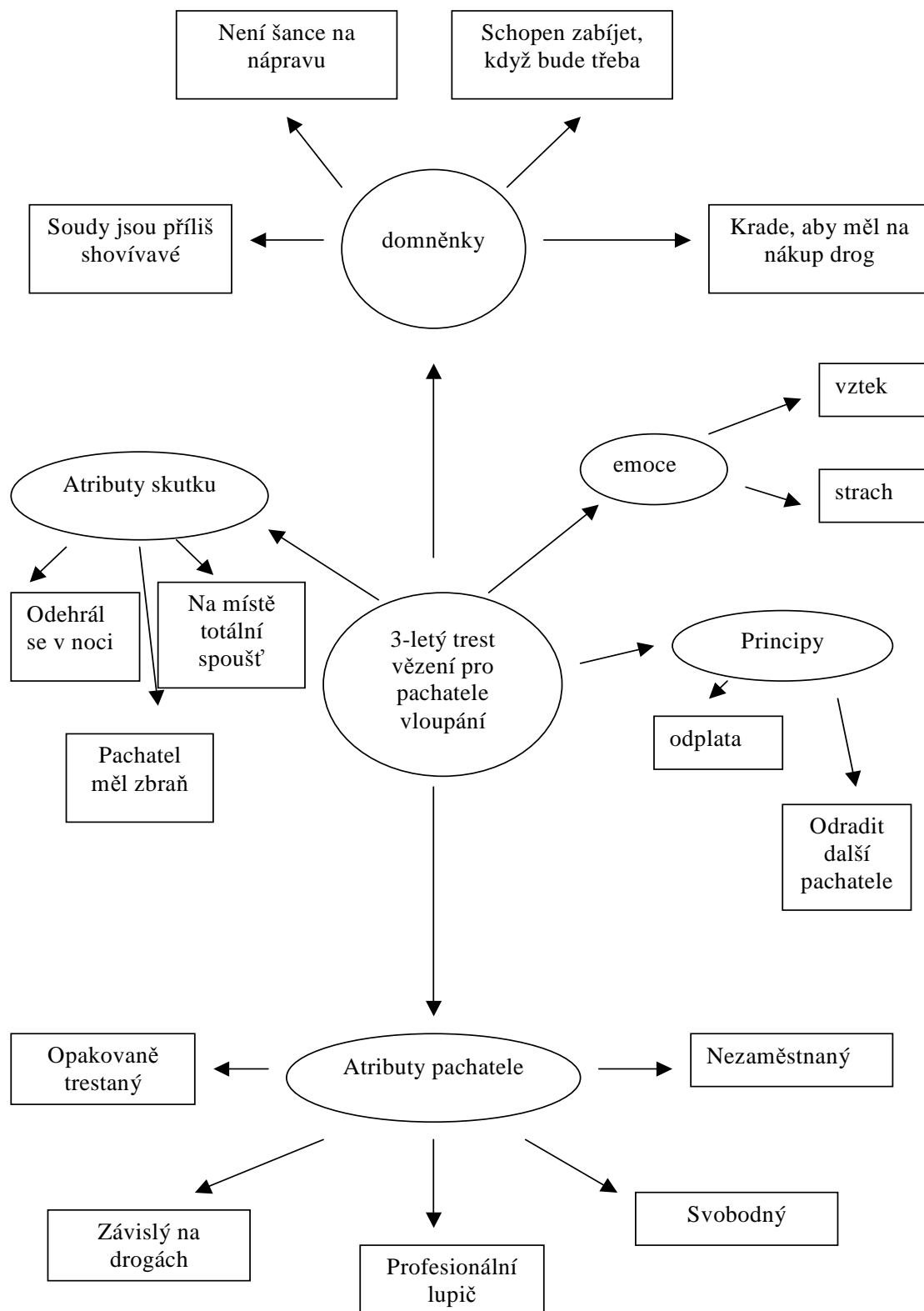
Někteří lidé si postoje ke zločinu a jeho pachatelům vytvářejí na základě relativně propracovaného systému informací a představ (Schéma 1, převzaté z citované práce, naznačuje, jak by mohla vypadat konceptuální mapa postoje určitého respondenta, který na dotaz po vhodném trestu pro pachatele vloupání odpoví „tři roky vězení“). Výzkumy ukazují, že častým znakem je ulpívání na stereotypech, zejména jde-li o médii notně zkreslenou představu „typického pachatele“ (viz dále). Pokud se nová informace, s níž se jedinec setkává, dostane do rozporu s takto vystavěným systémem, lze očekávat, že ji bude dotyčný ignorovat, nebo bude její hodnotu či věrohodnost snižovat, eventuálně bude usilovat o nalezení vhodných protiargumentů. K takovým případům dochází běžně u postojů, souvisejících s trestem smrti. Jejich odolnost vůči změně je velká, neboť na argumenty, týkající se nákladů či efektivity, dokáže jedinec odpovědět řadou protiargumentů.

Vzorová heuristika

Podle J. Stalansové se lidé o problematiku trestní politiky sice zajímají, ale svou „kognitivní energii“ šetří pouze na určité případy. Vhodnou cestou k nastartování jejich úvah o vhodných trestech jsou proto otázky, které jim k posouzení předkládají konkrétně popsany případ. Za takových okolností mají respondenti tendenci propojovat různé informace, které o deliktu a pachateli dostanou, s již zakotvenými představami o příčinách trestné činnosti nebo o efektivitě různých opatření na její kontrolu. Zřejmě i proto se ve výsledcích takto pojatých studií jeví veřejnost jako méně punitivně naladěná, než je tomu v šetřeních, které využívají jiný typ otázek⁷⁰.

⁷⁰ K tomu více viz Zeman, P aj., výše cit. dílo z 2010, str. 20 a 68.

Schéma 1: Postoj k pachateli vloupání

Dosažitelná heuristika

Řada výzkumů veřejného mínění klade jen velmi obecné dotazy, často ve stylu: „Jsou soudci při vynášení rozsudků vůči pachatelům trestné činnosti příliš shovívaví, příliš tvrdí, anebo je vynášejí ve správné míře přísnosti?“. Tento přístup bohužel mapuje pouze část postojů, a to spíše těch, které se vyznačují povrchností a jsou opět založeny na stereotypních představách o „typických pachatelích“, případně na vzpomínkách na některé, zvláště závažné případy, o nichž informovala média. Experimentálně bylo ověřeno, že při hledání odpovědi na takovéto otázky se lidé většinou spoléhají na informaci nebo obraz, který se jim v mysli vybaví nejrychleji či nejsnadněji (proto je tento princip nazýván „dosažitelnou“ heuristikou). Z této skutečnosti je možno odvodit, že projevují-li se občané u obecných otázek punitivně, nejde ani tak o jejich touhu celkově zvýšit tresty za kriminalitu, ale spíše o přání vyšších trestů pouze za extrémně závažné zločiny násilného charakteru.

Otázku změny postojů, nastíněnou v práci S. Stalansové, považujeme s ohledem na téma naší publikace za velmi podstatnou. Jak připomínají J. Roberts s M. Houghem⁷¹, nepřiliš povzbudivé závěry, k nimž dospívají výzkumy veřejného mínění o kriminalitě a trestní justici, vedou vlády mnoha zemí k úvahám, jak postoje a názory občanů změnit, aby jejich důvěra v existující systém posílila. Pokud je rozdíl mezi tím, co od justice občané očekávají, a principy, které reálně uplatňuje, příliš veliký, ohrožuje to fungování systému samotného. Rozčarování a zklamání občané budou totiž jen málo ochotni účastnit se procesů výkonu spravedlnosti, a to ať již jako oznamovatelé trestné činnosti, nebo jako svědci v průběhu soudních přelíčení. I proto se můžeme v praxi setkat s pokusy veřejné mínění změnit, a to například lepší informovaností občanů o stavu, struktuře a vývoji kriminality, stejně jako o systému opatření na její kontrolu⁷². Poznatky sociální psychologie dávají takovým snahám naději na úspěch, neboť chápeme-li postoje jako produkt učení, můžeme předpokládat, že za určitých okolností se změnit mohou, neboť vše naučené je podmíněné, tedy trvalé pouze relativně (některé zkušenosti ovšem mohou být takového druhu, že vedou k důsledkům trvalým). Klíčovým faktorem je význam a intenzita postoje. Významné postoje jsou stabilizované a v běžném životě se většinou nemění, nedojde-li k výrazné korektivní zkušenosti (psychický otřes, životní krize apod.). Tlaku na změnu takového postoje se člověk

⁷¹ Roberts, J.; Hough, M.: *Understanding Public Attitudes to Criminal Justice*. Maidenhead: Open University Press, 2005, str. 2.

⁷² Srov. Salisbury, H.: *Public Attitudes to the Criminal Justice System: the Impact of Providing Information to the British Crime Survey Respondents*. London: Home Office Online Report 64, 2004.

brání, neboť v jeho psychice zastává důležitou integrační funkci. U extrémních postojů zpravidla nedochází v přeměnu v opak, ale spíše v zeslabení či zesílení jejich intenzity⁷³.

Nejvlivnějším faktorem, vedoucím ke změně postojů, jsou přímé osobní zkušenosti. Vedle nich může na jedince působit i více či méně cílené přesvědčování. Je důležité si uvědomit, že moc či síla faktů a informací, na nichž přesvědčování obvykle staví, je při snaze o změnu postojů omezená. Souvisí to s již diskutovanou vnitřní skladbou postojů, v níž tvoří významnou část emoce. Působivějšími proto mohou být fakta, vyvolávající silné afekty (afektogenní). Pokud někdo své přesvědčování druhých zakládá pouze na informacích a racionálních argumentech, musí počítat s tím, že rozhodující je vztah daných jedinců k těmto informacím, nikoli informace samy. Dostanou-li se do rozporu s tím, co prožívají a cítí, budou je popírat a deformovat. Důležitý je proto vždy kontext, v jakém jsou fakta prezentována, a také atraktivita, důvěryhodnost a moc jejich zdroje, stejně jako samotný styl, struktura a obsah informace. Emocionální argumentace naproti tomu působí primárně na city, ale podstatně méně na chování a její vliv je spíše okamžitý a časem slábne. Někdy se můžeme setkat s tzv. „bumerangovým efektem“. Spočívá v tom, že postoj, o jehož změnu je usilováno, se paradoxně upevňuje. K takovým situacím dochází zejména tehdy, uvádějí-li se „těžké argumenty“ na samém počátku přesvědčování, dávají se příklady, které jsou v rozporu se zkušenostmi přesvědčovaného, v argumentacích se objevují protimluvy a jsou opomíjeny důkazy druhé strany. Rozhodně platí, že vždy velmi záleží na subjektu samotného postoje a jeho osobnosti, včetně psychologických vlastností, jako je míra ovlivnitelnosti či sugestibility⁷⁴.

Značná role emocí ve vnitřní skladbě postojů i při pokusech o jejich změnu je pro oblast kriminality a její kontroly velmi charakteristická. Zločin se jako závažný jev dotýká významných individuálních i společenských hodnot (život a zdraví, soukromý majetek, základní lidská práva), a tak musíme počítat s tím, že v postojích, které si k němu občané utvářejí, zaujímá emocionální komponenta klíčovou pozici. Zdá se navíc, že je to právě rovina emocí a vášní, co dominuje ve většině veřejných diskusí o kriminalitě a její kontrole. Jak připomíná D. Indermauer⁷⁵, každý, kdo do nich chce vstoupit, se na tento emocionální tón musí připravit, ne-li rovnou naladit. Přesvědčovací síla pouhých informací a holých faktů o trestné činnosti je relativně slabá – je třeba podávat je tak, aby se přímo vztahovaly

⁷³ Nakonečný, M., výše cit. dílo z roku 1999, str. 148.

⁷⁴ Tamtéž, str. 148-150.

⁷⁵ Indermauer, D.; Hough, M.: Strategies for changing public attitudes to punishment. In: Roberts, J.; Hough, M. (eds.): Changing Attitudes to Punishment - Public Opinion, Crime and Justice. Cullompton: Willan Publishing, 2002, str. 210.

k důležitým hodnotám a aby občany zaujaly. Chtějí-li proto instituce odpovědné za kontrolu kriminality veřejnost přesvědčit například o nutnosti prosazovat racionální a praxí ověřená opatření, nestačí jejich výhody občanům pouze „nabídnout“, nýbrž je přímo a umně „prodat“. Veřejnost nestojí jen o justici efektivní, ale také „afektivní“ - tedy takovou, která reflektuje hlubší emocionální dimenzi zločinu a jeho místa ve společnosti⁷⁶.

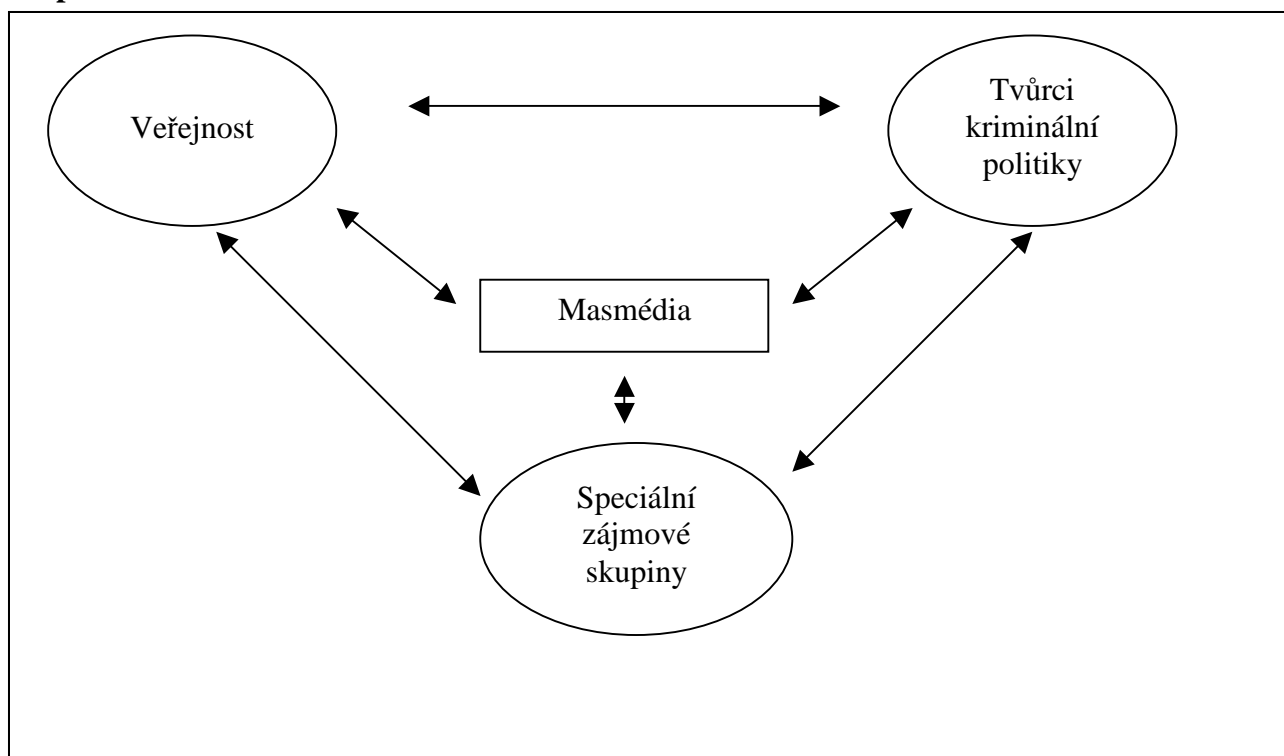
Faktorů, které formují postoje veřejnosti ke kriminalitě, je řada. Některé jsou poměrně zjevné a mají přímý vliv, jiné jsou hůře postihnutelné a působí spíše nepřímě. Každopádně však platí, že v samotném centru těchto vlivů jsou masová média⁷⁷. Právě z nich většina občanů získává znalosti o zločinu, přesahující rámec vlastních zkušeností či zkušeností zprostředkovaných lidmi z blízkého okolí⁷⁸. Podle D. Indermauera navíc platí, že média jsou důležitým zdrojem informací také pro samotné tvůrce kriminální politiky. Postoje občanů ke kriminalitě a její kontrole můžeme podle tohoto autora nejlépe nahlížet jako součást dynamického systému, ovládaného vzájemným působením médií, politických iniciativ a různých zájmových skupin (viz Schéma 2). Role médií je v tomto modelu natolik ústřední, že pouze jejich prostřednictvím mohou zmíněné složky vyjádřit svá stanoviska a pozice. Reakce masových sdělovacích prostředků na konkrétní politické kroky je pak dokonce ostatními složkami uvedeného modelu chápána jako cosi, co více či méně věrně odráží samotné mínění veřejnosti.

⁷⁶ K tomu podrobně viz Freiberg, A.: Affective versus effective justice: Instrumentalism and emotionalism in criminal justice. In: *Punishment and Society*, 3/2001, str. 265-278.

⁷⁷ Srov. Indermauer, D., výše cit. dílo, str. 202.

⁷⁸ Kury, H.; Zapletal, J.: Kriminalita a její prezentace v médiích - zkušenosti (především) z Německa a České republiky. In: *Kriminalistika*, 2/2002, str. 92-107.

Schéma 2: Interakce mezi médii, veřejným míněním, tvůrci politiky a zájmovými skupinami

Převzato z: Indermauer, cit. dílo, str. 203

Obraz kriminality a její kontroly, jaký média nabízejí, má i z výše uvedených důvodů pro postoje a názory občanů zásadní význam. Proto je vhodné se této problematice dále věnovat poněkud podrobněji.

II.2.2. Média jako zdroj informací o kriminalitě

Osobní zkušenost se závažnějšími formami zločinu má naštěstí pouze malá část občanů. Většina představ, které si o kriminalitě a jejich pachatelích veřejnost vytváří, tak pochází ze zpravodajství a diskusí v médiích⁷⁹. Zločin se v tomto směru neliší od jiných společenských témat. Jak podotýká M. McCombs⁸⁰, většina znalostí a informací o veřejných věcech, kterými disponujeme, pochází z masmédií, neboť tyto jevy nejsou přístupné skrze přímou osobní zkušenost. Citovaný autor patří k představitelům teorií, zabývajících se konceptem agenda setting (nastolování agend). Podle nich novináři významným způsobem ovlivňují, jaké představy o světě jejich publikum má. Z nepřeberného množství zpráv vybírají k uveřejnění pouze některé, přičemž soustředěním se na určitá témata poutají pozornost

⁷⁹ Jones, S.: Criminology. Oxford: Oxford University Press, 2006, str. 77.

⁸⁰ McCombs, M.: Agenda setting. Praha: Portál, 2009, str. 25.

publika k nim, a tím posilují pocit, že se jedná o témata nejdůležitější. Zpravodajství tak nastoluje veřejnou agendu. Právě na zločin zastánci uvedené teorie některé ze svých studií zaměřili. V USA byly například opakovaně provedeny výzkumy, podle nichž obavy občanů z kriminality v minulosti paradoxně rostly i ve státech, kde počet trestných činů dle statistik klesal. Zdrojem strachu se pravděpodobně stala média, neboť jak prokázaly obsahové analýzy tisku, počet zpráv o zločinech v příslušném období prudce rostl. Podařilo se navíc zjistit, že čtenáři novin, v nichž černá kronika zabírala největší část celkového prostoru pro zpravodajství, vykazovaly vyšší míru strachu než čtenáři titulů jiných⁸¹. Vztah mezi konkrétním typem médií a postoji ke kriminalitě se podařil prokázat i Ch. Pfeifferovi⁸². Doložil, že o nárůstu zločinnosti (navzdory trendům, sledovatelným ve statistikách), jsou častěji přesvědčeni lidé, kteří upřednostňují soukromé televizní stanice před stanicemi veřejnoprávními.

Prostor, který kriminalita v médiích dostává, postupem času narůstá. Jedna z britských studií, porovnávající zastoupení kriminálních zpráv v denících *The Times* a *Mirror*, hovoří o tom, že od čtyřicátých do devadesátých let 20. století se prostor pro informace o spáchaných deliktech zvětšil z méně než desetiny celkového obsahu na více než jednu pětinu. Podobně tomu bylo se zprávami, týkajícími se činnosti justičních orgánů. K prudkému nárůstu jejich podílu došlo zejména po druhé světové válce. V deníku *Mirror* činilo jejich zastoupení mezi všemi zprávami pouhá 2 % v letech 1945-1951, ale již 6 % v letech 1985-1991. V případě *The Times* se ve stejném období jednalo o nárůst z 3 % na 9 %. Autoři studie tento trend vysvětlují postupným zpolitizováním oblasti práva a pořádku⁸³. V Německu byla provedena obdobná analýza televizního vysílání. Podíl programů, obsahujících kriminální prvek (ať již ve zpravodajství, nebo zábavě), výrazně vzrostl na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století, a to z 3,5 % na 15,4 % celkového vysílání. V dalších letech bylo možno sledovat určitý pokles, ale zdaleka to neplatilo o všech stanicích (na nejsledovanějších privátních kanálech RTL a SAT1 nárůst nadále pokračoval, a to až na 18,7 % na RTL a 19,5 % na SAT1 v roce 2003)⁸⁴.

Zásadním problémem, o němž je v souvislosti s médii a jejich informováním o kriminalitě nutno uvažovat, je zkreslení, kterého se v porovnání s reálným stavem dopouštějí.

⁸¹ Tamtéž, str. 59.

⁸² Pfeiffer, Ch. aj.: Media use and its impacts on crime perception, sentencing attitudes and crime policy. In: *European Journal of Criminology*, 3/2005, str. 259-285.

⁸³ Srov. Reiner, R.: Media made criminality: the representation of crime in the mass media. In: Maguire, M.; Morgan, R.; Reiner, R. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford: Oxford University Press, 3. vyd., 2002, str. 382-383.

⁸⁴ Viz Pfeiffer, Ch., výše cit. dílo.

Média nepodávají (a podávat ani nemohou) zprávy o všech trestných činech, k nimž dochází. Redaktoři či editoři provádějí výběr, čímž v celém procesu sehrávají zcela zásadní roli⁸⁵. Klíčem, podle něhož se řídí, je zpravodajská hodnota příslušné události - tedy šance, že publikum zaujme. Pokud by se tímto principem média neřídila, riskují ztrátu čtenářů, posluchačů či diváků, a tím i pokles prodeje⁸⁶. Zpravodajství je ovlivňováno finančním hlediskem, tedy starostí o náklad novin či sledovanost, neboť i na mediálním trhu existuje ostrý konkurenční boj. Žurnalisté se díky němu necítí být primárně zavázáni k objektivnímu či reprezentativnímu zpravodajství, ale ke zpravodajství zajímavému⁸⁷.

V kriminologické literatuře najdeme řadu prací, zabývajících se detailně kritérii, podle nichž si média vybírají „zpravodajsky cenné“ zločiny. Podle většiny autorů k nim patří zejména prvky násilí a sexu, dramatickost, neočekávanost, bezprostřednost, možnost zjednodušení, možnost personifikace a připsání skutku individuální patologii pachatele, účast celebrit, možnost poutavé vizuální prezentace, děti a mládež (ať již jako pachatelé, nebo oběti), odhalení chyby v systému či práci orgánů činných v trestním řízení, a také prostorová a kulturní blízkost události publiku⁸⁸. Ch. Greer upozorňuje, že ačkoli je většina z těchto faktorů univerzální a během času se příliš nemění, určitou kulturní a historickou podmíněnost přehlédnout nelze. Mění-li se společnost, mění se i nároky na to, jaká zpráva bude považována za zajímavou. V posledních desetiletích tak můžeme v kriminálním zpravodajství pozorovat například zvyšující se zájem o slavné osobnosti či o delikty se sexuální podtextem⁸⁹.

Důkazy o tom, že obraz kriminality v médiích je oproti skutečnosti výrazně zkreslen, najdeme v mnoha empirických studiích. Za klasickou je dnes již považována práce J. Dittona a J. Duffyho z počátku osmdesátých let 20. století⁹⁰. Spočívala v analýze obsahu kriminálního zpravodajství v šesti regionálních skotských denících, a to za účelem jejich porovnání s oficiálními statistikami o registrované kriminalitě. Autoři dospěli k jednoznačnému poznatku, že média se přednostně zaměřují na delikty násilného či sexuálního charakteru. Ačkoli ve statistikách činil jejich podíl ve sledovaném období pouhých 2,4 % ze všech registrovaných trestných činů, ve zpravodajství jim bylo věnováno 45,8 % celkového prostoru, určeného informacím o kriminalitě. K podobným závěrům se propracovala také S.

⁸⁵ Jones, S., výše cit. dílo, str. 80.

⁸⁶ Jewkes, Y.: *Media and Crime*. London: Sage, 2004, str. 38.

⁸⁷ Kury, H. Zapletal, J., výše cit. dílo.

⁸⁸ Viz zejména Jewkes, Y., výše cit. dílo.

⁸⁹ Greer, Ch.: *News media, victims and crime*. In: Davies, P. aj.: *Victims, Crime and Society*. London: Sage, 2007, str. 28.

⁹⁰ Ditton, J.; Duffy, J.: *Bias in newspaper reporting of crime news*. In: *British Journal of Criminology*, 1/1983, str. 159-165.

Smithová, analyzující zprávy o zločinu v několika birminghamských denících. Na násilné delikty v nich připadala více jak polovina kriminálního zpravodajství, a to i přesto, že ve statistikách jejich podíl nepřesáhl 6 %. V dokonalém kontrastu byla situace ohledně majetkových deliktů, jako jsou krádeže nebo vloupání. Kriminální statistiky hovořily o jejich 84% zastoupení, avšak mezi zprávami o kriminalitě pro ně byla vyhrazena snadno přehlédnutelná 4 %. Podle autorky tak byla závažnost „méně vzrušujících“ deliktů snižována, ačkoli právě u nich nejvíce hrozilo, že se občané stanou jejich obětí⁹¹.

Na zkreslení ve smyslu „nadhodnocované“ násilné, a naopak „podhodnocované“ majetkové trestné činnosti poukázal také H. Marsh, který porovnával výsledky několika dílčích studií, zabývajících se obsahovou analýzou kriminálního zpravodajství (celkem se jednalo o 36 prací, publikovaných v letech 1960 až 1980 v USA, a dále o 20 studií ze čtrnácti dalších zemí z let 1965 až 1987). Zjistil, že v amerických médiích v průměru připadlo na dvě zprávy o majetkovém deliktu osm zpráv o deliktu zahrnujícím násilí, a to navzdory skutečnosti, že podle statistik byl poměr zcela opačný, a to dokonce v řádu devíti majetkových skutků na jeden skutek násilný⁹².

Jsou-li veřejnosti předkládány informace o násilné a sexuálně motivované trestné činnosti v míře, jakou zmíněné studie popisují, nemůže nás překvapit, že občané mají zjevnou tendenci podíl těchto druhů kriminality na kriminalitě celkové přeceňovat. V průzkumu IKSP_TP2009 odhadovali respondenti zastoupení násilné kriminality v průměru na 32 % a mravnostní na 23 %. Ve skutečnosti se podle statistik jedná o zhruba 6 % v případě kriminality násilné a necelé 1 % u mravnostní⁹³. Tato skutečnost může mít na jejich postoje nezanedbatelný vliv, a to zejména v oblasti kontroly kriminality. Domnívají-li se, že značnou část pachatelů tvoří osoby, dopouštějící se činů ohrožujících zdraví a život obětí, mohou ohledně vhodných opatření na snižování kriminality zastávat punitivnější postoje, než by tomu bylo za situace, kdy by se v jejich mysli „jádro celého problému“ krylo s představou kriminality proti majetku. Její rozsah má však veřejnost tendenci podceňovat - v průzkumu IKSP_TP2009 odhadovali respondenti podíl majetkových deliktů v průměru na 46 %, ačkoli ve skutečnosti představují zhruba dvě třetiny všech registrovaných skutků.

Svým zaměřením i stylem, jak informace o jednotlivých deliktech zpracovávají a prezentují publiku, přispívají média k již vzpomínanému emocionálnímu naladění většiny soudobých diskusí o kriminalitě. Napomáhá tomu i postupné „zezábavňování“ zpravodajství.

⁹¹ Cit. dle Jones, S., výše cit. dílo, str. 85.

⁹² Cit. dle Reiner, R., výše cit. dílo, str. 383.

⁹³ Viz Zeman, P. aj., výše cit. dílo z roku 2010, str. 54.

Nejde v něm již o pouhé poskytnutí objektivních a vyčerpávajících informací, ale média jsou stále více tlačena k tomu, aby bavila a vzrušovala publikum i tam, kde jde o věci veřejné⁹⁴. Čím větší naději má konkrétní delikt na to, že v těchto podmínkách obstojí, tím pravděpodobnějším se jeho uveřejnění stává. Jedním z důsledků této situace je ovšem skutečnost, že závěry, jaké si běžný občan o kriminalitě a trestní politice činí, se odvozují od nepřesných a neadekvátních zpráv o malém a nerepresentativním vzorku případů⁹⁵.

II.2.3. Vliv osobních zkušeností a individuálních rozdílů

Kromě vlivu masmédií je nutné zvažovat i další faktory, které mohou ve vztahu k postojům veřejnosti ke kriminalitě a trestní politice sehrát významnou roli. Zařadit k nim můžeme osobní zkušenosti respondenta se zločinem, a to zejména prožitky oběti trestného činu. Jak si ve své práci všímá J. Grayová⁹⁶, ovlivnit mohou zejména vztah jedince k orgánům činným v trestním řízení. Podstatné může být například to, jak se policisté nebo soudce k oběti během projednávání případu chovají, stejně jako spokojenost oběti s trestem, který je pachateli za jeho skutek následně udělen. Výzkumy, zabývající se vlivem těchto okolností na postoje respondentů k trestní justici, ovšem naznačují, že vztahy mezi zmíněnými faktory jsou velmi komplexní, a spíše než obecný pohled na tuto problematiku je na místě brát v úvahu specifické typy zločinů a jejich obětí. Citovaná autorka připomíná práci J. Sprottové a A. Dooba⁹⁷, kteří empiricky doložili vazbu mezi typem viktimizace a mírou respondentovy punitivity. V porovnání s osobami, které se nestaly obětí trestné činnosti, projevovaly ve svých postojích méně punitivity oběti deliktů typu ublížení na zdraví nebo sexuálního napadení, a naopak více punitivně naladěny byly oběti majetkové kriminality. Vysvětlit tento poněkud překvapivý závěr na základě získaných dat je podle Grayové v podstatě nemožné. Hypoteticky lze uvažovat o tom, že se v něm odráží některé rozdíly, dané odlišným přístupem trestní justice k různým druhům deliktů a jejich projednávání (včetně různých typů nabídnuté pomoci a podpory). Lidé, kteří utrpí škodu na svém zdraví, mohou být navíc přednostně orientováni na hodnoty související se znovunabytím duševní i fyzické kondice, a méně na téma potrestání pachatele. Každopádně však platí, že vztahy mezi viktimizací a mírou

⁹⁴ Srov. Jirák, J.; Köpplová, B.: Média a společnost. Praha: Portál, 2003, str. 96,

⁹⁵ Wood, J.: Why public opinion of the criminal justice system is important. In: Wood, J.; Gannon, T. (eds.): Public Opinion and Criminal Justice. Cullompton: Willan Publishing, 2009, str. 43.

⁹⁶ Gray, J.: What shapes public opinion of the criminal justice system? In: Wood, J.; Gannon, T. (eds.), výše cit. dílo, str. 51.

⁹⁷ Sprott, J.; Doob, A.N.: Fear, victimization and attitudes to sentencing, the courts and the police. In: Canadian Journal of Criminology, 3/1997, s. 275-291.

punitivity ovlivňuje řada různorodých faktorů, a tak je to možná právě tato oblast, na níž by se měl kriminologický výzkum veřejného mínění do budoucna zaměřit.

Připomeňme, že také v průzkumu IKSP_TP2009 se vliv osobních zkušeností respondenta s viktimizací projevil vcelku neočekávaným způsobem, a to konkrétně u otázky, týkající se návrhu trestu pro pachatele, který se podruhé dopustil vloupání. Zatímco lidé, kteří se obětí trestné činnosti v uplynulých třech letech nestali, by takovému jedinci uložili trest odnětí svobody v 70 % případů, mezi respondenty s osobní zkušeností s viktimizací měl takový názor pouze 61% zastoupení⁹⁸. Zajímavě se může jevit i skutečnost, že oběti trestné činnosti častěji nesouhlasily s výrokem, že podmínky v českých věznicích jsou pro odsouzené příliš mírné (nesouhlasilo 8 % z nich, zatímco u respondentů, kteří se obětí nestali, šlo pouze o 4 %) ⁹⁹. Negativní zkušenost se systémem trestní justice naproti tomu mohly odrážet odpovědi na otázku, zabývající se právy osob, poškozených trestným činem. Respondenti, kteří uvedli, že někdo z jejich blízkých se stal v posledních třech letech obětí trestné činnosti, souhlasili v 65 % případů s výrokem, že naše soudy se starají spíše o práva pachatelů než obětí. Průměr pro celý soubor přitom činil 58 % ¹⁰⁰.

Posledně citované zjištění navozuje téma sekundární viktimizace a jejího vlivu na hodnocení práce orgánů činných v trestním řízení či na postoje k nim. Sekundární viktimizací míníme situaci, kdy jsou oběti v době po trestném činu způsobeny další újmy, přičemž jejich zdrojem mohou být právě instituce systému trestní justice. Kriminologie se touto problematikou intenzivně zabývá od druhé poloviny 20. století. Podnětem byly především výsledky některých výzkumů, zaměřených na zkušenosti obětí znásilnění. Mnoho takto poškozených žen vypovídalo o tom, že bolestné zážitky samotné viktimizace umocnilo nevhodné chování představitelů systému trestní justice, kteří jim kladli nevhodné či ponižující otázky, zpochybňovali jejich výpověď, případně měli zjevnou tendenci podsouvat oběti spoluvinu na celém případu¹⁰¹. Podle J. Grayové můžeme očekávat, že tato skupina obětí má s orgány činnými v trestním řízení negativní zkušenost skutečně častěji než oběti jiné. Existující studie ostatně hovoří o tom, že oběti znásilnění popisují často systém trestní justice jako neschopný zajistit spravedlnost. Projednávání případu a jeho řešení v nich vyvolává pocity zklamání a zmaru¹⁰². Zřejmě i proto se u sexuálních deliktů setkáváme s tím, že velká část z nich zůstává v oblasti latence, neboť je oběť policii neohlásí. Dosud poslední publikovaný

⁹⁸ Srov. Zeman, P. aj., výše cit. dílo z roku 2010, str. 69.

⁹⁹ Tamtéž, str. 75.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Blíže viz např. Newburn, T.: *Criminology*. Cullompton: Willan Publishing, 2007, str. 359-361.

¹⁰² Gray, J., výše cit. dílo, str. 53.

viktimologický výzkum, provedený na našem území, hovoří o tom, že sexuálně motivovaný incident oznámila policii pouze pětina obětí. S prací policie pak nebyla spokojena více jak polovina z těch, které delikt oznámily, přičemž jako nejčastější důvod svého zklamání uváděly tyto oběti nevhodné chování policistů a malý zájem o případ¹⁰³.

Specifickou zkušeností, která může ovlivnit názory a postoje k trestní justici, je osobní účast v soudním procesu. V některých zemích mají občané možnost působit jako členové poroty. Výzkum R. Matthewse¹⁰⁴, mapující situaci ve Velké Británii, poukázal na to, že lidé, kteří tuto zkušenost učiní, následně hovoří nejen o větším porozumění celému systému a jeho náležitostem, ale mají současně i tendenci hodnotit jej pozitivněji než před tím. Také v České republice působí v soudních senátech přisedící, dříve označovaní jako soudci z lidu¹⁰⁵. Studie, která by se jejich názory a zkušenostmi zabývala, však v našich podmínkách uskutečněna nebyla. Stejně tak nemůžeme posoudit, jaký vliv má na názor našich občanů situace, která je před soud přivede v roli svědka. Zahraniční šetření přitom naznačují, že takovým prožitkům lidé přisuzují velkou váhu. Míra jejich spokojenosti a následných postojů či názorů na justici se odvíjí zejména od pocitů, zda jim bylo v soudní síni umožněno říci vše, co sdělit chtěli, a zda se k nim soudce i další aktéři chovali zdvořile. Roli hraje také dostatek informací, kterých se jim o případu dostane, a délka doby, kterou musejí procesu věnovat¹⁰⁶.

Z výzkumů veřejného mínění o kriminalitě a trestní justici je známo, že postoje respondentů se mění v závislosti na znalostech dotčené oblasti. Pokud jsou respondenti informováni o stavu kriminality, systému sankcí, míře recidivy či nejčastěji ukládaných sankcích, hodnotí práci orgánů činných v trestním řízení příznivěji¹⁰⁷. V rámci pravidelného viktimologického šetření ve Velké Británii¹⁰⁸ byla část respondentů předem seznámena s vybranými daty o trestní justici a jejím fungování. Dělo se tak prostřednictvím informačních letáků a seminářů, vedených experty. Tato skupina respondentů pak při samotném výzkumu nejen projevila lepší znalosti justičního systému, ale zároveň platilo, že došlo k výrazným posunům také v oblasti postojů a názorů. Méně se mezi těmito osobami vyskytovalo mínění,

¹⁰³ Martinková, M.: Zkušenosti obyvatel ČR s některými delikty. Praha: IKSP, 2007, str. 31.

¹⁰⁴ Matthews, R. aj.: Juror's Perception, Understanding, Confidence and Satisfaction in the Jury System - a Study in Six Courts. Findings 227. London: Home Office Research and Statistics Directorate, 2004.

¹⁰⁵ V trestním řízení působí v senátech okresních a krajských soudů (jestliže krajský soud rozhoduje jako soud prvního stupně). Přisedícím může být ustanoven občan České republiky, ve věku nejméně 30 let, který je způsobilý k právním úkonům a bezúhonný. Přisedící okresních soudů volí zastupitelstva obcí v obvodu příslušného okresního soudu, přisedící krajských soudů volí zastupitelstva krajů, jejichž území je alespoň zčásti v obvodu příslušného krajského soudu.

¹⁰⁶ Gray, J., výše cit. dílo, str. 54.

¹⁰⁷ Srov. Salisbury, H., výše cit. dílo.

¹⁰⁸ Jedná se o tzv. British Crime Survey, který se ve Velké Británii uskutečňuje v pravidelných intervalech již od roku 1982.

že tresty za zločin jsou příliš mírné, a rostla i podpora trestů nespojených s odnětím svobody¹⁰⁹. Určitý vliv poskytnutých informací o kriminalitě na postoje občanů byl zaznamenán rovněž ve studii, uskutečněné v Holandsku. Do informační kampaně se zde zapojily lokální deníky, rádio a také mobilní informační kanceláře policie¹¹⁰.

Signifikantní rozdíly mezi respondenty se obvykle projevují ve vztahu k některým základním demografickým znakům, jako je věk, pohlaví nebo vzdělání. Průzkum IKSP_TP2009 ukázal, že starší občané se jeví jako méně spokojení s aktuální trestní politikou a mají tendenci zastávat spíše punitivnější postoje¹¹¹. Z hlediska pohlaví platilo, že ženy se od mužů lišily častějším přesvědčením o přílišné mírnosti trestů¹¹² a také méně častou volbou podmíněného trestu v konkrétně popsáném případě pachatele vloupání¹¹³. Respondenti s vyšším vzděláním prokazovali lepší znalost dotčené problematiky a v některých ohledech se u nich bylo možno setkat i s méně punitivními postoji, vyjádřenými například větší podporou alternativních trestů či akceptací možnosti podmíněného propuštění¹¹⁴. Podobné závěry je možno vyčíst i ze zahraničních studií¹¹⁵. Ch. Pfeiffer¹¹⁶ zjistil, že uvedené demografické znaky mají vliv také na vnímání kriminálních trendů. Podíl respondentů, domnívajících se, že počet trestných činů roste, klesal se zvyšujícím se vzděláním. Výrazné rozdíly byly i mezi muži a ženami, a to zejména u odhadu vývoje násilné kriminality, kde byly ženy o poznání pesimističtější.

N. Reynoldsová¹¹⁷ se spolu se svými kolegy zabývala psychosociálními faktory, které mohou ovlivnit postoje občanů k pachatelům trestné činnosti. Pohled, který na ně veřejnost sdílí, je velmi důležitý, neboť souvisí s všeobecnou ochotou přijmout tyto osoby zpět do společnosti a poskytnout jim reálnou šanci na úspěšnou reintegraci. K faktorům, které postoje občanů formují nejsilněji, řadí tato autorka předsudky, týkající se typických překážek reintegrace, a dále emocionální orientaci, strach ze zločinu, trestní minulost konkrétního pachatele, náboženské přesvědčení respondenta, určitý typ zaměstnání, pohlaví a také některé socioekonomické vlivy. K tématu individuálních rozdílů mezi respondenty je možno z citovaného díla získat následující zajímavé postřehy:

¹⁰⁹ Blíže viz Chapman, B. aj.: *Improving Public Attitudes to the Criminal Justice System - the Impact of Information*. Home Office Research Study 245. London: Home Office, 2002.

¹¹⁰ Viz Gray, J., výše cit. dílo, str. 56.

¹¹¹ Viz Zeman, P. aj., výše cit. dílo z roku 2010, str. 121.

¹¹² Tamtéž, str. 67.

¹¹³ Tamtéž, str. 69.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 121.

¹¹⁵ Jejich přehled viz Gray, J., výše cit. dílo, str. 60.

¹¹⁶ Viz Pfeiffer, Ch., výše cit. dílo, str. 271.

¹¹⁷ Reynolds, N. aj.: *Public attitudes towards offending, offenders and reintegration*. In: Wood, J.; Gannon, T. (eds.), výše cit. dílo, str. 166-186.

Náboženská víra

Zdá se, že náboženské přesvědčení je pro mnoho občanů pevným pojátkem s jasnými a historicky ukotvenými postoji k trestání zločinců. Výzkumy ukazují, že silně věřící křesťané projevují vůči pachatelům velmi punitivní postoje. Jako možné vysvětlení se nabízí hypotéza, že tato víra má blízko k názoru, že za trestnou činností stojí špatný charakter či vlastnosti daného jedince, a nikoli objektivní situační vlivy, spojené s prostředím.

Typ zaměstnání

Postoje k pachatelům ovlivňují informace, které se o kriminalitě dozvídáme. Někteří občané jsou díky svému zaměstnání v situaci, že o zločinech a zločincích slyší většinou pouze zprávy určitého druhu, eventuálně se s touto problematikou setkávají jen v jednom, a většinou velmi specifickém kontextu. Klasickým příkladem mohou být policisté. V několika šetřeních již bylo prokázáno, že jejich postoje inklinují k důrazu na přísné tresty a že zločin mají tendenci vnímat jako výraznou odchylku od sociálních norem. Podobný pohled je příznačný také pro zaměstnance justice.

Strach ze zločinu

Z mnoha studií vyplývá, že ženy zastávají punitivnější postoje než muži. Zdá se, že tyto rozdíly jsou úzce propojené s fenoménem strachu ze zločinu, který je u žen rovněž pravidelně zjišťován ve vyšší míře¹¹⁸. Nabízí se hypotéza, že příčinou může být kromě jiného i odlišný způsob získávání informací o kriminalitě. Výzkumy totiž naznačují, že ženy se více spoléhají na televizi jako hlavní zdroj svých vědomostí o zločinu a zločincích.

J. Grayová si všímá také rozdílů, souvisejících se socioekonomickým statusem respondenta¹¹⁹. Studie, provedené ve Spojených státech amerických a ve Velké Británii dokládají, že skupiny obyvatelstva, které se dlouhodobě potýkají s určitou mírou diskriminace, mají tendenci vnímat systém trestní justice jako nespravedlivý, a zřejmě i proto vyjadřují například méně často přesvědčení, že tresty ukládané za zločiny jsou příliš mírné. Podobný efekt má skutečnost, je-li respondent nezaměstnaný. Faktor, spojený s otázkami rasových či etnických rozdílů, má význam také z hlediska vazby mezi rasovými předsudky a postoji ke kriminalitě a trestní justici. Řada výzkumů ve Spojených státech amerických

¹¹⁸ Toto konstatování platí též o viktimologických studiích, uskutečněných v našich podmínkách. Z výzkumu obětí trestné činnosti z roku 2000 například vyplývá, že subjektivní pocit bezpečí mělo při osamělé chůzi v místě svého bydliště po setmění 56 % respondentů mužského pohlaví, ale naproti tomu pouze 31 % respondentek - viz Martinková, M.: Mezinárodní výzkum obětí trestné činnosti v Praze v roce 2000. Praha: IKSP, 2002, str. 40.

¹¹⁹ Viz Gray, J., výše cit. dílo, str. 61.

prokázala, že lidé s negativním postojem k Američanům afrického původu jsou současně nakloněni tvrdším postupům proti zločincům, a je mezi nimi i více zastánců trestu smrti¹²⁰.

II.2.4. Metodologické aspekty výzkumů veřejného mínění o kriminalitě

Metodologií výzkumů, zjišťujících postoje a názory občanů na kriminalitu a trestní politiku, se ve své práci podrobně zabývá G. T. Viki¹²¹. Velmi vhodným postupem k získání podrobného a plastického obrazu respondentových postojů jsou podle něj kvalitativní metody, a to zejména hloubkový rozhovor s otevřenými otázkami¹²². Jejich slabinou jsou ovšem značné nároky na čas a úsilí, a to nejen pro výzkumníka (zvláště, touží-li oslovit velký vzorek), ale také pro samotné respondenty. I z toho důvodu se ve výzkumech veřejného mínění o kriminalitě výrazně častěji uplatňují metody kvantitativní. Jednou z klíčových otázek, na níž je při jejich využití nutno upřít pozornost, je nalezení vhodného způsobu, jak příslušné jevy zkoumat. Jinými slovy řečeno, jedná se o vytvoření spolehlivého nástroje na měření postojů.

V sociálních vědách měřením rozumíme přiřazení čísel objektům, a to takovým způsobem, aby vystihovalo vztahy mezi nimi a zároveň odpovídalo teorii příslušného oboru¹²³. V případě zkoumání postojů nám toto přiřazení slouží k tomu, aby čísla popsala přítomnost a intenzitu určitého respondentova postoje vůči vybranému objektu nebo události¹²⁴. Měření může být založeno na různých typech škál. Jedná se o měřítka nominální, ordinální, intervalová a poměrová. Každé z nich má své specifické vlastnosti, které je při jejich aplikaci ve výzkumech veřejného mínění nutné respektovat.

Nominální měřítka

Z uvedených typů se jedná o nejjednodušší formu, která umožňuje pouze kvalitativní rozdělení jevů do různých kategorií. V případě, že měřítka rozlišuje dvě třídy, hovoříme o dichotomickém či binárním znaku. U většího počtu tříd se využívá označení polytomický znak¹²⁵. Ve výzkumech veřejného mínění o kriminalitě lze nominální měřítka využít jen

¹²⁰ Tamtéž, str. 63.

¹²¹ Viki, G.T.: Achieving accurate assessment of attitudes toward the criminal justice system - methodological issues. In: Wood, J.; Gannon, T. (eds.), výše cit. dílo, str. 96-119.

¹²² Více k využití kvalitativních metod ve výzkumech veřejného mínění viz u nás např. Buriánek, J.: Kvalitativní metody ve výzkumu veřejného mínění. In: Šubrt, J. aj.: Kapitoly ze sociologie veřejného mínění - teorie a výzkum. Praha: Karolinum, 2000, str. 148-163.

¹²³ Hendl, J.: Přehled statistických metod zpracování dat - analýza a metaanalýza dat. Praha: Portál, 2004, str. 43.

¹²⁴ Viki, G.T., výše cit. dílo, str. 98.

¹²⁵ Hendl, J., výše cit. dílo, str. 44.

tehdy, hodláme-li zjistit, zda se lidé ve svých postojích liší, nebo shodují. Klasickým příkladem jsou dichotomické otázky, zabývající se podporou trestu smrti („Jste pro anebo proti znovuzavedení trestu smrti?“). V jiných případech respondenti volí určitý počet variant z baterie možných odpovědí. V našich podmínkách tento postup využil například Večerka, který zkoumal, jaké typy opatření považují občané za nejefektivnější z hlediska omezování kriminality. Dotázané osoby volily 5 variant z celkem 24 možností (mimo jiné programy na snižování nezaměstnanosti, zvýšení počtu policistů v ulicích, právní výchovu ve školách či větší množství bezpečnostních kamer)¹²⁶.

G. Viki upozorňuje, že nominální škály nám mohou přinést užitečné a zajímavé poznatky, avšak pouze za předpokladu, že varianty odpovědí, které se respondentovi předkládají, jsou vyčerpávající a úplné ve vztahu ke zkoumanému jevu. Jedním ze způsobů, jak tuto podmínku zajistit, je provést před samotným výzkumem předvýzkum, založený na otevřených otázkách a mapující, jaké odpovědi by respondenti mohli na příslušnou otázku uvádět¹²⁷. Právě nedostatečná či neadekvátní nabídka možných odpovědí je podle některých autorů jednou ze slabín mnoha výzkumů v oblasti veřejného mínění o kriminalitě a její kontrole. Jak konstatují J. Roberts a M. Hough¹²⁸, oslovení občané často nemají k dispozici variantu, kterou by sami spontánně uvedli, a tak výsledky šetření zrcadlí nikoli postoje veřejnosti, ale spíše názory výzkumníka, vztahující se k tomu, co on sám považuje v dané oblasti za natolik podstatné, aby to stálo za zařazení do předloženého seznamu odpovědí.

Nevýhodám dichotomických otázek ve výzkumech postojů ke kriminalitě se podrobně věnuje práce F. Cullena¹²⁹, a to konkrétně v souvislosti se zjišťováním, jakou podporu má mezi občany trest smrti. Výhradní spoléhání se na jednoduchý dotaz, zda je respondent pro, a nebo proti této sankci, vedla podle tohoto autora k postupnému vytvoření mýtu o tom, že většina veřejnosti je jejímu využívání silně nakloněna. Ačkoli výsledky takových průzkumů hovoří zdánlivě přesvědčivě¹³⁰, je třeba připustit, že nejde o věrný obraz reality, ale spíše o její sociální konstrukt, který je navíc opřený o velmi vratký metodologický nástroj. Cullen je názoru, že v tomto ohledu jsou výzkumy veřejného mínění dokonce nebezpečné, neboť se nás snaží přesvědčit, že vůli většiny občanů je možno odvodit z odpovědi na jednu jedinou otázku. Postoj k trestu smrti je ale ve skutečnosti velmi složitý jev, který nelze obsáhnout

¹²⁶ Viz Večerka, K. aj.: *Občané o kriminalitě a prevenci*. Praha: IKSP, 2007, str. 50.

¹²⁷ Viki, G.T., výše cit. dílo, str. 98.

¹²⁸ Roberts, J.; Hough, M., výše cit. dílo z roku 2005, str. 20.

¹²⁹ Cullen, F. aj.: *The myth of public support for capital punishment*. In: Wood, J.; Gannon, T. (eds.), výše cit. dílo, str. 73-95.

¹³⁰ Ve Spojených státech amerických, jejichž situaci citovaný autor rozebírá, souhlasí s trestem smrti v posledních letech více než polovina občanů, podle některých studií i více. V České republice tuto otázku kontinuálně mapuje Centrum pro výzkum veřejného mínění - blíže viz Kapitola III.5.

prostými odpověďmi ve stylu „Pro“, nebo „Proti“. Dokazují to novější výzkumy, v nichž je tato problematika zkoumána i z jiných úhlů pohledu a ve vztahu k různým typům zločinu či různým typům pachatele. Kromě jiného z nich vyplývá, že mnoho respondentů upouští od podpory trestu smrti v okamžiku, je-li jim nabídnuta varianta doživotního vězení bez možnosti předčasného podmíněného propuštění. Punitivita tak razantně klesá, rozšíří-li se výčet sankcí, které mají respondenti posuzovat. K závěru, že výsledky postojů k trestu smrti se do značné míry odvíjejí od stylu či přesné formulace otázky, došel i T. Jones¹³¹. Zjistil, že pokud se respondentů nejprve dotážeme, zda mají na daný problém jednoznačný názor, a teprve potom jsou vyzváni k jeho vyslovení, počet jedinců, kteří volí nerozhodnou variantu „nevím“, vzroste téměř na dvojnásobek.

S. Maruna a A. Kingová¹³² si všímají skutečnosti, že obraz punitivní veřejnosti bývá vyvozován také z výzkumů, kde mají respondenti zvolit nejdůležitější cíl trestání, přičemž osoby, které upřednostní „odplatu“ před „nápravou“ jsou automaticky považovány za punitivně naladěné. Takové úvahy jsou ale zavádějící. Jak naznačují jiná šetření, v nichž mohli respondenti volit více variant současně, na rozdíl od kriminologů či jiných odborníků na trestní politiku nemá veřejnost tendenci stavět zmíněné principy proti sobě, ale vidí vhodný prostor pro uplatňování každého z nich. Za těchto okolností je otázka na jediný a „nejdůležitější“ cíl trestní politiky nejen neadekvátní, ale nutně nás zavede k chybným závěrům.

J. Doble¹³³ nachází příměr v situaci, kdy bychom se někoho, kdo je hladový, žíznavý, prochladlý a unavený, zeptali, zda je nejdůležitější jídlo, pití, teplo nebo odpočinek. Shrneli poznatky, které o postojích veřejnosti ke kriminalitě a její kontrole máme, dá se mínění občanů vystihnout jako vcelku vyvážené, a to v přímém vztahu k typu případů, které mají posoudit. Lidé jsou na jednu stranu nemilosrdní k pachatelům nejzávažnějších zločinů, avšak současně podporují shovívavý přístup a zaměření na převýchovu všude tam, kde lze věřit v efekt či smysl takových snah¹³⁴. I v našich podmínkách bylo ostatně ověřeno, že většina veřejnosti je pro využívání alternativních přístupů typu mediace, jsou-li uplatňovány ve

¹³¹ Jones, P.: It's not what you ask, it's the way that you ask it - question form and public opinion on the death penalty. In: *Prison Journal*, 73/1994, s. 32-50.

¹³² Maruna, S.; King, A.: Public opinion and community penalties. In: Bottoms, A.; Rex, S.; Robinson, G. (eds.): *Alternatives to Prison - Options for Insecure Society*. Cullompton: Willan Publishing, 2004, str. 88.

¹³³ Doble, J.: Attitudes to punishment in the US - punitive and liberal opinions. In: Roberts, J.; Hough, M. (eds.), výše cit. dílo z roku 2002, str. 151.

¹³⁴ Srov. Maruna, S.; King, A., výše cit. dílo, str. 87.

vhodných případech¹³⁵. Stejně tak je řada našich občanů nakloněna myšlence, že větší efekt než přísná represe může mít na omezování kriminality dobře volená preventivní politika¹³⁶.

Ordinální měřítka

Jak termín sám napovídá, ordinální měřítka vyjadřují řazení určitých tříd podle intenzity nebo pořadí¹³⁷. Oproti nominálním měřítkům je zde výhoda, že jednotlivé hodnoty můžeme díky pořadí porovnávat, avšak nelze určit, o kolik je jedna hodnota větší nebo menší než druhá¹³⁸. Jak uvádí G. Viki¹³⁹, ve výzkumech postojů ke kriminalitě nacházejí tato měřítka uplatnění v okamžiku, kdy již nejde o pouhé rozdělení respondentů podle různých kategorií, ale kriminology zajímá, jak se jednotliví respondenti vzájemně liší v rámci určitého kontinua. Může jít například o otázku, s kterými postoji lidé souhlasí nejvíce, a s kterými nejméně. Citovaný autor ilustruje tento postup na výzkumu mezi kalifornskými studenty, v němž bylo úkolem respondenta seřadit 19 různých sexuálních deliktů podle jejich závažnosti od nejhoršího po nejméně závažný. Na základě výsledků pak bylo možno konstatovat, které skutky v rámci mravnostní kriminality vidí mladí lidé jako nejvíce odsouzeníhodné.

Intervalová měřítka

Pokud výzkumník touží zjistit, jak velké rozdíly v postojích mezi jednotlivými dotázanými jsou, ordinální měřítka využít nemůže. Za takových okolností je třeba operovat s měřítky intervalovými, u jejichž hodnot již můžeme porovnávat, o kolik se navzájem liší. Podmínkou samozřejmě je, že vzdálenosti mezi jednotlivými hodnotami jsou stejné a jsou dány určitou jednotkou měření. Díky tomu je možné je sčítat a odčítat¹⁴⁰. Klasickým příkladem intervalových měřítek, s nímž se setkáme v řadě výzkumů veřejného mínění k trestní politice, je hodnocení práce orgánů činných v trestním řízení či důvěra v ně na předložené pěti, sedmi či vícestupňové škále. Tento postup byl využit i v průzkumu IKSP_TP2009¹⁴¹.

Poměrová měřítka

Největší informační hodnotu má měřítko poměrové. Zachovává si kvalitu a všechny vlastnosti intervalového měřítka, a navíc má vlastnost existence absolutního nulového

¹³⁵ Srov. Rozum, J. aj.: Uplatnění mediace v systému trestní justice. Praha: IKSP, 2009.

¹³⁶ Viz Večerka, K., výše cit. dílo.

¹³⁷ Hendl, J., výše cit. dílo, str. 44.

¹³⁸ Řezanková, H.: Analýza dat z dotazníkových šetření. Praha: Professional Publishing 2007, str. 20.

¹³⁹ Viki, G.T., výše cit. dílo, str. 99.

¹⁴⁰ Srov. Hendl, J., výše cit. dílo, str. 44.

¹⁴¹ Viz. Zeman, P. aj., výše cit. dílo z roku 2010, str. 78-91.

bodů¹⁴². V oblasti výzkumu postojů se s ním můžeme setkat u testů, založených na počítačovém zpracování, jako je například test IAT (Implicit Association Test). Jako indikátor postoje využívá délku doby, než respondent zareaguje na položenou otázku. Tvůrci tohoto testu jsou pracovníci yalské univerzity, v čele s A. Greenwaldem¹⁴³.

Výběr vhodného měřítka je důležitý také z toho důvodu, že se od něj odvíjejí statistické metody, které lze uplatnit při následném zpracování a vyhodnocení získaných dat. Jak připomíná J. Hendl¹⁴⁴, ve statistice nehraje velkou roli rozdíl mezi intervalovým a poměrovým měřítkem (obě jsou označovány jako měřítka metrická), ale statistické metody již zohledňují rozdíl mezi měřítky nominálními, ordinálními a právě metrickými. I z toho důvodu se ve výzkumech veřejného mínění o kriminalitě používají zejména intervalová měření, umožňující statistické analýzy typu korelací, regresních analýz či analýz rozptylu¹⁴⁵.

Kvalitu samotného měření můžeme posuzovat podle různých hledisek. Jak uvádí J. Hendl¹⁴⁶, výzkumník by měl usilovat zejména o to, aby měření bylo objektivní, spolehlivé (reliabilní) a validní. Objektivita měření znamená míru, v jaké jsou výsledky nezávislé na výzkumníkovi nebo na měřeném jedinci ve smyslu subjektivního úmyslného nebo neúmyslného zkreslení. Spolehlivost (reliabilitou) rozumíme stupeň shody výsledků opakovaných měření jedné osoby nebo jednoho objektu provedeného za stejných podmínek. U testů, které jsou složeny z více položek, odpovídá konzistenci hodnot různých podmnožin položek mezi sebou. Příčin nízké reliability může být více. Obvykle jde o individuální variabilitu měřeného subjektu (jeho únava, postupný pokles zájmů apod.), pozorovací chyby (závisí na provedení měření hodnotitelem) nebo chyby přístrojové (například selhání hardwaru).

Validita souvisí s přiměřeností, smysluplností a užitečností specifických závěrů, které se provádějí na základě výsledků měření. Při přezkušování validity bychom podle citovaného autora měli rozlišit validitu obsahovou (otázka, do jaké míry měření skutečně reprezentuje dané vlastnosti nebo kvality), kriteriální (shoda výsledků zavedené procedury s kriteriální proměnnou nebo jiným, již ověřeným měřením) a konstruktovou (teoretické aspekty měřené proměnné).

¹⁴² Hendl, J., výše cit. dílo, str. 44.

¹⁴³ Viki, G.T., výše cit. dílo, str. 113.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Tamtéž, str. 100.

¹⁴⁶ Hendl, J., výše cit. dílo, str. 47.

Velkou pozornost musí výzkumník při přípravě šetření věnovat formulaci samotných otázek, které budou respondentům kladeny. Odpovědi, kterých se mu na ně dostane, jsou totiž přímo úměrné jejich kvalitě. Nejasné otázky zpravidla navozují nejasné odpovědi¹⁴⁷. Ve výzkumech veřejného mínění o kriminalitě a systému trestní justice se bohužel často setkáváme s příliš široce pojatými otázkami, u nichž není zřejmé, jakého konkrétního jevu se týkají. Ptáme-li se na postoje pouze v obecné rovině, jen stěží zjistíme, od čeho se respondentova reakce odvíjí. Může mít například pocit, že tresty za násilné či sexuální zločiny jsou příliš mírné, ale tresty za drobné majetkové trestné činy naopak zbytečně přísné¹⁴⁸. Podobný problém vyvstává u hodnocení jednotlivých složek systému trestní justice. Jejich práce se v praxi skládá z plnění mnoha dílčích úkolů, v nichž mohou obstát s různou mírou úspěšnosti. Otázky, pokládané v obecné rovině, ale tento fakt ignorují a po respondentovi chtějí, aby své, často různorodé dojmy vyjádřil jedinou známkou či hodnotou na předložené škále, z níž se následně vypočítávají průměry pro celý dotazovaný soubor¹⁴⁹.

Design průzkumu IKSP_TP2009 měl tomuto nedostatku předejít tak, že názory na funkci a činnost systému trestní justice a jeho orgánů byly zkoumány diferencovaně podle jednotlivých rolí, které příslušné instituce zastávají. Potvrdilo se, že občané hodnotí různé aspekty jejich práce odlišně. U policie byl například zaznamenán velký rozdíl v hodnocení její povinnosti dodržovat práva osob podezřelých ze spáchání trestného činu, a v úkolu nenechat se ovlivnit politickými či jinými nepřijatelnými vlivy¹⁵⁰. V případech soudů bylo pro změnu možno pozorovat nespokojenost respondentů s průtahy v délce trestního řízení, a to v kontrastu s většinovým přesvědčením, že soudci dokáží přistupovat citlivě k obětem trestných činů¹⁵¹.

J. Roberts s M. Houghem¹⁵² ve své práci varují před zneužitím nevhodných slov při kladení otázky, které může vést až k manipulování respondentovým postojem či názorem. Klasickým příkladem jsou podle nich šetření, zabývající se problematikou parole (tedy podmíněného propuštění s dohledem probačního pracovníka). Formulace otázky může předznamenat odpověď, jaké se od dotázaných osob dočkáme. Odpůrci parolového systému rádi citují výzkumy, v nichž se veřejnost proti tomuto opatření ohrazuje, ale které byly založeny pouze na otázce, zda je respondent pro podmíněné propuštění pachatelů závažné násilné trestné činnosti. Je navíc zřejmé, že nemají-li respondenti informace o podmínkách,

¹⁴⁷ Dubský, J.: Standardizované dotazování. In: Šubrt, J. aj., výše cit. dílo, str. 121.

¹⁴⁸ Viki, G.T., výše cit. dílo, str. 100.

¹⁴⁹ K tomu více viz Tomášek, J.: Úvod do kriminologie - jak studovat zločin. Praha: Grada, 2010, str. 52.

¹⁵⁰ Viz Zeman, P., výše cit. dílo z roku 2010, str. 79.

¹⁵¹ Tamtéž, str. 84.

¹⁵² Roberts, J.; Hough, M., výše cit. dílo z roku 2005, str. 21.

jimiž se musí propuštěný jedinec řídit, vnímají paroli jako pouhé zkrácení trestu, nikoli jako cestu k jeho lepší reintegraci zpět do společnosti.

Tento fakt dobře ilustroval experiment¹⁵³, v němž byli respondenti rozděleni na dvě skupiny. Otázka pro první z nich byla velmi stručná: „Pan Smith je v současné době ve vězení, kde si odpykává tříletý trest za vloupání. Jeden rok má už za sebou a nyní žádá o podmíněné propuštění s dohledem. Měl by mu soud vyhovět?“. Druhá skupina byla oslovena odlišným způsobem, založeným na výrazně rozšířených informacích: „Podmíněné propuštění s dohledem je typ opatření, které umožňuje, aby někteří odsouzení vykonali část trestu v rámci komunity. Stane se tak pouze tehdy, rozhodne-li speciální rada, složená z odborníků, že daný jedinec již není pro společnost nebezpečný. Samotné opatření pak spočívá v tom, že po zbylou dobu trestu je dotyčný pravidelně kontrolován probačním úředníkem a musí dodržovat pravidla, která mu rada stanovila. Jakmile je poruší, okamžitě se vrátí zpět do vězení. Pan Smith je v současné době ve vězení, kde si odpykává tříletý trest za vloupání. Jeden rok má již za sebou a nyní žádá o podmíněné propuštění s dohledem, které by mu mohlo pomoci lépe zvládnout návrat do společnosti. Jednou z povinností, která ho ihned po propuštění čeká, je živit vlastní rodinu. Měl by soud jeho žádosti vyhovět?“. Podle očekávání se ukázalo, že každá ze skupin reagovala jinak. Mezi osobami, jimž byly poskytnuty podrobnější informace o systému parole, se pro propuštění pana Smithe vyslovily tři čtvrtiny, ve druhé skupině naproti tomu jen necelá polovina.

Existují typy otázek, jejichž zařazení do výzkumu je vhodné se vyvarovat. Základní přehled o nich nabízí J. Dubský¹⁵⁴. Podle něj jde zejména o následující otázky:

Otázky sugestivní

Navozují určitou odpověď, a to buď svou vlastní formulací, anebo nepřímo. Reakcí na ně je odpověď, kterou očekáváme a považujeme ji za žádoucí.

Otázky prestižní

Zkreslenou odpověď v tomto případě nevyvolává formulace otázky, která může být bezchybná, ale fakt, že se dotýká prestiže respondenta, respektive jeho touhy po ní. Dotázaný jedinec odpoví takovým způsobem, aby byl považován za někoho, kým by rád byl - tedy například za čestného, charakterního nebo tolerantního. Dodejme, že tato okolnost může u výzkumů na téma postojů ke kriminalitě a její kontrole sehrát značnou roli, neboť se vztahují ke společensky významným hodnotám.

¹⁵³ Tamtéž, str. 103.

¹⁵⁴ Dubský, J., výše cit. dílo, str. 121-124.

Otázky požadující informace

Ve výzkumech se opakovaně potvrzuje, že respondenti v touze „vypadat informovaně“ odpovídají i na otázky, kterým nerozumí a na které neznají odpověď. Hodnota zjištění, které z nich vyplynou, je tak lehce zpochybnitelná.

Otázky zaměřené do budoucnosti

Zkreslení odpovědi je v tomto případě ovlivněno faktem nejistoty budoucího chování. Respondent může v současnosti vypovídat způsobem, který bude odlišný od jeho reálného chování v budoucnosti.

Otázky hypotetické

Jedná se o obdobný problém, jako u předcházejícího příkladu. Validitu odpovědí na otázky, začínající slovem „Kdyby“, je nutno považovat za velmi problematickou, neboť hypotetické otázky přinášejí pouze hypotetické odpovědi, a nikoli jistotu, že respondent by se způsobem, o němž vypoví, ve skutečnosti opravdu zachoval.

Otázky obsahující stereotypy

Jako stereotypy lze podle Dubského označit emocionálně zabarvená slova, která automaticky navozují pocity souhlasu či nesouhlasu. Pokud jsou v otázce obsažena, je velká pravděpodobnost, že respondent bude reagovat na ně, a nikoli na vlastní obsah otázky.

Otázky kladoucí nepřiměřený nárok na paměť respondenta

Odpověď může být zkreslena limity respondentovy paměti. Většina dotázaných se v takovém případě uchyluje k pouhým „odhadům“. Dodejme, že tento problém bývá zmiňován jako jedna ze slabin viktimologických šetření. Směřuje-li v nich otázka k osobním zkušenostem s viktimizací v průběhu posledních 12 či více měsíců, nemáme jistotu, že respondent si vybaví všechny události, které by bylo možno považovat za relevantní¹⁵⁵.

Otázky extenzivní

Jedná se o podobný problém, jako u otázek s nepřiměřenými nároky na paměť respondenta. Jde o dotazy, v nichž výzkumník usiluje o zobecnění určitého jevu za příslušné období, či o uvedení průměrných hodnot (například otázka „Kolik hodin týdně sledujete průměrně televizi?“). Respondent si musí nejen vzpomenout na jednotlivé činnosti, ale navíc i vytvářet průměry, což zvyšuje riziko zkreslení.

Otázky multielementní

Tento typ otázek zahrnuje dva nebo více témat, zjišťovaných současně. Taková skutečnost může být pro respondenta matoucí.

¹⁵⁵ Srov. např. Jones, S., výše cit. dílo, str. 67.

Haló efekt

Respondenta a jeho výpovědi může ovlivnit pořadí, v němž jsou mu jednotlivé otázky kladeny. Velkou roli hraje jak jejich obsah, tak formulace.

Podstatným momentem při přípravě výzkumu veřejného mínění je adekvátně zvolený způsob výběru osob, které budou dotazovány. Využít lze buď náhodného (pravděpodobnostního) výběru, anebo výběru kvótního, řídicího se předem určenými znaky (například věk, pohlaví nebo velikost místa bydliště)¹⁵⁶. V kriminologické literatuře se setkáme s názory, že na tvrzení o „reprezentativních souborech“ respondentů, jímž se agentury na výzkum veřejného mínění zaštiťují, je nutno hledět kriticky. Existují totiž skupiny obyvatel, které do výzkumného vzorku řazeny nebývají, a to i přesto, že jejich názory a zkušenosti by mohly být z hlediska řešené problematiky zajímavé, a patrně též odlišné od většinové populace. Příkladem mohou být bezdomovci. Organizace, které zajišťují sběr dat v terénu, volí obvykle respondenty podle místa bydliště, což zmíněné občany z výběru vylučuje. Právě bezdomovci přitom patří k lidem, u nichž se setkáváme s vysokou mírou viktimizace, což může jejich názory a postoje na systém trestní justice podstatně ovlivnit¹⁵⁷. Podobným problémem může být fakt, že do výzkumů veřejného mínění bývají zařazeni občané starší patnácti, nebo dokonce osmnácti let. Přitom mládež do patnácti či osmnácti let se s určitými typy deliktů setkává častěji než dospělá populace¹⁵⁸.

Poslední aspekt, který bude ve spojení s metodologickými nároky výzkumů veřejného mínění zmíněn, souvisí s kvalitou jejich samotného provedení. Značný vliv na ni mají tazatelé, kteří provádějí sběr dat v terénu. Většinou se jedná o rozhovory s respondenty, odehrávající se podle předem stanovených pokynů a pravidel¹⁵⁹. Jak připomíná J. Slavíková¹⁶⁰, v současné době převažuje praxe, že tazatelé působí jako externí spolupracovníci výzkumného pracoviště. Nároky na ně nejsou malé. Podmínkou pro tuto práci je schopnost navázat kontakt se zcela neznámými lidmi, získat si jejich důvěru, přimět je k rozhovoru, nenechat se odradit případnou negativní reakcí, pokládat otázky dle dotazníku, přesně zaznamenat odpovědi, a přitom zůstat neutrální, nedávat najevo souhlas či nesouhlas s odpovědí, nebo dokonce údiv či překvapení. Zachovat je také nutno pravidla pro výběr dotázaných, která mohou být v některých případech složitější než samotné dotazování.

¹⁵⁶ Dubský, J., výše cit. dílo, str. 125.

¹⁵⁷ Ke zkušenostem lidí bez domova s trestnou činností viz u nás např. Štěchová, M. aj.: *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha: IKSP, 2008.

¹⁵⁸ Více k tomu viz Tomášek, J., výše cit. dílo, str. 115.

¹⁵⁹ Dubský, J., výše cit. dílo, str. 124.

¹⁶⁰ Slavíková, J.: *Tazatelská síť*. In: Šubrt, J. aj., výše cit. dílo, str. 129.

Citovaná autorka i proto poznamenává, že před tazatelem často stojí velké množství požadavků, které mohou působit nelogicky, složitě či nesmyslně. Přesto by se neměl ptát, proč se daný problém řeší takto, a nikoli jinak. Důležitá je i náležitá příprava tazatele na samotné šetření, spočívající zejména v důkladném seznámení se s výzkumnými materiály (dotazník, pomůcky, pokyny k výběru respondentů apod.)¹⁶¹.

Výzkumné pracoviště či agentura, která šetření provádí, by měly činnost svých tazatelů pravidelně kontrolovat. Jde nejen o kontrolu úplnosti vyplnění dotazníků během kódování a nahrávání dat, ale též o kontrolu dodržení pokynů pro výběr respondentů a kontrolu toho, zda tazatel rozhovory skutečně provedl. Doporučuje se též provádět kontroly samotného průběhu rozhovorů, a to za osobní přítomnosti pracovníka výzkumného pracoviště. Jedná se sice o časově náročnou činnost, která navíc způsobuje určité narušení rozhovoru mezi tazatelem a respondentem, nicméně kontrola několika rozhovorů může dát přehled o tom, jak tazatelé dodržují obecné zásady a zda pochopili pokyny ke konkrétnímu výzkumu¹⁶².

II.2.5. Pohled veřejnosti na trestní politiku a jeho specifčnost - nové výzvy pro kriminologii?

Výzkumy veřejného mínění naznačují, že pohled občanů na problematiku kriminality a její kontroly se v některých aspektech výrazně liší nejen od samotné praxe, ale v podstatě již od základních zásad, které jsou při projednávání kriminálních případů v moderních společnostech uplatňovány. Tento rozpor je v podstatě nevyhnutelný. Dobře jej můžeme ilustrovat na přístupu k osobám, důvodně podezřelým ze spáchání trestného činu. Zatímco orgány činné v trestním řízení jsou povinny respektovat všechna jejich práva, řadě občanů se jakékoli překážky, které brání okamžitému a přísnému potrestání potenciálního viníka, jeví jako známka „změkčilosti“ celého systému, respektive jeho neschopnosti postavit se důrazně zločincům¹⁶³. Zákonné procesní postupy, které jsou při projednávání případů dodržovány, mohou vyvolat dojem, že orgány justice straní pachatelům. V průzkumu IKSP_TP2009 vyjádřilo 58 % respondentů přesvědčení, že naše soudy se starají spíše o práva pachatele, než o zájmy obětí¹⁶⁴. J. Roberts a M. Hough¹⁶⁵ jsou dokonce názoru, že na základě těchto

¹⁶¹ Dubský J., výše cit. dílo, str. 124.

¹⁶² Slavíková, J., výše cit. dílo, str. 132.

¹⁶³ Srov. Tomášek, J., výše cit. dílo, str. 55.

¹⁶⁴ P. Zeman aj., výše cit. dílo z roku 2010, str. 72.

¹⁶⁵ Roberts, J.; Hough, M., výše cit. dílo z roku 2005, str. 46.

skutečností není těžké vysvětlit rozdíly v oblíbě jednotlivých složek justičního systému. Ve všech zemích, kde jsou výzkumy postojů veřejnosti k orgánům činným v trestním řízení prováděny, se ukazuje, že policie se těší větší důvěře či popularitě u občanů než soudy a státní zastupitelství¹⁶⁶. Kromě skutečnosti, že zde může sehrát určitou roli osobní zkušenost či větší informovanost o práci policie (viz výše), odráží tento stav patrně i víru respondentů, že policie stojí nejvíce „na straně“ občanů (tedy i obětí a poškozených). Soudci a státní zástupci se ve srovnání s ní mohou jevit jako někdo, kdo oddaluje rychlé a spravedlivé projednání případu neustálým připomínáním práv pachatele či důležitosti dodržovat předepsané formální postupy.

Citovaní autoři se v uvedených souvislostech odvolávají na Packerovu teorii dvou protichůdných modelů trestní justice¹⁶⁷. První z nich je model „kontroly kriminality“, který je založen na silné moci policie a spíše odmítá větší množství práv pro podezřelé či obviněné. Druhý model, který lze nazvat modelem „řádného procesu“, naopak význam práv podezřelých či obviněných při projednávání trestních věcí zdůrazňuje. Justiční praxe se obvykle snaží najít mezi těmito dvěma krajními přístupy rovnováhu. Občané naproti tomu inklinují spíše k prvnímu z nich, díky čemuž je jim policie a její práce bližší než práce státních zástupců a soudců.

Zajímavým způsobem dokumentoval rozdílný pohled občanů a expertů L. Dowds¹⁶⁸. Vyšel ze známého tvrzení, podle něhož je z hlediska právního uvažování menším zlem zprostit omylem obvinění deset lidí, kteří se ve skutečnosti trestného činu dopustili, než dovolit, aby byl neprávem odsouzen jeden jediný nevinný člověk. Otázka na stejný problém byla položena i v rámci výzkumu veřejného mínění. Ukázalo se, že riziko chybných obvinění není pro řadu občanů určujícím. Na otázku, zda je horší odsoudit nevinného, nebo osvobodit viníka, odpovědělo 42 % respondentů, že větší zlo představuje druhá možnost. I toto zjištění můžeme chápat jako určitý důkaz naladění veřejnosti na výše popsaný model „kontroly kriminality“.

V úvahu bychom při hodnocení postojů veřejnosti k trestní justici měli vzít také skutečnost, že mnozí občané si o jejím fungování vytvářejí nereálné představy, založené na nejružnějších mýtech o účinnosti různých opatření na kontrolu kriminality¹⁶⁹. Typickým příkladem je přesvědčení, že existuje jasná a pevná vazba mezi rozsahem kriminality a

¹⁶⁶ U nás viz. např. Večerka, K., výše cit. dílo.

¹⁶⁷ Originál viz Packer, H.: *The Limits of the Criminal Sanctions*. Stanford: Stanford University Press, 1968.

¹⁶⁸ Dowds, L.: *The Long-Eyed View of Law and Order - a Decade of British Social Attitudes Survey Results*. London: Home Office, 1995.

¹⁶⁹ Roberts, J.; Hough, M., výše cit. dílo z roku 2005, str. 48.

přísností existujících trestů. Většina lidí se domnívá, že stoupá-li počet trestných činů, sankce za ně jsou příliš mírné a je nutno je urychleně zpřísnit. Přesvědčení o permanentně rostoucí kriminalitě je přitom takřka univerzálním poznatkem, k němuž výzkumy veřejného mínění dospívají. V průzkumu IKSP_TP2009 byly o nárůstu trestné činnosti v posledních letech přesvědčeny tři čtvrtiny dotázaných, přičemž 41 % dokonce soudilo, že kriminalita vzrostla výrazně¹⁷⁰. Vývoj kriminality u nás i v zahraničí nicméně dává tušit, že většina faktorů, které se na trestné činnosti podílejí, leží mimo jakoukoli moc těch, kdo o výši sankcí rozhodují. Hovoří-li statistiky i viktimologické výzkumy z posledních let o poklesu kriminality ve většině vyspělých zemí světa, pak nelze přehlédnout, že tento trend je společný i státům s často velmi rozdílným systémem sankcí či nastavením samotné trestní politiky.

Názory a postoje veřejnosti na kriminalitu a na možnosti její kontroly se nejednou dostávají i do rozporu s poznatky, kterými disponuje soudobá kriminologie. Jak ve své práci kriticky reflektují S. Maruna s A. Kingovou¹⁷¹, někteří kriminologové na to reagují zjevnou tendencí hlasy veřejnosti ignorovat, a to s poukázáním na iracionalitu jejích postojů, majících spíše emocionální základ, či na celkovou neinformovanost občanů. Takový přístup však v sobě skrývá nebezpečí. Postoje občanů ke kriminalitě a k trestní politice jsou skutečné, nejde jen o výsledný efekt nedostatečných či zkreslených informací, který snadno napravíme tím, že obecné povědomí o dotčené oblasti zlepšíme pomocí vhodně zvolených vzdělávacích strategií. Výzkumy sice naznačují, že prezentace faktických poznatků může postoj změnit, ale tato změna je pouze částečná. Maruna s Kingovou proto dovozují, že oblastí, na níž by se měly kriminologické výzkumy veřejného mínění zaměřit více, jsou právě emoce, spojené s nekompromisními postoji vůči některým pachatelům či některým typům zločinu. V obecnější rovině můžeme toto konstatování rozšířit o potřebu hledat nové a účinnější cesty, jak může kriminologie své vědění veřejnosti přiblížit, a to v radikálně se měnících podmínkách postmoderní společnosti, kde nabývají nových významů nejen tradiční hodnoty práva či bezpečí, ale i chápání a význam role expertů¹⁷². Výzkumy postojů a názorů občanů na kriminalitu a její kontrolu mohou takovému úsilí napomoci.

¹⁷⁰ Srov. Zeman, P. aj., výše cit. dílo z roku 2010, str. 51-52.

¹⁷¹ Srov. Maruna, S.; King, A., výše cit. dílo, str. 105.

¹⁷² Podrobně k těmto otázkám zejména Loader, I.; Sparks, R.: *Public criminology?* London: Routledge, 2011.

III. Výzkumy veřejného mínění k trestněpolitickým otázkám v ČR

Pro získání komplexnějšího obrazu názorů a postojů české veřejnosti v oblasti různých aspektů trestní politiky byl jako součást výzkumu sestaven přehled dalších průzkumů veřejného mínění, které byly v posledních letech v České republice k trestněpolitickým tématům realizovány. Účelem této části výzkumu nebylo přinést vyčerpávající výčet takových průzkumů, ale doplnit výsledky průzkumu IKSP_TP2009 o další informace o postojích českých občanů k trestněpolitické agendě.

Značná část průzkumů, z nichž tato Kapitola III. čerpá¹⁷³, má výhodu v tom, že představují víceméně pravidelně opakovaná šetření, takže umožňují sledovat vývoj názorů veřejnosti na zkoumané téma. Na druhou stranu se vcelku přirozeně jedná o průzkumy, zaměřené na určitou dílčí oblast trestní politiky, bez ambice zprostředkovat celistvější pohled na trestněpolitické „naladění“ české veřejnosti. Pro účely této kapitoly byly nakonec vybrány zejména průzkumy Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd ČR, v.v.i. (CVVM) a Střediska empirických výzkumů STEM s.r.o. (STEM), a to z období od r. 2005. Jedná se o průzkumy na reprezentativních vzorcích obyvatel ČR ve věku od 15 (CVVM), resp. 18 (STEM) let. Výsledky vybraných průzkumů jsou shrnuty do několika tematických okruhů: vnímání kriminality jako problému; důvěra k orgánům systému trestní justice; tolerance ve společnosti; trestnost a tresty; zvláštní témata.

Úvodem stojí za stručnou zmínku výsledky průzkumu CVVM z roku 2008, jenž se zabýval názory občanů na samotné výzkumy veřejného mínění.¹⁷⁴ V tomto šetření respondenti vyjadřovali svůj zájem o tyto průzkumy, hodnotili vliv výzkumů na utváření svých názorů a to, zda šetření odrážejí názory a postoje veřejnosti přesně nebo zkráceně. Více než polovina české veřejnosti jeví o výsledky výzkumů veřejného mínění zájem. Výzkumy zajímají častěji respondenty se středoškolským a vysokoškolským vzděláním a lidi s proklamovanou dobrou životní úrovní. Respondentům, kteří deklarovali svůj zájem o výsledky průzkumů veřejného mínění, pak byla položena otázka, do jaké míry tyto výzkumy

¹⁷³ Tato kapitola se vzhledem k zaměření výzkumného úkolu nezabývá zahraničními či mezinárodními výzkumy na dané téma. Přesto lze připomenout, že zajímavé výsledky může přinést 5. kolo výzkumu European Social Survey (ESS), což je mezinárodní výzkum, sledující vývoj postojů a hodnot ve společnosti. ESS tradičně zjišťuje mimo jiné míru strachu z kriminality či vnímání hrozby terorismu ve společnosti. Jeho 5. kolo, jehož terénní fáze proběhla na konci roku 2010 a počátku roku 2011, zahrnovalo i modul věnovaný důvěře občanů v trestní justici. První výsledky 5. kola ESS by měly být známy na podzim roku 2011.

¹⁷⁴ Veřejnost o výzkumech veřejného mínění. CVVM, tisková zpráva om80505 ze dne 5. 5. 2008.

ovlivňují jejich názor. Jistý vliv takových výzkumů na tvorbu osobního mínění přiznalo 28 % dotázaných. K názoru, že výzkumy veřejného mínění odrážejí názor veřejnosti přesně, se kloní téměř polovina všech respondentů.

III.1. Průzkumy realizované Institutem pro kriminologii a sociální prevenci¹⁷⁵

Je vhodné připomenout, že Institut pro kriminologii a sociální prevenci se sledováním názorů a postojů občanů v oblasti trestní politiky zabývá v rámci své výzkumné činnosti dlouhodobě. Součástí výzkumu, zaměřeného na vývoj trestní politiky v ČR po r. 1990¹⁷⁶, byl i průzkum veřejného mínění, zjišťující znalosti a postoje občanů, pokud jde o stav kriminality, fungování systému trestní justice, informovanost o opatřeních k omezení trestné činnosti, či přístup médií.¹⁷⁷ Jedna z otázek zjišťovala, jaký přístup by občané volili při postihu a zacházení s pachateli. Výrazná většina respondentů (62 %) se přiklonila k přísným sankcím, zejména v podobě trestu odnětí svobody, necelá třetina (28 %) k hledání alternativních sankcí a 10 % k podpoře resocializačních opatření.

Názorům občanů na kriminalitu a prevenci byl věnován rozsáhlý výzkum z roku 2005.¹⁷⁸ Respondenti se v něm vyjadřovali k etiologii kriminálního jednání, ke stavu a vývoji kriminality, či k prevenci kriminality včetně vlastních preventivních aktivit a ochoty se na prevenci podílet. Hodnotili práci Policie ČR, obecní policie, státních zastupitelství a soudů, a odpovídali na dotazy zjišťující míru pocitu ohrožení kriminalitou a některé viktimologické charakteristiky. Autoři studie mj. zjistili, že při srovnání výskytu vybraných sociálně negativních jevů dnes a před dvaceti lety se respondentům současnost jevila jako výrazně horší. Negativní vývoj zaznamenali především u bezdomovectví, bezpečnosti na ulicích, šikany a také u podvodů. Většina občanů se domnívá, že se kriminalita v posledních 10 letech zvýšila. Větší počet občanů (77 %) konstatuje nárůst kriminality v ČR jako celku, než je tomu u nárůstu kriminality v rámci místa bydliště (58 %). Zodpovědnost za ochranu majetku (konkrétně bytu a auta) spočívá podle převažujícího názoru dotázaných v převážné většině na nich samotných (85 %, resp. 76 %). Odpovědnost za ochranu proti kapsářům a především za ochranu před přepadením na ulici je už ve větší míře chápána také jako odpovědnost státu.

¹⁷⁵ Průzkumy, zmíněné v této Kapitole III.1., byly realizovány na reprezentativních vzorcích obyvatel ČR ve věku od 15 let.

¹⁷⁶ Karabec, Z. aj., výše cit. dílo z roku 2008.

¹⁷⁷ Tamtéž, str. 261-270.

¹⁷⁸ Večerka, K. aj., výše cit. dílo.

Když respondenti měli rozhodnout, jak nejlépe zabránit mladým lidem, aby páchali zločiny, preventivní přístup (zapojování problémových jedinců do zájmových činností apod.) volilo 53 % respondentů, represivní (důsledné trestání a odstrašení, citelnější tresty) volilo 45 % (zbytek respondentů se nedokázal pro žádnou z možností rozhodnout).

Specifickou problematikou mediace v trestním řízení se zabýval průzkum veřejného mínění, realizovaný na konci roku 2008.¹⁷⁹ Průzkum zjišťoval mj. povědomí občanů o existenci Probační a mediační služby ČR, přičemž se ukázalo, že alespoň částečně je o ní informována jen čtvrtina respondentů. Při hodnocení priorit justice při řešení trestné činnosti a indikátorů výkonnosti trestní justice respondenti projeví vyvážený přístup. Téměř tři čtvrtiny respondentů označily potrestání pachatele i zajištění náhrady škody poškozenému za stejně důležité úkoly justice, 14 % pokládá za důležitější potrestání pachatele, a 11 % náhradu škody poškozenému. Podobně většina dotázaných (60 %) pokládá za rovnocenné ukazatele výkonnosti trestní justice jak počty stíhaných a odsouzených osob, tak i počty odškodněných a uspokojených obětí (23 % upřednostňuje jako indikátor výkonnosti trestní justice počty odškodněných obětí, 10 % počty stíhaných a odsouzených osob).

Názory občanů, týkající se problematiky kriminality a trestní justice, zjišťují také viktimologické výzkumy, které IKSP realizuje kontinuálně.¹⁸⁰ Autorka studie z roku 2007¹⁸¹ tak např. mimo jiné zjistila, že podle 47 % dotázaných policie do nějaké míry zvládá kontrolu kriminality v místě jejich bydliště, naopak téměř 40 % respondentů se klonilo k názoru, že policii se kriminalitu v místě jejich bydliště nedaří držet pod kontrolou. Téměř polovina dotázaných se cítí po setmění v místě svého bydliště bezpečně, jen nepatrně menší podíl respondentů se však v místě bydliště po setmění bezpečně necítí. Obavy z vloupání do svého obydlí v následujících 12 měsících vyjádřila čtvrtina respondentů.

III.2. Vnímání kriminality jako problému

Významným ukazatelem situace země v oblasti vnitřní bezpečnosti je míra, ve které její občané pokládají kriminalitu za aktuální problém. Postoj občanů ČR lze odvozovat z několika různých průzkumů. **Naléhavost různých problémů v očích veřejnosti** sleduje opakovaně CVVM. Respondenti se vyjadřují k tomu, nakolik je podle nich naléhavé zabývat

¹⁷⁹ Rozum, J. aj., výše cit. dílo.

¹⁸⁰ Válková, J., výše cit. dílo z roku 1997; Martinková, M.: Mezinárodní výzkum obětí trestné činnosti v Praze v roce 2000. Praha: IKSP, 2002; Martinková, M.: Oběti některých kriminálních deliktů v České republice v roce 2004. Praha: IKSP, 2006.

¹⁸¹ Martinková, M., výše cit. dílo z roku 2007.

se v ČR aktuálně různými oblastmi (celkem 25 položek). V průzkumu z února 2011¹⁸² hodnotili jako nejvíce naléhavý problém zdravotnictví. Za velmi naléhavé je označilo 79 % dotázaných a dalších 16 % pak za docela naléhavé, tzn. určitou míru naléhavosti této oblasti přiznalo plných 95 % dotázaných. Hned na druhém místě se objevila korupce, jež je naléhavým problémem podle 94 % respondentů (pro 74 % velmi naléhavým a pro 20 % docela naléhavým), čímž mírně předstihla i naléhavost řešení např. nezaměstnanosti (93 %) či sociálních jistot (91 %). Respondenti přisoudili vysokou míru naléhavosti i jiným oblastem, souvisejícím s problematikou trestní politiky. Hospodářská kriminalita je naléhavým problémem pro 91 % lidí (64% „velmi“, 27 % „docela“), bezpečnost občanů pro 88 % lidí (46 %, resp. 42 %), soudnictví pro 74 % lidí (32 %, resp. 42 %) a dodržování lidských práv pro 65 % lidí (24 %, resp. 41 %). Pro srovnání lze uvést, že jako nejméně naléhavé problémy z 25 předložených hodnotili respondenti nabídku zboží a služeb (naléhavé pro 32 %) a kulturu (34 %). Do r. 2005 byl mezi hodnocenými problémy též „organizovaný zločin, působení mafií“ a respondenti jej pokládali za značně naléhavý problém (naléhavý problém pro 93 % dotázaných v r. 2005 celkem, 66 % jej označilo za velmi naléhavý). V následujících kolech průzkumu již mezi hodnocenými oblastmi zařazen nebyl.

Uvedený průzkum opakuje CVVM již řadu let, což umožňuje pohled na vývoj vnímání naléhavosti problémů ze strany veřejnosti. Lze konstatovat, že míra naléhavosti problému v oblasti bezpečnosti občanů (v některých kolech průzkumu je uváděna též pod pojmem „obecná kriminalita“) se v očích veřejnosti od roku 2008 mírně snižuje - 92 % dotázaných ji v roce 2008 označilo za naléhavý problém, a sice 64 % za velmi naléhavý a 28 % za docela naléhavý, v roce 2009 byl celkový podíl respondentů, kteří ji označili za naléhavý problém, stejný, ovšem za velmi naléhavý problém ji pokládalo již „jen“ 55 %, v r. 2010 ji za naléhavý problém označilo 91 % dotázaných (53 % za velmi naléhavý).

Obdobně průzkum STEM z února 2007¹⁸³ ukázal, že korupci a podplácení úředníků považují občané za nejzávažnější problém pro ČR. Jako velmi vážný problém ji označilo 71 % respondentů, za částečně vážný problém dalších 22 %. Ochranu občanů před zločinností označilo za velmi vážný problém 58 % lidí, za částečně vážný problém pak dalších 31 %.

Podobně dlouhodobě provádí CVVM **průzkum spokojenosti občanů se stavem různých oblastí veřejného života**. Výsledky do značné míry odrážejí výše popsané mínění

¹⁸² Naléhavost zabývání se oblastmi veřejného života - únor 2011. CVVM, tisková zpráva po110310 ze dne 10. 3. 2011.

¹⁸³ Nejzávažnějším problémem ČR je korupce. STEM, informace z výzkumu Trendy 2/2007.

veřejnosti o naléhavosti řešení různých problémů. Průzkum z ledna 2011¹⁸⁴ ukázal, že občané jsou nejvíce spokojeni s nabídkou zboží a služeb (72 % uvedlo, že jsou s ní velmi či spíše spokojeni) a kulturou (62 %). Naopak největší nespokojenost panuje se stavem korupce (83 % uvedlo, že jsou s ním velmi či spíše nespokojeni), hospodářské kriminality (75 %) a nezaměstnaností (73 %). Se stavem v oblasti bezpečnosti občanů je nespokojených 50 % respondentů, naopak spokojených je 18 %, se soudnictvím je nespokojeno 44 % a spokojeno 12 % lidí, s dodržováním lidských práv je nespokojeno 18 % a spokojeno 37 % občanů.

Dotázaní, kteří označili životní úroveň své domácnosti jako dobrou, hodnotili všechny položky o něco lépe než ostatní respondenti. Výjimku tvoří pouze položky korupce a hospodářská kriminalita, kde se neprojevily v závislosti na životní úrovni statisticky významné rozdíly.

Při pohledu na časové řady výsledků tohoto průzkumu je patrné, že nespokojenost občanů se stavem v oblasti korupce a hospodářské kriminality je stabilně velmi vysoká, když se podíl nespokojených respondentů pohybuje cca kolem 80 %, resp. 75 %. Míra nespokojenosti se stavem v oblasti bezpečnosti občanů dosáhla vrcholu v r. 2008 (57 %) a od té doby se snižuje, naopak narůstá podíl spokojených občanů. Se soudnictvím je dlouhodobě nespokojených cca 45 % respondentů.

V jiném průzkumu CVVM hodnotí respondenti **bezpečnostní rizika pro ČR**. V šetření konce roku 2010¹⁸⁵ uvedlo 89 % dotázaných, že podle nich představuje pro ČR bezpečnostní hrozbu mezinárodní organizovaný zločin (57 % tuto hrozbu označilo za velkou). Podobně vysoký podíl občanů (87 %) pokládá za hrozbu teroristické skupiny či jednotlivce. Podíl osob, které mezinárodní organizovaný zločin označují za hrozbu, se od r. 2006 příliš nemění, snižuje se ovšem podíl těch, kteří jej pokládají za velkou hrozbu (69 % v r. 2006), a to ve prospěch lidí, hodnotících jej jako hrozbu malou (25 % v r. 2006). Vnímání teroristických skupin či jednotlivců jako bezpečnostní hrozby se v průběhu času prakticky nemění.

CVVM již od roku 2002 sleduje **pocit bezpečí mezi občany**, tj. zda se občané cítí bezpečně v ČR celkově i v místě svého bydliště. Průzkum z r. 2010¹⁸⁶ potvrdil, že se většina občanů cítí v ČR bezpečně (58 % spíše ano a 10 % rozhodně ano). Naopak 31 % dotázaných se v ČR bezpečně necítí (24 % spíše ne, 7 % rozhodně ne). Podíl respondentů, kteří se v ČR

¹⁸⁴ Spokojenost se stavem v oblastech veřejného života a očekávaný vývoj v roce 2011. CVVM, tisková zpráva ps110207 ze dne 7. 2. 2011.

¹⁸⁵ Bezpečnostní rizika pro Českou republiku podle veřejnosti. CVVM, tisková zpráva po110119 ze dne 19. 1. 2011.

¹⁸⁶ Pocit bezpečí a spokojenost s činností policie. CVVM, tisková zpráva OB110120 ze dne 20. 1. 2011.

cítí bezpečně, stoupl ze 45 % v r. 2002 na 65 % v r. 2006 a od té doby se drží na podobné úrovni. Pokud dotázaní vypovídají o pocitu bezpečí v místě bydliště, je podíl kladných odpovědí o něco větší, než když hovoří o celé ČR. Součet odpovědí „rozhodně ano“ a „spíše ano“ v tomto případě činí 77 %. Bezpečně se v místě svého bydliště spíše či rozhodně necítí 22 % občanů. Pocit bezpečí v místě, kde dotázaní žijí, se od roku 2002 významně nezměnil, avšak v posledním šetření se snížila četnost kategorie „spíše bezpečně“ ve prospěch odpovědi „rozhodně bezpečně“.

Na celostátní i lokální úrovni roste pocit bezpečí se zvyšující se životní úrovní a naopak klesá se zvyšujícím se věkem. Pocit bezpečí mají častěji muži než ženy. Jinak se sociodemografické rozdíly zaznamenané v šetření týkaly hlavně pocitu bezpečí v místě bydliště. Tam se významně častěji cítí bezpečně lidé z menších sídel s populací do 5 tisíc obyvatel a respondenti žijící na Vysočině a v Jihomoravském kraji. Naopak méně bezpečně se cítí obyvatelé středních a velkých měst (zhruba od 30 tisíc obyvatel) a geograficky obyvatelé Prahy, Ústeckého a Moravskoslezského kraje.

III.3. Důvěra k orgánům systému trestní justice

Důvěra v jednotlivé orgány systému trestní justice a spokojenost s jejich prací jsou v průzkumech veřejného mínění v ČR zjišťovány dlouhodobě a pravidelně. Týká se to zejména policie a soudů, což je pochopitelné, protože o činnosti státních zástupců, probačních úředníků či vězeňských orgánů má zřejmě přesnější představu jen menší část obyvatel.¹⁸⁷

STEM ve svých průzkumech zkoumá **důvěru občanů v bezpečnostní instituce**, a to jak domácí, tak i mezinárodní. Průzkum ze září 2010¹⁸⁸ zjistil, že Policii ČR důvěřuje více než polovina lidí (56 %, a to 10 % určitě ano a 46 % spíše ano), přičemž při srovnání předchozích výsledků je trend důvěry veřejnosti od roku 2004 mírně vzestupný. Oproti důvěře v Armádu ČR je však důvěra v Policii ČR dlouhodobě nižší (62% důvěra v cit. průzkumu). Naopak z dalších průzkumů STEM vyplývá, že důvěra v republikovou policii je stabilně vyšší než důvěra v policii obecní.¹⁸⁹ Vysokou důvěru má mezi občany Mezinárodní kriminální policie Interpol, které v průzkumu vyslovilo důvěru 75 % respondentů. Výsledky průzkumů

¹⁸⁷ Srov. Zeman, P. aj., výše cit. dílo z roku 2010, str. 82 a 87.

¹⁸⁸ Zatímco důvěra v Armádu ČR v posledním roce klesá, Policie ČR si u občanů mírně polepšila. STEM, tisková informace z výzkumu Trendy 09/2010 ze dne 1. 10. 2010.

¹⁸⁹ Srov. např. Důvěra v armádu se během roku 2008 zvýšila, policii stále věří necelá polovina občanů. STEM, informace z výzkumu Trendy 10/2008.

naznačují, že lepší vztah k Policii ČR mají pravicově orientovaní občané a lidé, kteří jsou spokojeni s fungováním demokracie a politických stran v naší zemi.¹⁹⁰

Spokojenost občanů s prací policie, a to jak v ČR celkově, tak i v místě bydliště respondenta, zkoumají průzkumy CVVM. Průzkum z prosince 2010¹⁹¹ zjistil, že podíly respondentů spokojených a nespokojených s činností policie jsou přibližně stejně velké (46 % ku 50 %). Vývoj od roku 2002 naznačuje především snížení podílu osob, které jsou s prací policie velmi nespokojeni. S činností policie v místě bydliště respondenta převládá spokojenost nad nespokojeností (58 % respondentů velmi či spíše spokojeno, 38 % respondentů velmi či spíše nespokojeno). Spokojenost s policií v místě bydliště se od roku 2002, kdy bylo zaznamenáno její maximum, snížila, ale stále se udržuje na poměrně vysoké úrovni.

Výsledky průzkumu ukázaly, že spokojenost s činností policie velmi silně koreluje s pocitem bezpečí respondentů. Dále z šetření vyplynulo, že příznivěji policii hodnotí lidé s dobrou životní úrovní a mladší lidé zhruba ve věku do 30 let. Významně méně byli s policií v místě bydliště spokojeni dotázaní ze severozápadu Čech a z Moravskoslezského kraje.

Předmětem průzkumů je často hodnocení **práce a důvěryhodnost soudů**. Zde je však třeba upozornit na skutečnost, že průzkumy veřejného mínění, pokud nejsou specificky zaměřeny na oblast trestní justice, zpravidla pojmají soudy a soudnictví jako jeden celek, tedy bez rozlišování soudnictví trestního, civilního či správního. Nelze tedy následující poznatky vztahovat na postoj občanů výlučně k soudům ve věcech trestních.

STEM zkoumá veřejné mínění vůči soudům jednak v kontextu hodnocení nejvyšších soudních a kontrolních institucí, jednak formou hodnocení práce obecných soudů. Jak potvrdil průzkum ze září 2010¹⁹², pokud jde o **hodnocení nejvyšších soudních institucí**, většina občanů důvěřuje všem třem českým vrcholným soudním institucím, tedy Nejvyššímu soudu (64 %), Nejvyššímu správnímu soudu (60 %) i Ústavnímu soudu (57 %), byť důvěra v posledních letech kolísala v souvislosti s děním na politické scéně – postoj občanů k těmto institucím je zřejmě více spojen s politickým vývojem v zemi než jejich hodnocení obecných soudů.¹⁹³ Míra důvěry v soudy úzce souvisí se společenským postavením jedince. V soudní instituce obecně častěji důvěřují studenti, lidé s vysokoškolským vzděláním a ti, kteří jsou

¹⁹⁰ Pro více než polovinu občanů je policie stále nedůvěryhodnou institucí. STEM, informace z výzkumu Trendy 2008/06-2.

¹⁹¹ Pocit bezpečí a spokojenost s činností policie. CVVM, tisková zpráva OB110120 ze dne 20. 1. 2011.

¹⁹² Veřejnost stabilně důvěřuje nejvyšším soudním institucím. STEM, tisková informace z výzkumu Trendy 09/2010 ze dne 6. 10. 2010.

¹⁹³ Srov. též výsledky předchozích průzkumů STEM k témuž tématu, např. Spory o volby utichly, důvěra v nejvyšší soudní instituce se obnovila. STEM, informace z výzkumu Trendy 2/2010.

velmi dobře anebo solidně materiálně zajištěni. Nedůvěru častěji deklarují naopak důchodci, nezaměstnaní, dělníci, lidé se základním vzděláním či vyučením a ti, kteří se označují za špatně zajištěné anebo v zásadě chudé.

Podstatně hůře hodnotí občané **práci ostatních, tzv. obecných soudů**. Průzkum z ledna 2011¹⁹⁴ potvrdil, že za dobrou ji označuje jen čtvrtina lidí, přičemž nepříznivé hodnocení trvá s drobnými výkyvy setrvale od roku 1995, kdy STEM tento aspekt začalo sledovat. Podobně skepticky se občané v současnosti staví k otázce, zda věří v nezájatost soudů. Podíl lidí, důvěřujících nezájatosti soudů (26 %) se takřka neliší od podílu těch, kteří hodnotí jejich práci dobře (24 %). Více než dvě třetiny lidí tedy pochybují o tom, že naše soudy odvádějí dobrou práci, a téměř stejný počet má pochybnosti i o jejich objektivitě a nestrannosti. Příznivěji se na práci a objektivitu soudů dívají podle výsledků výzkumu stoupenci pravice.

CVVM se zabývá důvěrou **občanů v policii a soudy** též v kontextu důvěry k některým dalším institucím veřejného života. Průzkum z března 2011¹⁹⁵ ukázal, že policie a soudy si v důvěře veřejnosti stojí podobně. Důvěru policii vyjádřilo 55 % respondentů (7 % rozhodně, 48 % spíše), nedůvěru 43 % (9 % rozhodně, 34 % spíše). Důvěru soudům projevilo 52 % dotázaných (8 % rozhodně, 44 % spíše), nedůvěru 43 % (10 % rozhodně, 33 % spíše). V porovnání s ostatními institucemi požívají policie i soudy vyšší důvěru než neziskové organizace, odbory či církve (u těchto institucí se však velká část dotázaných vůbec nevyjádřila, takže až na církve jim zároveň nižší podíl respondentů vyjádřil nedůvěru), naopak nižší důvěru mají ve srovnání s médii (rádio, televize) či armádou. Jak policii, tak i soudům častěji nedůvěřují muži než ženy. Pohled na výsledky předchozích kol tohoto průzkumu ukazují, že policie požívá dlouhodobě vyšší důvěry než soudy, ovšem od roku 2006 se míry důvěry v obě instituce přiblížily a sledují velmi podobný trend s převažujícím nárůstem důvěry od konce roku 2008.

III.4. Tolerance ve společnosti

S vývojem společnosti dochází také ke změnám ve výčtu jednání, která jsou občany pokládána za morálně nepřijatelná. **Morální přijatelností různých druhů jednání** se výzkumy veřejného mínění zabývají celkem pravidelně. V průzkumu CVVM z března

¹⁹⁴ Lidé přestávají věřit tomu, že soudy pracují nezájatě. STEM, informace z výzkumu Trendy 1/2011 ze dne 27. 1. 2011.

¹⁹⁵ Důvěra některým institucím veřejného života - březen 2011. CVVM, tisková zpráva Po110404 ze dne 4. 4. 2011.

2008¹⁹⁶ měli respondenti na škále od 1 do 10 vyjádřit, nakolik jsou přijatelné různé druhy jednání. Z předložených 24 druhů jednání se jako nejméně morálně přijatelné pro české občany ukázalo řízení pod mírným vlivem alkoholu (70 % dotázaných je označilo hodnotami 1 či 2, tedy jako zcela či téměř zcela nepřijatelné). Jako druhá nejméně přijatelná je pro české občany situace, kdy si někdo nehledá práci a žije jen z podpory a darů (64 %). Téměř stejný podíl občanů pak považuje za morálně nepřijatelné uvádět nepravdivé údaje při žádosti o sociální podporu (63 %). Nadpoloviční většina české populace pak také odsuzuje rvačky s policií (57 %) a kouření marihuany nebo hašiše (54 %). Pro polovinu dotázaných je nepřijatelné zaměstnávání lidí načerno (49 %). Poměrně dost odmítavě se respondenti staví i k braní úplatků a nevěře. Tyto situace negativně vnímají více jak dvě pětiny české populace. Konkrétně vzetí úplatku je jednoznačně nepřijatelné pro 44 % osob, a nevěra pro 43 %. Nejvíce tolerance naopak respondenti vyjadřovali vůči líbání na veřejnosti, opíjení se ze žalu či z radosti, či využívání protekce na úřadech.

Nejvyrovnanější jsou postoje veřejnosti vůči hraní karet o peníze, zabití zloděje při ochraně vlastního majetku a eutanazie. V těchto případech byly odpovědi respondentů rozptýlené poměrně rovnoměrně v celé šíři postojového spektra. Morálně nepřijatelné jsou tyto tři jmenované druhy jednání pro více jak pětinu dotázaných. Určitá postojová nejednoznačnost je patrná též ve vztahu k zabití v sebeobraně a rozvodu. Striktně odmítavé stanovisko zde vyjadřuje přibližně pětina dotázaných, srovnatelný podíl respondentů sdílí právě opačný názor.

V dalších dvou výzkumech se CVVM zabývalo **otázkou (morální) přijatelnosti užívání vybraných látek**. V rámci výzkumu z května 2009¹⁹⁷ respondenti uváděli, zda je podle nich morálně přijatelná konzumace kávy, alkoholu, tabáku, marihuany, extáze, pervitinu a heroinu, a to pokud jde o pravidelnou konzumaci, občasnou konzumaci či konzumaci pouze na zkoušku. Respondenti projevili největší shovívavost vůči užívání kávy (pravidelnou konzumaci pokládá za přijatelnou 69 % občanů, občasnou konzumaci dalších 27%) a alkoholu, kde sice pravidelnou konzumaci pokládá za přijatelnou jen 15 % občanů, ale občasnou konzumaci připouští dalších 78 %, tj. dohromady je jeho užívání (nikoliv jen jednorázové) přijatelné pro 93 %. Užívání tabáku označilo za přijatelné 72 % dotázaných (30 % tak označilo jeho pravidelné užívání). U nelegálních návykových látek byli respondenti shovívaví podstatně méně. Užívání marihuany pokládá za přijatelné 18 % z nich (pouze 2 % tak vidí i pravidelnou konzumaci, naopak pro téměř polovinu dotázaných je užívání

¹⁹⁶ Jaké chování je pro nás morálně přijatelné? CVVM, tisková zpráva Ov80410 ze dne 10. 4. 2008.

¹⁹⁷ Postoj ke konzumaci návykových látek. CVVM, tisková zpráva Ob90608 ze dne 8. 6. 2009.

marihuany zcela nepřijatelné), užívání extáze 6 % (1 % i pravidelné užívání, 70 % považuje užívání extáze za zcela nepřijatelné), užívání pervitinu 3 % (1 % i pravidelné užívání, 83 % považuje užívání pervitinu za zcela nepřijatelné) a užívání heroinu 2 % (1 % i pravidelné užívání, 89 % považuje užívání pervitinu za zcela nepřijatelné).

Výzkum dále zjistil obecně vyšší shovívavost k užívání uvedených látek u mužů a značné rozdíly v názorech na přijatelnost užívání marihuany mezi věkovými skupinami respondentů (pro 69 % osob starších 60 let je zcela nepřijatelné, oproti 24 % zástupců věkové kategorie 15 – 19 let).

Respondenti výzkumu z května 2010¹⁹⁸ se měli vyjádřit, zda pokládají za přijatelné užívání tvrdých drog (např. extáze, pervitin, heroin), měkkých drog (např. marihuana, hašiš), léků proti bolesti, na spaní či na uklidnění, alkoholu a tabáku. Nejvíce tolerantní byli vůči užívání léků, které za přijatelné označilo 87 % občanů (29 % jako rozhodně přijatelné a 58 % jako spíše přijatelné), a vysokou míru tolerance projeví též vůči užívání tabáku, jež je přijatelné pro 74 % (21 % rozhodně a 53 % spíše přijatelné), a užívání alkoholu, jež je přijatelné pro 72 % (15 % rozhodně a 57 % spíše přijatelné) dotázaných. Užívání měkkých drog pokládá za přijatelné 26 % respondentů (4 % rozhodně a 22 % spíše přijatelné); naopak 39 % dotázaných je považuje za rozhodně nepřijatelné a dalších 31 % za spíše nepřijatelné. Velmi negativně se účastníci průzkumu vyjádřili k užívání tvrdých drog, které za nepřijatelné označilo 97 % respondentů (84 % za rozhodně nepřijatelné a 13 % za spíše nepřijatelné).

I tento průzkum zjistil, že relativně liberálnější postoj k užívání měkkých drog mají muži, lidé mladší 30 let a respondenti s přímou či nepřímou zkušeností s drogami. Naopak relativně kritičtěji vystupovali vůči užívání měkkých drog lidé starší 45 a zejména 60 let, ženy a lidé s vysokoškolským vzděláním.

Další výzkumy sledují pravidelně **toleranci občanů vůči různým skupinám obyvatel**. Výzkum CVVM z března 2010¹⁹⁹, v jehož rámci se měli respondenti vyjádřit, koho by nechtěli za sousedy, ukázal, že největší sociální distanci pocítují lidé vůči drogově závislým (86 %), lidem závislým na alkoholu (79 %) a lidem s kriminální minulostí (75 %). Ve srovnání s těmito skupinami menší, ale stále značný odstup je vidět i vůči lidem s psychickými nemocemi (60 %). U ostatních skupin obyvatelstva byl zaznamenán podstatně méně odmítavý postoj. Zhruba třetina lidí by ve svém sousedství nechtěla lidi jiné barvy pleti, přibližně čtvrtina lidí s homosexuální orientací nebo cizince. Odstup jisté části populace je viditelný i v případě kuřáků (17 %). Ostatní skupiny, jako bohatí, lidé jiného náboženského či

¹⁹⁸ Názory občanů na drogy. CVVM, tisková zpráva ob100712 ze dne 12. 7. 2010.

¹⁹⁹ Tolerance ke skupinám obyvatel. CVVM, tisková zpráva ov100604a ze dne 4. 6. 2010.

politického přesvědčení, chudí, tělesně handicapovaní, staří či mladí lidé, jsou společností ve velké míře tolerovány. Výsledky se až na výjimky (nárůst distance vůči lidem jiné barvy pleti) významněji neliší od předchozích kol tohoto průzkumu.

Citovaný průzkum zjišťoval také to, nakolik je česká společnost podle respondentů k jednotlivým skupinám obyvatel tolerantní. Respondenti pokládají českou společnost za značně tolerantní vůči většině skupin, zejména vůči mladým, lidem jiného náboženského či politického přesvědčení, tělesně handicapovaným, kuřákům, či bohatým lidem. Nejméně jsou občané podle dotázaných tolerantní vůči lidem s kriminální minulostí, závislým na drogách a alkoholu, a psychicky nemocným lidem. Výzkum zjistil, že v dnešní době vnímají lidé českou společnost jako tolerantnější než v polovině devadesátých let, nicméně od r. 2007 pociťují u některých skupin mírný pokles tolerance ze strany veřejnosti.

Průzkum STEM ze září/října 2010²⁰⁰ zkoumal **vztah občanů k menšinám a podhoubí pravicového extremismu v populaci** a potvrdil, že Češi mají k menšinám diferencovaný vztah. Nejlépe hodnotí Slováky, bez problémů přijímají židovské a německé skupiny a nemají ani velké výhrady vůči homosexuálům. Jistou odtazitost vyjádřili respondenti k černochům, Ukrajincům, Vietnamcům, přistěhovalcům, zahraničním dělníkům, ale považují je za plnoprávné občany ČR. Bezdomovce lidé vnímají jako specifickou skupinu a většinou ji tolerují. Největší míru sociální distance lidé projevují vůči muslimům a Romům. U obou skupin převažují negativní hodnocení, Romové jsou však na tom zdatelně hůře. Jako u jediné skupiny se u nich objevuje největší podíl souhlasu s krajní kategorií škály sociální distance.

Nejvyšší míru sociální distance vůči menšinám obecně vykazují lidé s nižším vzděláním (základní, vyučení) a dlouhodobě nezaměstnaní. Lineární závislost byla zjištěna u příjmu a věku. Se zvyšujícím se věkem a snižujícím se příjmem narůstá míra sociální či etnické a rasové distance.

Ne všichni občané, kteří souhlasí s ultrapravicovými myšlenkami, hodlají podporovat radikální politické subjekty. Lidí, kteří souhlasí s idejemi ultrapravice a jsou současně i ochotni podpořit strany nabízející rázné nebo radikální řešení svým volebním hlasem je v české populaci celkem 8 %. Z pohledu boje proti pravicovému extremismu lze 6 % populace označit za rizikovou část. Jde o lidi, kteří se ztotožňují s valnou většinou idejí ultrapravice a současně jsou i ochotni takovou politickou stranu podpořit ve volbách i aktivní

²⁰⁰ Jaký máme vztah k menšinám v naší populaci? STEM, tisková informace z výzkumu Trendy 09/2010 ze dne 9. 12. 2010; Jak velkou podporu může v ČR získat pravicový extremismus? Jaká část populace je nejvíce riziková? STEM, tisková informace z výzkumu Trendy 09/2010 ze dne 9. 12. 2010.

účastí na jejích akcích (podpora na demonstracích či pochodech anebo akcích, jejichž cílem je zjednat pořádek). Pro tyto občany je současný společenský a politický systém často nesrozumitelný. Projevuje se u nich frustrace v oblasti pracovního uplatnění, rodinného života i materiálního zajištění. Cítí se dlouhodobě omezováni různými problémovými skupinami obyvatel, zmiňují okradení či napadení ze strany těchto skupin.

Tato riziková skupina je častěji tvořena muži a nezaměstnanými. Lidem, spadajícím do této skupiny, častěji chybí dostatečný řád a pořádek ve společnosti, objevují se u nich znaky anomie, tzn. pocit rozpadu norem, nedostatečná společenská kontrola a osobní vykořeněnost. U této skupiny populace se také častěji shledáváme s prvky osobní lability, jež často vede k nepromyšlenému a afektivnímu jednání, a s prvky závislosti na mínění a standardech blízké skupiny přátel. Pokud jde o politické postoje, respondenti spadající do rizikové skupiny se častěji zařazují mezi konzervativce (jako protipól liberálů), vyzdvihují význam národnosti a požadují zpřísnění trestů.

V postojích celé populace a lidí, kteří jsou náchylní k pravicovému extremismu, zůstává pořadí skupin podle míry sociální distance shodné. Riziková skupina však projevuje výrazně vyšší míru relativní sociální distance především vůči Židům, homosexuálům, černochům a Ukrajincům. Právě tyto skupiny jsou jim více trnem v oku než zbytku populace.

Výzkum si rovněž kladl za cíl identifikovat, které kraje se jeví z hlediska boje proti pravicovému extremismu jako rizikové oblasti. Výsledky ukazují na možné riziko zejména v krajích Moravskoslezském, Ústeckém a Plzeňském. V Jihočeském kraji je vyšší podíl lidí zastávajících ultrapravicové postoje, nicméně neobjevuje se zde výrazná ochota podpořit akce takových hnutí či stran.

III.5. Trestnost a tresty

Už v roce 2005 se CVVM věnovalo mediálně vděčné **otázce snížení věkové hranice trestní odpovědnosti**. Průzkum²⁰¹ zjistil, že více než čtyři z pěti dotázaných byli pro snížení pod 15 let, z toho dokonce polovina „rozhodně“. Při srovnání tohoto mínění veřejnosti ohledně snižování hranice trestní odpovědnosti mládeže s výsledky šetření z let 1998 až 2000, kdy byla respondentům opakovaně pokládána identická otázka, je patrné, že souhlas se snižováním hranice trestní odpovědnosti zřetelně zesílil. Dotázaným, kteří souhlasili s případným snížením věkové hranice trestní odpovědnosti, byla ještě položena další otázka, a

²⁰¹ Postoj k trestu smrti a názory na snížení věkové hranice trestní odpovědnosti. CVVM, tisková zpráva Ob50502 ze dne 2. 5. 2005

sice zda by se mělo případné snížení věkové hranice trestní odpovědnosti vztahovat na všechny, nebo jen závažné trestné činy. Zde se 60 % dotázaných přiklonilo k variantě, že by se snížení věkové hranice trestní odpovědnosti mělo týkat veškeré trestné činnosti.

V tomtéž roce se další z průzkumů CVVM zabýval **hodnocením přiměřenosti trestů, ukládaných českými soudy**. Průzkum²⁰² ukázal, že občané převážně pokládají ukládané tresty za nízké. Nejvíce se to projevilo u trestů, ukládaných za násilné trestné činy, o kterých se 83 % respondentů domnívá, že jsou nízké. O trestech ukládaných za hospodářskou kriminalitu se to domnívá 64 % občanů, a i o trestech za obecnou kriminalitu se více než polovina dotázaných vyjádřila, že tresty jsou nízké. Naopak vysoké se ukládané tresty zdají pouze nepatrnému zlomku občanů, a to 1 % u násilné kriminality, 4% u hospodářské trestné činnosti a 3 % u kriminality obecné.

Průzkum CVVM z března 2008²⁰³ se zabýval problematikou výkonu trestu odnětí svobody. Jedna část průzkumu zjišťovala názory respondentů na **funkce výkonu trestu odnětí svobody** a na **podmínky jeho výkonu**. Respondenti měli nejprve na šestibodové škále vyjádřit svůj názor na funkci výkonu trestu odnětí svobody, přičemž krajní hodnoty reprezentovaly dva protichůdné přístupy – že by věznice měly hlavně usilovat o převýchovu odsouzených, a to i za cenu určitých bezpečnostních rizik, resp. že by měly hlavně zajistit izolaci pachatelů, a to i za cenu snížené možnosti převýchovy. Naprostý souhlas s přístupem založeným na převýchově vyjádřilo 9 % dotázaných, dalších 16 % zvolilo hodnotu 2, tedy téměř naprostý souhlas s uvedeným přístupem. Naopak 13 % se vyslovalo zcela pro přístup založený na izolaci a dalších 18 % uvedený přístup podpořilo jen s malými výhradami. Více neutrální postoj vyjádřilo 41 % respondentů. Oba přístupy tak získaly podporu zhruba stejné části dotázaných, když přístup založený na převýchově podpořilo celkem 48 % a přístup založený na izolaci celkem 49 % z nich. Názory na funkci vězení jsou do jisté míry podmíněné věkem. Mladší lidé častěji podporují převýchovu, zatímco starší generace se ve větší míře přiklání k názoru vězně izolovat.

Dále průzkum zjišťoval, jaké věci či práva by měli mít odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody k dispozici. Výsledky ohledně 20 předložených položek s několika výjimkami vcelku věrně odpovídají tomu, jaká je či případně není dostupnost jednotlivých věcí ve vězení. Naprostá většina dotázaných se shodla na tom, že všichni odsouzení by měli mít k dispozici lékařskou péči (podle 95 % by se jí mělo dostávat všem) a čisté oblečení (92 %).

²⁰² Občané o policii a výši trestů. CVVM, tisková zpráva Ob51118 ze dne 18. 11. 2005.

²⁰³ Názory veřejnosti na funkci výkonu trestu odnětí svobody. CVVM, tisková zpráva Pv80331 ze dne 31. 3. 2008; Obavy spojované s výkonem trestu odnětí svobody. CVVM, tisková zpráva ob80505 ze dne 5. 5. 2008.

Výrazná většina by odsouzeným dopřála též knihy (83 %) a teplé jídlo (72 %). U dalších položek jako návštěvy, denní tisk a časopisy, pohodlná postel, vycházky apod., již byly názory roztržštěnější. Odmítavě se dotázaní postavili k tomu, aby měli vězni k dispozici alkohol (podle 91 % by ho neměl mít k dispozici žádný vězeň), mobilní telefon (85 %), počítač (81 %) či televizi (77 %) na cele, popř. právo odmítnout práci (86 %). Jako obecně tolerantnější se ukázali respondenti, kteří upřednostňují převýchovu jako hlavní princip vězeňství. Rovněž mladší dotázaní byli celkově benevolentnější než starší.

Druhá část téhož průzkumu se zabývala **obavami, spojenými s výkonem trestu odnětí svobody**. Respondenti byli jednak dotázáni na finanční částku, kterou by byli ochotni vydat za vyhnutí se ročnímu uvěznění v situaci, kdy by to bylo legální. Další otázky pak zjišťovaly, co by pro lidi v případě uvěznění znamenalo největší zátěž, z čeho by měli největší obavy. Kromě toho byli respondenti požádáni o odhad, co by jim na pobytu ve vězení pravděpodobně nejvíce vadilo.

Většina dotázaných (75 %) by za vyhnutí se uvěznění nebyla ochotna dát více než 100 tisíc korun. Plných 10 % by nezaplatilo nic, často s principiální výhradou vůči takové možnosti. Pětina by zaplatila částku do 20 tisíc Kč, dalších 23 % od 20 tisíc do 50 tisíc Kč a pětina by byla ochotna zaplatit 50 tisíc až 100 tisíc Kč. Více než 100 tisíc korun by zaplatilo 19 % dotázaných (3 % i více než půl milionu Kč). Největší obava v případě uvěznění je spojována s odloučením od rodiny a přátel, kterou téměř polovina dotázaných staví na první místo (49 %). Celkem tuto okolnost zmínilo 78 % respondentů, častěji se tak vyjadřují ženy (82 %) než muži (74 %). S odstupem následují obavy z chování spoluvězňů (61 %). Ostatní komplikace již byly zmiňovány méně často. Jak je patrné, respondenti se ve svých odpovědích soustředili spíše na bezprostřední aspekty výkonu trestu. Dlouhodobější dopady, například v podobě návratu zpět do života (29 %), nejsou vnímány tak naléhavě. Obavy o vlastní zdraví vyjádřila téměř polovina osob nad 60 let, zatímco mezi mladými lidmi do 29 let se tak vyslovila jen pětina. Ztráta práce či kariéry by znamenala větší problém pro respondenty s vyšším vzděláním. Ve vězení by respondentům vadila hlavně malá možnost vidět své blízké (79 %, hlavně ženám) a omezená možnost pohybu (78 %). Zhruba polovině (51 %) dotázaných by vadilo, že si nemají s kým popovídat (hlavně starším lidem nad 60 let věku a ženám).

Pravidelně se v ČR zjišťují postoje občanů k **trestu smrti**. Šetření CVVM z května 2010²⁰⁴ potvrdilo, že tento trest má v České republice tradičně více zastánců než odpůrců.

²⁰⁴ Veřejné mínění o interrupci, eutanazii a trestu smrti. CVVM, tisková zpráva ov100614 ze dne 14. 6. 2010.

Podle názoru necelých dvou třetin dotázaných by trest smrti v ČR existovat měl (60 % celkem; 26 % odpovědělo „rozhodně má existovat“ a 34 % „spíše má existovat“). Naopak přibližně třetina veřejnosti soudí, že trest smrti by v českém právním řádu zakotven být neměl (31 % celkem; 11 % odpovědělo „rozhodně nemá existovat“ a 20 % „spíše nemá existovat“). Proti restu smrti se více vyjadřují věřící lidé a vysokoškolsky vzdělaní občané. Vývoj v časové řadě od r. 1992 ukazuje, že největší podporu měl trest smrti u české veřejnosti na počátku devadesátých let minulého století – 76 %. V dalším období přes krátkodobé výkyvy tento podíl klesal a svého dosavadního minima dosáhl v roce 2002, kdy s existencí absolutního trestu souhlasilo jen 56 % dotázaných. Zastánci trestu smrti čítají v posledních pěti letech průměrně 60 % občanů. Zrcadlově ke snižující se podpoře trestu smrti vzrůstá počet jeho odpůrců. Ze 13 % v roce 1992 stoupl do roku 2010 na 31 %.

V rámci průzkumu CVVM z května 2009²⁰⁵ bylo respondentům předloženo 12 výroků o trestu smrti, s nimiž měli vyjádřit souhlas či nesouhlas. Nejvíce dotázaných (74 %) souhlasilo s výrokem, že trest smrti pro pachatele těžkých zločinů přináší pocit spravedlivého zadostiučinění obětem a pozůstalým. Shodně 71 % respondentů vyjádřilo souhlas s výrokem, že bez trestu smrti těžcí zločinci jen zbytečně zabírají místo ve věznicích a stát je musí živit z daní, a že riziko justičního omylu představuje vážnou námitku proti trestu smrti. Jen o málo méně souhlasných odpovědí získaly výroky, že smrt je přiměřeným trestem za nejtěžší zločiny (70 %), a že trest smrti s sebou nese riziko možného zneužití (69 %). Nejnižší souhlas zaznamenaly výroky, že trest smrti je barbarský a nehumánní (37 %), a že obhajoba trestu smrti je projevem politického populismu (31 %).

Trestem smrti se zabýval také internetový off-line průzkum společnosti SANEP s.r.o. v listopadu 2010²⁰⁶. Na rozdíl od citovaného průzkumu CVVM nebyli respondenti dotázáni na vhodnost existence trestu smrti v ČR obecně, zda by měl být opětovně zaveden v případě nejtěžších zločinů. Výsledky potvrzují, že většina dotázaných (66 %) je pro zavedení tohoto trestu za nejtěžší zločiny. Nutnou podmínkou pro zavedení trestu smrti je vyspělý právní systém, kde jsou jasně vymezeny podmínky pro jeho udělení. Ovšem podle názoru 52 % respondentů tato podmínka není v ČR splněna, a proto zde nemůže být trest smrti opět zaveden. Názor, že znovuzavedení nejvyššího trestu může mít ve svém konečném důsledku vliv na celkové snížení kriminality, sdílí 61 % respondentů. Výsledkům výše citovaného průzkumu CVVM odpovídá zjištění, že 62 % občanů nepovažuje trest smrti za nehumánní. Přístupnost k opětovnému zavedení tohoto trestu patrně souvisí i s názorem 82 % dotázaných,

²⁰⁵ Postoje občanů k trestu smrti. CVVM, tisková zpráva Ob90710 ze dne 10. 7. 2009.

²⁰⁶ [Http://www.sanep.cz/pruzkumy/trest-smrti-6/](http://www.sanep.cz/pruzkumy/trest-smrti-6/); staženo 26. 4. 2011.

kteří nepovažují stávající sazby trestů za přiměřené. Celkem 64 % respondentů se domnívá, že v případě nejtěžších zločinů je doživotní trest naprosto nedostatečný. Když měli respondenti vybrat jeden či více trestných činů, za který by měl být trest smrti ukládán, jednoznačně dominuje vražda dětí (14 %), následuje nájemná vražda (11 %), terorismus (9 %) a sexuálně motivovaná vražda (9 %).

III.6. Zvláštní otázky

V březnu 2008 realizovalo CVVM průzkum²⁰⁷, zjišťující mj. názory veřejnosti na **příčiny kriminálního jednání**. Respondentům byly dány k posouzení vybrané faktory, jež mohou vést k páčání trestné činnosti, a to sociální, psychické i biologické. Za nejvýznamnější příčinu kriminálního jednání byl respondenty označen sklon k agresivnímu chování (82 % uvedlo, že vliv tohoto faktoru je „zcela zásadní“ či „významný“) a neochota pracovat (81 %). Další varianty již byly zmiňovány s výrazně nižší frekvencí. Duševní poruchu považuje za zásadní či významný důvod 40 % dotázaných. Národnosti člověka a také přílišným ambicím pak přisuzuje důležitost shodně 30 % respondentů. Zajímavá je skutečnost, že za nejméně důležité pro zahájení kriminální kariéry je respondenty hodnoceno pohlaví (10 %). Starší generace nad 60 let častěji přisuzuje zcela zásadní význam neochotě pracovat (51 %), mezi mladými lidmi do 29 let zastává stejný názor jen 37 % dotázaných. Dále 23 % věřících lidí vnímá jako významnou absenci náboženského vyznání, zatímco mezi lidmi nehlásícími se k žádné církvi je o tomtéž přesvědčeno pouhých 7 % respondentů.

Již výše zmiňovaný průzkum CVVM z května 2010²⁰⁸ zkoumal také postoj veřejnosti ke kontroverzním tématům **interrupcí** a **eutanazie**. V odpovědi na otázku týkající se interrupcí se téměř tři čtvrtiny respondentů přihlásily k výroku, že o interrupci má žena právo rozhodovat sama. Názor, že by umělé přerušování těhotenství mělo být povoleno jen s přihlédnutím ke zdravotním a sociálním ohledům na dítě a ženu, zastávalo 16 % respondentů. Výhradně při ohrožení života ženy by interrupci povolilo 5 % dotázaných a 2 % by interrupci úplně zakázala. Postoje veřejnosti k umělému přerušování těhotenství jsou dlouhodobě poměrně liberální. Od roku 1990, kdy byla otázka v průzkumu položena poprvé, se podíl lidí podporujících právo ženy svobodně rozhodnout o svém těhotenství zvýšil z 60 % na 70 %. V otázce ukončení života nevléčitelně nemocného člověka se více než tři pětiny oslovených

²⁰⁷ Názory veřejnosti na vybrané příčiny kriminálního jednání. CVVM, tisková zpráva Ob80407 ze dne 7. 4. 2008.

²⁰⁸ Veřejné mínění o interrupci, eutanazii a trestu smrti. CVVM, tisková zpráva ov100614 ze dne 14. 6. 2010.

(61 %, a to 20 % rozhodně a 41 % spíše) kloní k názoru, že by náš právní řád měl eutanazii umožňovat. S umožněním eutanazie nesouhlasí 29 % respondentů (12 % rozhodně, 17 % spíše). Od roku 2007 došlo k mírnému nárůstu (o 3 %) souhlasných názorů.

Průzkumy STEM se dlouhodobě věnují problematice **korupce**²⁰⁹. Výsledky průzkumu z konce roku 2010²¹⁰ ukazují, že přesvědčení o vysoké míře korupce je v české veřejnosti trvale velmi silné. Korupci považuje za jeden z největších problémů naší země 88 % občanů, určitě je o tom přesvědčena nadpoloviční většina dotázaných (57 %). Plných 91 % občanů se domnívá, že korupce ohrožuje demokracii v ČR (54 % rozhodně, 37 % spíše). Podle 84 % lidí je boj proti korupci v ČR jen líbivé politické heslo, podle 76 % občanů se dá podplatit v zásadě každý a dvě třetiny respondentů (66 %) se domnívá, že snaha potlačovat korupci je v zásadě marná. Jen 13 % lidí však zcela kategoricky tvrdí, že s rozsáhlou korupcí se v naší zemi nedá nic dělat. O mimořádném rozsahu korupce v naší zemi jsou přesvědčeni hlavně levicově orientovaní lidé, ti, kteří sami museli poskytnout úplatek, ale vůbec nejsilnější vazba je mezi přesvědčením o vysoké míře korupce a určitým morálním relativismem (tvrzením, že „doba je dnes taková, že člověk musí ze svých morálních zásad často slevovat“). Podobné výsledky přinášely již předchozí průzkumy STEM na toto téma. Např. podle průzkumu z června 2009²¹¹ jsou dvě třetiny lidí přesvědčeny o tom, že míra korupce našich politiků a státních úředníků je vyšší než v západní Evropě a tři čtvrtiny občanů (76 %) mají za to, že v boji proti korupci nebylo u nás dosaženo žádného pokroku.

Průzkum CVVM z ledna 2007²¹² se zabýval hodnocením aktuálních legislativních změn. Velmi vysokého souhlasu se v názorech respondentů dočkalo **zavedení možnosti vykázat pachatele domácího násilí ze společného obydlí s obětí**, a sice celkem 89 % dotázaných se změnou souhlasilo (60 % rozhodně, 29 % spíše). S vyšším souhlasem se setkalo již jen zvýšení důchodů a zavedení zvláštního příspěvku na péči.

²⁰⁹ O korupci jako naléhavém problému české společnosti viz též Kapitulu III.2.

²¹⁰ Vymýtít korupci podle našich občanů asi nejde, přesto si naprostá většina lidí myslí, že ji lze aspoň trochu omezit. STEM, informace z výzkumu Trendy 12/2010 ze dne 10. 1. 2011; Dokáže vláda Petra Nečase snížit míru korupce v ČR? STEM, tisková informace z výzkumu Trendy 12/2010 ze dne 21. 12. 2010.

²¹¹ Lidé nevidí pokrok v boji proti korupci, nevěří příliš policii a soudy podle nich nepracují dobře. STEM, informace z výzkumu Trendy 2009/06.

²¹² Názory občanů na vybrané legislativní změny. CVVM, tisková zpráva po70207 ze dne 7. 2. 2007.

IV. Výsledky průzkumu veřejného mínění IKSP_TP2009

IV.1. Metodika průzkumu

Průzkum veřejného mínění k problematice trestní politiky IKSP_TP2009 představuje rozsáhlý originální průzkum názorů veřejnosti na různé aspekty problematiky kriminality a trestní justice. Pro účely průzkumu sestavil výzkumný tým dotazník, který kromě dotazů na charakteristiky respondenta obsahoval celkem 34 otázek, z nichž některé byly členěny do dvou či více podotázek. Otázky byly řazeny do několika tématických okruhů:

- stav a vývoj kriminality v ČR;
- míra tolerance a punitivity;
- funkce a činnost systému trestní justice a jeho orgánů;
- stav relevantní legislativy;
- vnímaná informovanost o zkoumané problematice.

Před samotnou terénní fází průzkumu byl dotazník podroben pilotáži na vybraném malém vzorku osob za účelem otestování jeho použitelnosti a následně upraven do konečné podoby. Otázky z dotazníku jsou uvedeny v příloze této studie.

Terénní fázi šetření provedl vybraný externí subjekt, zabývající se výzkumy veřejného mínění, a sice společnost Factum Invenio, s.r.o. Šetření bylo provedeno metodou osobního dotazování (face-to-face) na reprezentativním výběrovém souboru 1692 respondentů ve věku od 15 let. Respondenti byli vybráni kvótním způsobem, přičemž použitými kvótními znaky byly pohlaví, věk, vzdělání a region. Dotazování proběhlo na přelomu července a srpna 2009. Metodika zpracování průzkumu odpovídá standardům sdružení SIMAR a ESOMAR.

Sebraná data byla po kontrole zpracována a vyhodnocena ve statistickém softwaru SPSS.²¹³ Pokud se v textu upozorňuje na statisticky významné rozdíly a není-li uvedeno jinak, míní se tím rozdíly na hladině významnosti 95 % ($p < 0,05$). Část získaných dat byla dále podrobena sekundární statistické analýze s využitím multivariátních technik (faktorová analýza, shlukovací analýza, korespondenční analýza). Mnoharozměrné statistické metody byly návazně doplňovány použitím dvourozměrných statistických metod, především analýzou rozptylu (ANOVA a srovnávání průměrů) a analýzou hodnot kontingenčních tabulek.

²¹³ Případné odchylky číselných údajů o výsledcích, uvedených v grafech či tabulkách, na úrovni +/- 1 %, jsou důsledkem zaokrouhlení.

IV.2. Struktura výzkumného souboru

Základní informace o složení výběrového souboru respondentů obsahuje Tabulka 1.

Tabulka 1: Struktura výzkumného souboru

		N	%
Celkem			
Pohlaví	Muž	822	48,6
	Žena	870	51,4
Věk	15 - 17let	73	4,3
	18 - 20let	83	4,9
	21 - 30let	303	17,9
	31 - 40let	286	16,9
	41 - 50let	284	16,8
	51 - 60let	280	16,6
	61 - 70let	281	16,6
	71 a více let	102	6,1
Vzdělání	ZŠ	203	12,0
	Vyučen	595	35,2
	SŠ bez maturity	173	10,2
	SŠ s maturitou	549	32,4
	VŠ	173	10,2
Osobní čistý měsíční příjem	Do 5000,- Kč	16	0,9
	5001,- až 15.000,- Kč	772	45,6
	15.001,- až 25.000,- Kč	426	25,2
	25.001,- až 35.000,- Kč	131	7,7
	35.001,- a více	62	3,7
	NEMÁ ŽÁDNÝ PŘÍJEM	104	6,2
	NEVÍ, NEODPOVĚDĚL/A	182	10,7
Region	Praha	203	12,0
	Středočeský kraj	195	11,5
	Jihočeský kraj	103	6,1
	Plzeňský kraj	92	5,4
	Karlovarský kraj	50	2,9
	Ústecký kraj	134	7,9
	Liberecký kraj	70	4,1
	Královéhradecký kraj	90	5,3
	Pardubický kraj	83	4,9
	Kraj Vysočina	83	4,9
	Jihomoravský kraj	186	11,0
	Olomoucký kraj	105	6,2
	Zlínský kraj	96	5,7
	Moravskoslezský kraj	203	12,0
Velikost místa bydliště	do 1 tis. obyvatel	256	15,1
	přes 1 do 5 tis. obyvatel	378	22,3
	přes 5 do 20 tis. obyvatel	314	18,6
	přes 20 do 100 tis. obyvatel	395	23,3
	přes 100 tis. obyvatel	350	20,7

Kromě objektivních charakteristik respondentů, jež jsou uvedeny v Tabulce 1, nás zejména pro účely zkoumání možného vlivu momentálního rozpoložení respondentů na jejich názory a postoje, týkající se kriminality a trestní justice, zajímalo též subjektivní hodnocení aktuální osobní situace respondentů. Respondenti tak měli na sedmibodové škále vyjádřit svou celkovou spokojenost se svým současným životem (výsledky shrnuje Tabulka 2) a zhodnotit výši veškerých příjmů své domácnosti z hlediska pokrytí jejich výdajů (výsledky shrnuje Tabulka 3).

Tabulka 2: Celková spokojenost se současným životem

	N	%
Nejvyšší spokojenost	103	6,1
2	550	32,5
3	498	29,4
4	285	16,8
5	159	9,4
6	57	3,4
Nejnižší spokojenost	19	1,1
neví, neodpověděl/a	21	1,3
Celkem	1 692	100,0

Tabulka 3: Hodnocení příjmů domácnosti

	N	%
Příjmy pokrývají všechny běžné výdaje a umožňují i spoření nebo investování	443	26,2
Příjmy pokrývají všechny běžné výdaje, ale spoření ani investování neumožňují	753	44,5
Příjmy nepokrývají všechny běžné výdaje, ale lze z nich vyžít	344	20,3
Příjmy jsou zcela nedostatečné a naše domácnost má problémy s financováním základních životních potřeb	80	4,8
neví, neodpověděl/a	72	4,3
Celkem	1 692	100,0

Realizovaný průzkum nebyl zaměřen na otázky viktimizace. Míra, v jaké se občané stávají oběťmi jednotlivých druhů trestné činnosti, je předmětem jiných výzkumů, jež mají návaznost i na mezinárodní viktimologické studie.²¹⁴ Přesto nebylo vhodné tuto problematiku zcela pominout, protože skutečnost, zda se respondent či někdo z jeho blízkého okolí stal

²¹⁴ Z poslední doby viz např. Martinková, M., výše cit. dílo z roku 2007.

v nedávné minulosti obětí trestného činu, může jeho názory a postoje v oblasti trestní politiky významně ovlivnit.²¹⁵ Respondenti byli proto dotázáni, zda oni sami či některá z jim nejbližších osob byli v posledních třech letech obětí trestného činu. Výsledky shrnují Tabulky 4 a 5.

Tabulka 4: Viktimizace respondentů v posledních třech letech

	N	%
Ano	148	8,8
Ne	1 529	90,4
neví, neodpověděl/a	14	0,8
Celkem	1 692	100,0

Tabulka 5: Viktimizace blízkých osob respondentů v posledních třech letech

	N	%
Ano	320	18,9
Ne	1 345	79,5
neví, neodpověděl/a	27	1,6
Celkem	1 692	100,0

IV.3. Shrnutí základních poznatků²¹⁶

Průzkum veřejného mínění IKSP_TP2009 přinesl řadu zajímavých poznatků, z nichž některé již byly publikovány v odborné literatuře.²¹⁷

IV.3.1. Vnímaná informovanost o kriminalitě a trestní justici

O kriminalitu a boj s ní se rozhodně či spíše zajímá zhruba polovina respondentů (47 %). Jedná se o podobnou míru zájmu, jaký občané ČR ve srovnatelných studiích projeví o jiné otázky společenského života, například o domácí či zahraniční politickou situaci, hospodářskou situaci či o informace týkající se životního prostředí²¹⁸. Aktivní zájem o

²¹⁵ Viz např. Roberts, J.; Hough, M., výše cit. dílo z roku 2005, str. 48; National Institute of Justice: Factors that Influence Public Opinion of the Police. Washington DC: U.S. Department of Justice, 2003, str. 6–7.

²¹⁶ Blíže viz Zeman, P. aj., výše cit. dílo z roku 2010.

²¹⁷ Zeman, P. aj., tamtéž; Zeman, P.: Fungování orgánů systému trestní justice očima občanů. In: Státní zastupitelství, 5/2011, str. 14-20; Zeman, P. aj.: Kriminalita, trestní justice a veřejné mínění. In: Trestněprávní revue, 3/2011, str. 79-83.

²¹⁸ Srov. tiskové zprávy Centra pro výzkum veřejného mínění „Zájem občanů o politiku“ z roku 2002, dostupnou na http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100038s_pd20322.doc, a „Zájem občanů o informace o životním prostředí“ z roku 2008, dostupnou na http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100812s_oe80710.pdf.

problém je však pouze jedním z ukazatelů jeho atraktivity či naléhavosti. Pro získání doplňujících informací byla od agentury realizující terénní fázi průzkumu vyžádána tzv. zpráva o průběhu dotazování, která shrnuje informace o průběhu terénní fáze, získané od jednotlivých tazatelů. Z ní vyplývá, že respondenti přes náročnost a délku dotazníku odpovídali ochotně a téma je zaujalo, o čemž svědčí i skutečnost, že se často následně dožadovali sdělení správných odpovědí u otázek, u nichž si nebyli jistí, a projevovali emoce, nejčastěji rozhořčení, v souvislosti s jevy, na které byli dotazováni.

Velmi podstatným prvkem, který může ovlivnit názory a postoje občanů ke kriminalitě a trestní justici, je úroveň jejich informovanosti o dané problematice²¹⁹. Většina dotázaných ji v rámci šetření subjektivně hodnotila jako spíše slabou. Otázky se přitom týkaly toho, zda mají podle vlastního mínění dostatek informací o kriminalitě v České republice, o zákonech upravujících trestné činy (včetně trestů za ně a trestního řízení), a také o tom, jak v českých věznicích probíhá výkon trestu odnětí svobody. Relativně nejlépe hodnotili dotázaní míru informovanosti u první ze zmíněných položek – třetina z nich se domnívala, že má (rozhodně či spíše) dostatek poznatků o stavu kriminality. V případě zákonů i trestu odnětí svobody platilo stejné konstatování již pouze o zhruba pětině respondentů, když 78 % dotázaných přiznalo, že nemá dostatečné informace o zákonech, upravujících trestné činy a tresty za ně, a 79 % se totožně vyjádřilo o podmínkách, za jakých se u nás vykonává trest odnětí svobody.

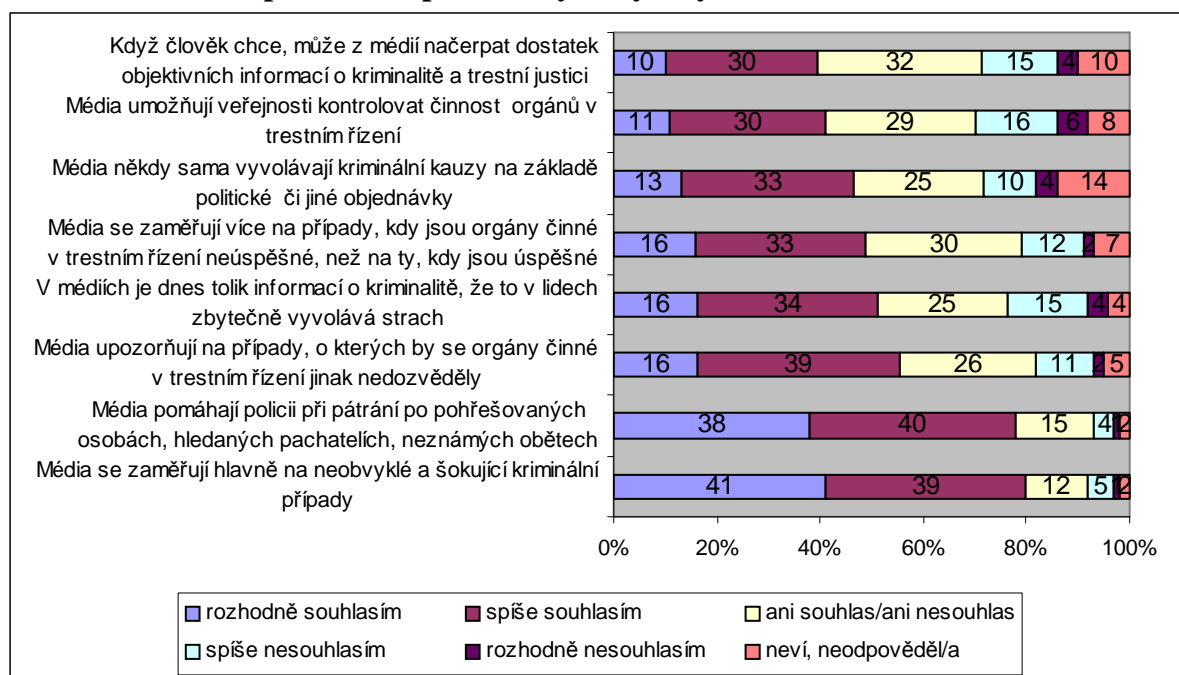
Většina obyvatel (60 %, 1020) pro získávání informací o kriminalitě a boji s ní nepreferuje žádnou televizní stanici. TV Nova upřednostňuje 13 % a ČT1 7 % lidí. Téměř sedmina populace (14 %) však informace o kriminalitě v televizi nesleduje. Žádnou rozhlasovou stanici nepreferuje k čerpání informací tohoto druhu polovina obyvatel (50 %). Pokud respondenti přeci jen s cílem načerpat informace o kriminalitě a boji proti ní volí přednostně nějakou rozhlasovou stanici, je to nejčastěji Čro1 – Radiožurnál, který si poslechnou 4 % obyvatel. Třetina obyvatel (35 %) tyto informace vůbec v rozhlase nesleduje. Obdobná situace jako u sledování televize nebo rozhlasu je i u čtení českých deníků. Lidé nejčastěji (47 %) uvádějí, že k čerpání uvedených informací nepreferují žádný deník, nebo že informace o kriminalitě v denním tisku nesledují (25 %). Téměř desetina (9 %) upřednostňuje MF Dnes, 6 % obyvatel zmiňuje deník Blesk a každý dvacátý (5 %) regionální deník.²²⁰

²¹⁹ Srov. např. Salisbury, H., výše cit. dílo.

²²⁰ Varianty odpovědí na zdroje informací zahrnovaly i internetové televizní či rozhlasové vysílání a internetové verze deníků, resp. zpravodajské servery.

Působení médií na formování veřejného mínění v otázkách kriminality a trestní politiky je značné.²²¹ Média mohou o kriminalitě informovat různým způsobem. Předmětem průzkumu bylo i hodnocení způsobu prezentace těchto informací ve sdělovacích prostředcích. Míru souhlasu nebo nesouhlasu u jednotlivých předložených výroků lze vidět detailněji na Grafu 1.

Graf 1: Souhlas respondentů s předloženými výroky

IV.3.2. Znalost relevantní legislativy

Problematika věkové hranice trestní odpovědnosti, zejména její zvažovaná změna, je v posledních několika letech často diskutována nejen ve sdělovacích prostředcích, a proto unikla málokomu. Na otázku, jaká je v současnosti v ČR spodní věková hranice trestní odpovědnosti, odpovědělo správně (tj. 15 let) 61 % respondentů. Druhou nejfrekventovanější odpovědí (15 %) byl věk 18 let a 13 % respondentů uvedlo, že lze člověka trestně stíhat již od 14 let (zde se lze domnívat, že povědomí o této věkové hranici významně ovlivnilo uvažované snížení z 15 na 14 let).

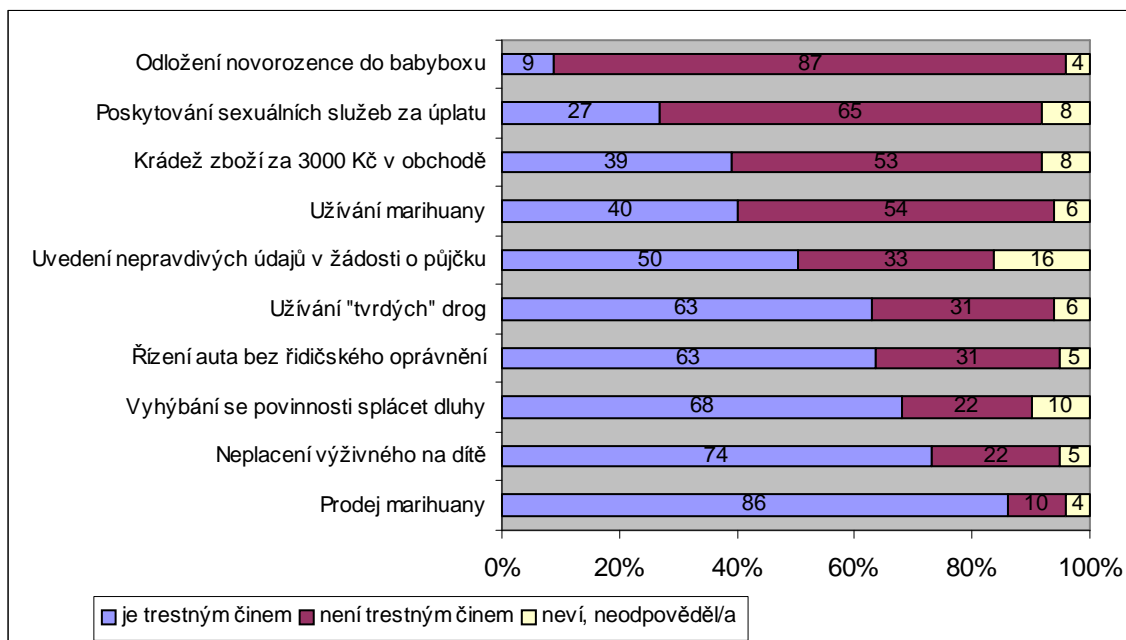
Respondentům bylo dále předloženo několik typů jednání²²², u kterých se měli vyjádřit, zda podle jejich názoru jsou v současnosti v ČR trestným činem či nikoliv. Odpovědi

²²¹ Srovnej např. Karabec, Z. aj., výše cit. dílo z roku 2008, str. 274 a dále.

²²² Řízení auta bez řidičského oprávnění (T); užívání marihuany (NT); prodej marihuany (T); užívání „tvrdých“ drog, např. heroinu nebo pervitinu (NT); krádež zboží za 3000 Kč v obchodě (NT); poskytování sexuálních

respondentů zobrazuje Graf 2. Výsledky naznačují, že povědomost občanů o trestnosti předložených typů jednání je celkově spíše průměrná. Většina nesprávných odpovědí se vyskytla pouze u vyhýbání se povinnosti splácet dluhy a u užívání „tvrdých“ drog, jež respondenti většinou mylně označovali za trestná jednání. Naopak vyšší znalost (nad 60 % správných odpovědí) osvědčili respondenti v případě trestnosti prodeje marihuany, neplacení výživného na dítě, příp. i řízení auta bez řidičského oprávnění²²³, resp. při označení odložení novorozence do babyboxu a poskytování sexuálních služeb za úplatu za činy, jež trestné nejsou. Méně přesvědčivé, byť přinejmenším z poloviny správné, byly názory na trestnost uvedení nepravdivých údajů v žádosti o půjčku, užívání marihuany a krádeže zboží za 3000 Kč v obchodě.

Graf 2: Názory na trestnost různých typů jednání

Pokud měli respondenti spontánně vyjmenovat druhy trestů alternativních k odnětí svobody²²⁴, nejčastěji (v 66 % případů) uvedli peněžitý trest (vč. pokuty), dosti často uváděli

služeb za úplatu (NT); neplacení výživného na dítě (T); odložení novorozence do babyboxu (NT); uvedení nepravdivých údajů v žádosti o půjčku (T); vyhýbání se povinnosti splácet dluhy (NT). Pro účely této otázky byla za trestná pokládána jednání, označená (T), zatímco ostatní, označená (NT), za trestné činy pokládána nebyla.

²²³ V době realizace terénní fáze průzkumu bylo trestným činem, trestní zákoník č. 40/2009 Sb. jej z výčtu trestných činů vypustil.

²²⁴ Vzhledem k tomu, že respondenti pochopitelně neuváděli přesné názvy druhů trestů, byly pro tyto účely po skončení terénní fáze jejich odpovědi rozděleny do několika skupin podle věcné souvislosti. Z toho důvodu jsou níže uváděny společně různé druhy trestů (např. vyhoštění a zákaz pobytu, propadnutí majetku a propadnutí věci), nebo je naopak zvlášť uvedena relativně často zmiňovaná forma určitého druhu trestu (odebrání řidičského průkazu jako možná forma trestu zákazu činnosti, spočívajícího v zákazu řízení motorových vozidel).

také veřejně nebo obecně prospěšné práce (48 %). Zhruba pětina respondentů zmínila podmíněný trest, tj. trest odnětí svobody s podmíněným odkladem výkonu na zkušební dobu (22 %), propadnutí majetku či věci (21 %), a vyhoštění či zákaz pobytu (19 %). Na trest zákazu činnosti si vzpomnělo přes 15 % respondentů. Následně byly respondentům vyjmenovány druhy trestů, které ve své odpovědi sami nezmínili, a respondenti měli uvést, zda o existenci takového druhu trestu v ČR slyšeli. Uváděná znalost jednotlivých druhů trestů byla v tomto případě mezi respondenty mnohem vyšší. Nejznámější se ukázaly být tresty peněžité a obecně prospěšných prací, které byly známy více než 95 % respondentů. V těsném závěsu následovaly trest vyhoštění a zákazu pobytu (91 %, resp. 89 %) a pouze šestině, popř. pětině dotazovaných nebyly známy tresty zákazu činnosti a propadnutí majetku. Lidé v polovině případů neslyšeli o existenci trestu ztráty vojenských hodností, a jen 41 % respondentů znalo trest ztráty čestných titulů a vyznamenání.

Nejvyšší možnou délku trestu odnětí svobody (kromě doživotí), tedy 25 let²²⁵, správně uvedla téměř polovina (47 %) dotázaných. O dvacetiletém trestu jako o maximu uvažovalo 16 % respondentů. Výměru 30 let (platnou podle nového trestního zákoníku až od 1. 1. 2010) uvedlo 7 % dotázaných, a výměru 15 let dalších 6 %. Pětina lidí na tuto otázku neodpověděla, nebo odpověď neznala.

Pokud jde o institut podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, respondenti nejčastěji (53 %) uváděli správně, že podmíněné propuštění na svobodu je možné nejdříve po výkonu poloviny trestu. Téměř pětina (17 %) se domnívala, že je to možné až po uplynutí dvou třetin trestu. V podstatě správně, pokud vezmeme v úvahu ustanovení § 61 a § 62 trestního zákona č. 140/1961 Sb., tedy odpovědělo cca 70 % občanů.²²⁶ Významná část populace (14 %) na výše uvedenou otázku však neodpověděla vůbec.

IV.3.3. Představy o stavu a vývoji kriminality a jejím postihu

Statistiky naznačují, že od roku 1999, kdy počet registrovaných trestných činů dosáhl svého maxima, kriminalita v České republice pozvolna klesá (s výjimkou mírného nárůstu v letech roku 2002 a 2007). Jestliže v roce 2000 zaznamenala policie 391.469 skutků, pak v roce 2009, v němž byl průzkum realizován, již pouze 332.829. Tři čtvrtiny dotázaných přesto vyjádřily přesvědčení, že kriminalita po roce 2000 vzrostla. Čtyři z deseti respondentů

²²⁵ Průzkum probíhal v srpnu 2009.

²²⁶ Podle nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb., v platném znění, je možné propuštění odsouzeného za přečin za určitých podmínek i dříve, než vykonal polovinu uloženého trestu (viz § 88 odst. 2).

přítom byli názoru, že se jednalo o nárůst výrazný, podle třetiny o nárůst mírný. Pouze 3 % občanů se naproti tomu domnívala, že kriminalita v České republice klesla, a zhruba pětina (18 %) měla za to, že během uvedeného období zůstal počet trestných činů na přibližně stejné úrovni. Za pozornost stojí souvislost mezi hodnocením vývoje kriminality a celkovým zájmem respondenta o danou problematiku. Občané, kteří mají o kriminalitu zájem, byli signifikantně častěji přesvědčeni o jejím růstu. Rozdíl byl přitom dán zejména počtem těch, podle nichž kriminalita od roku 2000 vzrostla výrazně (to se domnívalo 44,8 % respondentů, kteří se o kriminalitu podle svých slov zajímají).

Z hlediska struktury kriminality v roce 2008 v ČR majetkové delikty představovaly 63 % všech skutků, registrovaných v policejních statistikách. Násilná kriminalita naproti tomu tvořila pouze zhruba 5 % a mravnostní necelé 1 %. Respondenti v průměru odhadovali, že majetková kriminalita tvořila v daném roce 46 % kriminality celkové (nejčastěji udávanou hodnotou bylo 40 % - zmínila ji téměř pětina vzorku), násilná kriminalita 32 % (nejčastější hodnotu 30 % uvedlo 23 % dotázaných) a mravnostní kriminalita 23 % (nejčastěji se objevila hodnota 20 %, kterou uvedla necelé třetina respondentů)²²⁷. Odhady respondentů alespoň přibližně odpovídaly reálné situaci pouze u 1 % respondentů v případě násilné kriminality (tedy u těch, kteří uvedli podíl do 5 %), 24 % u majetkové (odhad 51 - 70 %) a 4 % u mravnostní (odhad do 5 %).

Z kriminálních statistik vyplývá, že mladí lidé ve věku do 18 let se v posledních letech podílejí na zhruba 7 - 8 % všech objasněných trestných činů (v roce 2008 se jednalo o 7,9 %) ²²⁸. Respondenti v průměru uváděli 18 %, přičemž nejčastějším odhadem byla hodnota 10 % (uvedla ji necelá třetina dotázaných) a 20 % (uvedla zhruba čtvrtina dotázaných). Přesný, nebo alespoň přibližně správný odhad (tedy podíl na celkové kriminalitě mezi 6 - 10 %) uvedlo 31 % respondentů.

V roce 2008 činil podíl žen na počtu známých pachatelů zhruba 12 % ²²⁹. Respondenti v průměru odhadovali na celkovém počtu trestných činů na 16 %, nejčastější variantou bylo 10 % (zmínilo 36 % vzorku) a 20 % (zmínila necelá pětina). Pouze necelých 6 % dotázaných odhadovalo podíl žen na celkové kriminalitě na více než 30 %.

²²⁷ Respondenti byli dotazováni pouze na tyto tři druhy kriminality - i proto byla otázka doplněna upozorněním, že v součtu se nemusí jednat o 100 %, neboť existují i druhy jiné. Kromě toho byl u každého typu uveden i příklad několika trestných činů, aby měl respondent lepší představu, čeho se otázka týká (například u mravnostní kriminality bylo zmíněno znásilnění, pohlavní zneužívání a kuplířství).

²²⁸ Podíl jednotlivých skupin pachatelů je nutné konstatovat ve vztahu k počtu objasněných, nikoli všech registrovaných trestných činů. U skutků, kde se nepodaří pachatele odhalit, není možné o sledovaných charakteristikách uvažovat.

²²⁹ V tomto případě uvádíme podíl žen na počtu pachatelů, nikoli na počtu objasněných trestných činů. Je to dáno skutečností, že kriminální statistiky z daného období příslušný údaj neuvádějí.

Recidivisté měli podle kriminálních statistik v roce 2008 na svědomí zhruba 54 % ze všech objasněných trestných činů. Respondenti projeví tendenci jejich podíl na celkové kriminalitě spíše podceňovat, neboť jej v průměru odhadovali na 26 % (nejčastější variantou, kterou uvedla pětina dotázaných, bylo 30 %)²³⁰. Více než polovinu všech trestných činů spáchali podle 14 % dotázaných.

Občané s cizí státní příslušností se v roce 2008 dopustili zhruba 8 % ze všech objasněných skutků. Respondenti v průměru uváděli 20 %, nejfrekventovanější byla hodnota 10 % (zvolila ji necelá třetina vzorku) a 20 % (uvedla zhruba čtvrtina). Více jak polovina respondentů (52 %) vyslovila domněnku, že podíl cizinců na celkové kriminalitě se pohybuje mezi 11 - 30 %.

Příslušníci etnických menšin spáchali podle našich respondentů v roce 2008 necelou jednu čtvrtinu všech trestných činů (průměr 23,5 %). Nejčastěji uváděnými hodnotami bylo 20 % (zmínilo 27 % respondentů) a 10 % (zmínilo 23 % respondentů). Osm z deseti respondentů soudí, že etnické menšiny se u nás nepodílejí na více než 30 % celkové kriminality.

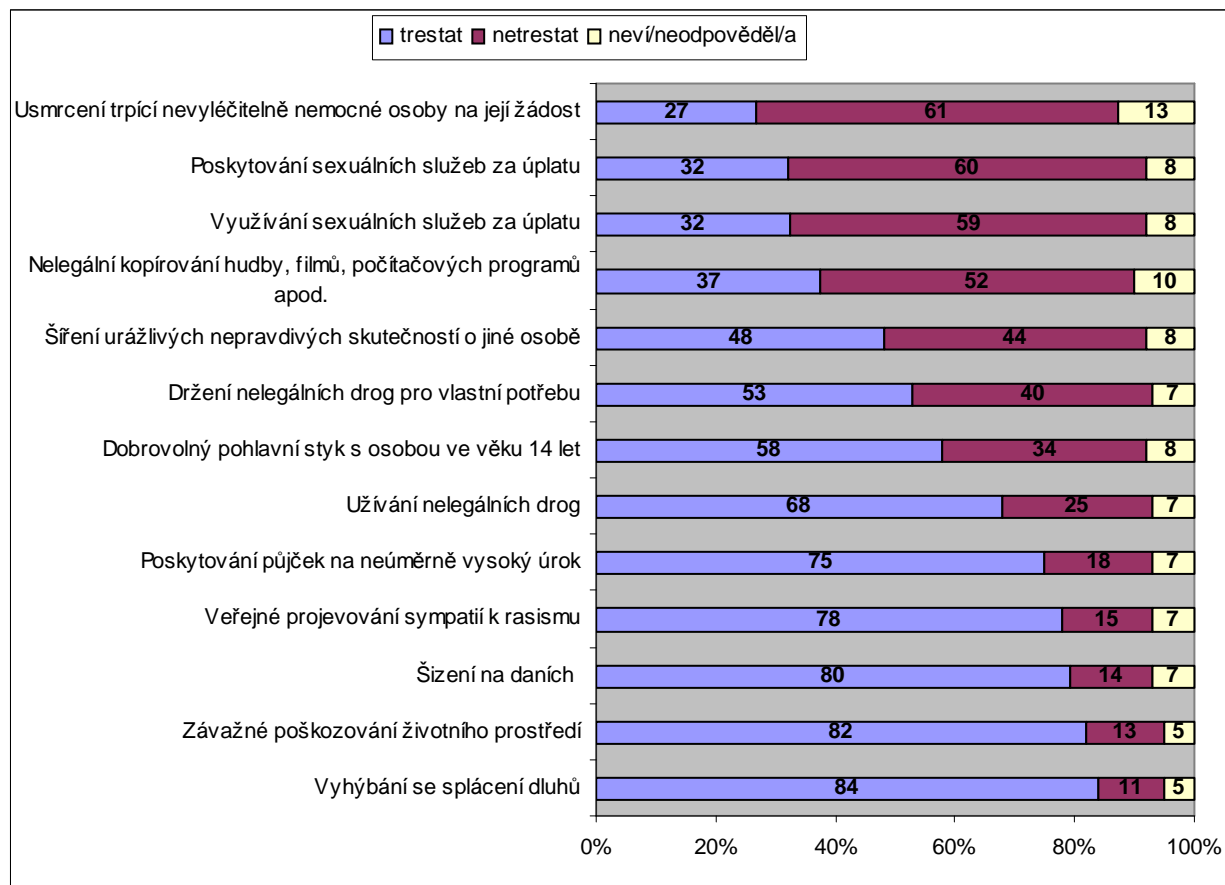
Nejčastějším druhem trestu, který u nás soudy za trestné činy ukládají, je podmíněný trest odnětí svobody. V roce 2008 představoval více než polovinu všech uložených trestů. Mezi respondenty se našlo 43 % těch, kteří dokázali nejčastěji ukládaný trest (tedy trest podmíněný) správně odhadnout. Třetina se domnívala, že soudy pachatele nejčastěji trestají nepodmíněným odnětím svobody, tedy vězením (ve skutečnosti činí podíl tohoto trestu cca 14 %). Relativně velká část dotázaných (více jak desetina) na tuto otázku nedokázala odpovědět.

IV.3.4. Míra tolerance a punitivity mezi občany

Názory respondentů na přijatelnost či nepřijatelnost určitých vytypovaných jednání, resp. na to, zda by tato jednání měla být postihována jako trestný čin, zobrazuje Graf 3.

²³⁰ Respondentům byl termín recidivista pro jistotu vysvětlen, a to jako „osoba, opakovaně trestaná“.

Graf 3: Typy jednání, které by měly být postihovány jako trestný čin

Téměř tři pětiny obyvatel ČR (57 %) se domnívají, že trestní zákon stanoví za trestné činy převážně příliš mírné tresty. Přibližně třetina (32 %) považuje výši trestů většinou za odpovídající. Pouhá 2 % populace vidí zákonem stanovené tresty jako příliš přísné. Žádnou z nabízených odpovědí ne zvolilo 9 % dotázaných.

Jedna z otázek měla charakter konkrétního a detailněji popsaného kriminálního případu, kdy respondenti měli pro pachatele za popsany trestný čin nejvhodnější trest.²³¹ Jednalo se o otázku převzatou z mezinárodního výzkumu ICVS, který se opakovaně

²³¹ Otázka zněla následovně:

„Lidé mají různou představu o odpovídajících trestech pro pachatele trestných činů. Vezměme například případ muže ve věku do 21 let, který je odsouzen za vloupání, a to již podruhé. Tentokrát ukradl z bytu, do kterého se vloupal, barevnou televizi. Který z následujících trestů považujete za nejvhodnější?“

- peněžitý trest;
- nepodmíněný trest odnětí svobody (vězení) do 1 roku;
- nepodmíněný trest odnětí svobody (vězení) přes 1 rok do 3 let;
- nepodmíněný trest odnětí svobody (vězení) přes 3 roky do 5 let;
- nepodmíněný trest odnětí svobody (vězení) na více než 5 let;
- obecně prospěšné práce;
- podmíněný trest odnětí svobody;
- jiný (uvést:);
- nevím.“

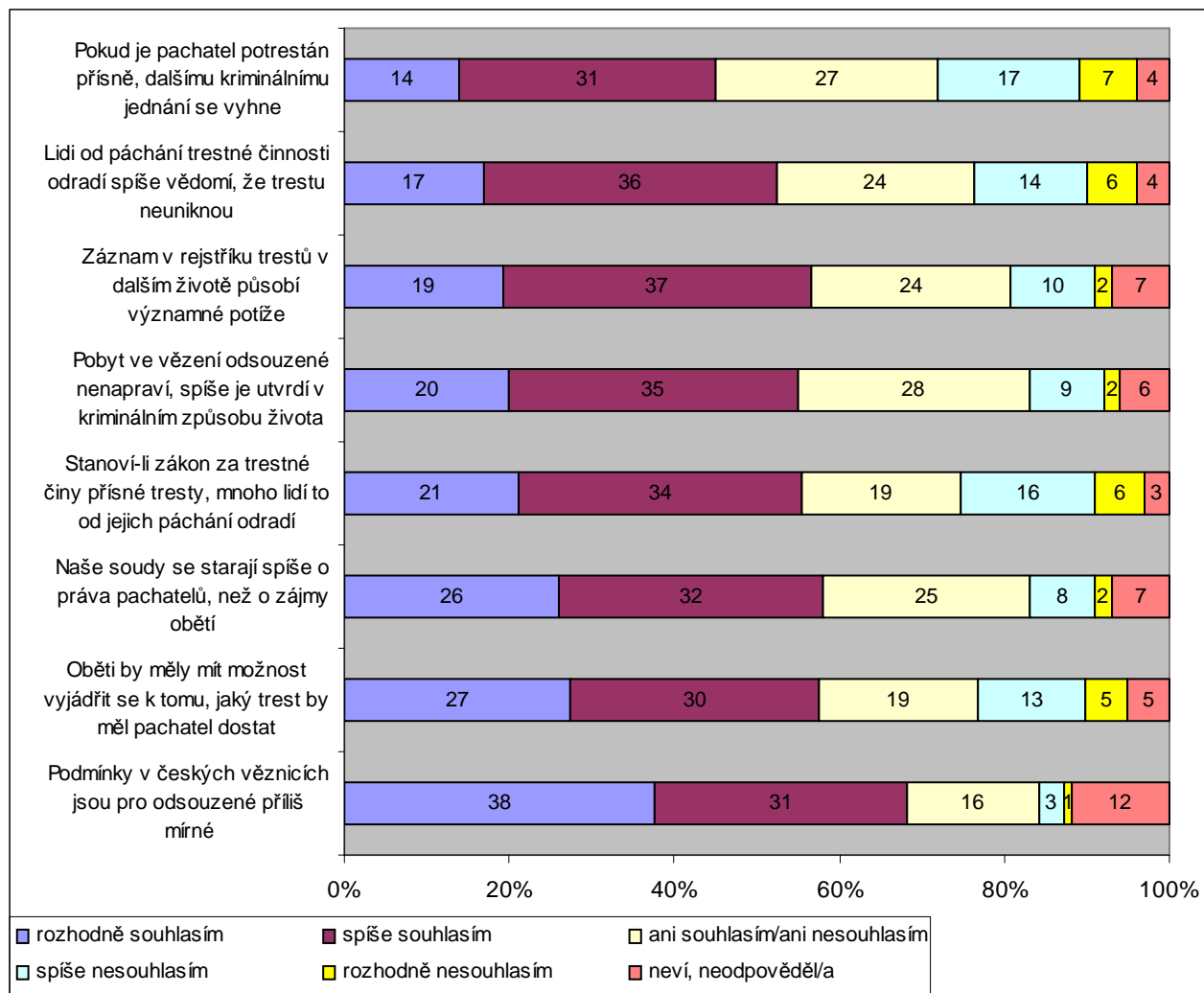
uskutečnil i v našich podmínkách. Výsledky, které šetření u této otázky přineslo, lze brát jako určitou indicii o narůstající punitivitě obyvatel České republiky. Vydeme-li ze srovnatelných studií ICVS z roku 1992, 1996 a 2000²³², které respondenty vyzvaly k posouzení téhož kriminálního skutku, počet dotázaných, volících variantu trestu odnětí svobody, byl v průzkumu IKSP_TP2009 historicky nejvyšší²³³. Zarážející je zejména změna oproti poslednímu šetření z roku 2000. Počet občanů, kteří by pachateli uložili trest odnětí svobody, vzrostl více než dvojnásobně (z 26 % na 66 %). Je zjevné, že vzhledem k prakticky stejným hodnotám u peněžitého trestu (7 % v obou letech) a podmíněného trestu (6 %, resp. 7 %) je tento vývoj dán zejména dramatickým poklesem hlasů pro obecně prospěšné práce (z 57 % na 12 %), o nichž ještě v devadesátých letech ve výzkumech ICVS platilo, že jejich pozice meziročně posilovala. Nabízí se tudíž otázka, zda občané neztratili v tento druh trestu coby vhodné reakci na trestný čin důvěru.

Postoje občanů k otázce reakce společnosti na kriminalitu průzkum zjišťoval též měřením jejich souhlasu či nesouhlasu s různými výroky, týkajícími se žádoucí funkce a praktických dopadů trestů a trestání. Výsledky zobrazuje Graf 4.

²³² Srov. Martinková, M., výše cit. dílo z roku 2000; Válková, J., výše cit. dílo; Van Dijk, J.; Mayhew, P.: Kriminální viktimizace v industrializovaném světě. Praha: IKSP, 1993.

²³³ Trest obecně prospěšných prací byl do české legislativy zaveden až v roce 1995. Sluší se proto upozornit, že respondenti, kteří se k jeho použití vyjadřovali v roce 1992, jej z praxe neznali.

Graf 4: Názory na funkce trestu a trestání

Předmětem časté kritiky ze strany veřejnosti bývá institut předčasného propuštění pachatele z výkonu trestu odnětí svobody, realizovaný v ČR formou podmíněného propuštění z výkonu trestu. Respondenti se měli vyjádřit, zda souhlasí s tím, aby zákon umožňoval vězně v případě řádného chování a známek nápravy podmíněně propustit z vězení po výkonu určité části trestu s tím, že nebude-li se po propuštění na svobodě chovat řádně, do vězení se vrátí. V odpovědích na tuto otázku se výrazněji nepřiklonili k žádné z variant. Polovina z nich s možností podmíněného propuštění souhlasí, ovšem 40 % občanů by tuto možnost nepřipustilo. Respondenti, kteří možnost podmíněného propuštění připouštěli, se měli dále vyjádřit k tomu, po výkonu jaké části trestu by mělo být podmíněné propuštění nejdříve možné. Jednoznačně převažující varianta odpovědi, tedy že podmíněné propuštění by mělo být nejdříve možné po výkonu jedné poloviny uloženého trestu (55 %), odpovídala právní úpravě účinné v době realizace průzkumu. Spíše výjimečně (celkem 8 %) připouštěli občané tuto možnost již po výkonu méně než poloviny uloženého trestu. Naopak téměř třetina těchto

respondentů pokládala za vhodné umožnit podmíněné propuštění nejdříve až po výkonu dvou třetin (15 %), resp. tří čtvrtin (12 %) uloženého trestu.

IV.3.5. Názory na funkci a činnost systému trestní justice a jeho orgánů

Většina respondentů je s řešením problémů spojených s kriminalitou nespokojena (14 % naprosto nespokojených a 37 % spíše nespokojených respondentů), pouhá desetina vyjádřila spokojenost (1 % naprosto spokojených a 9 % spíše spokojených) a jedna třetina zaujala k hodnocení neutrální stanovisko (34 %). Potvrdila se silná vazba mezi tím jak jsou respondenti spokojeni s řešením těchto problémů a hodnocením přiměřenosti sankcí, které ukládá trestní zákon. Ve skupině respondentů, kteří vyjadřovali nespokojenost, dominoval (v 77 %) názor, že trestní zákon stanoví převážně mírné sankce.

Respondenti měli dále oznámkovat jako ve škole (od 1 do 5), nakolik se dle jejich názoru daří Policii ČR, státním zástupcům, soudům a českému vězeňství plnit své nejvýznamnější či nejzřetelnější úkoly. Průměrné hodnocení úspěšnosti orgánů systému trestní justice při plnění vybraných úkolů se tedy souhrnně pohybovalo okolo střední hodnoty 3 (nejlepší dosažený průměr ze všech hodnocení činil 2,27, nejhorší 3,71), a jen zřídka se vymykalo pásmu středu mezi hodnotami 2,5 a 3,4. Znepokojivé je zjištění, že u orgánů, ohledně nichž jsme se respondentů dotazovali na to, nakolik se nenechají ovlivnit korupcí, politickými ani jinými nepřijatelnými vlivy (Policie ČR, státní zástupci, soudy), dopadlo průměrné hodnocení úspěšnosti plnění tohoto úkolu nejhůře či v případě soudů téměř nejhůře. Hodnocení úspěšnosti plnění vybraných úkolů státních zástupců mohlo být výrazněji ovlivněno nižším povědomím respondentů o náplni práce státních zástupců. Totéž platí o praktické realizaci jednotlivých úkolů vězeňského systému. Tomu nasvědčuje i fakt, že v těchto případech svá hodnocení odmítala či nebyla schopna uvést větší část respondentů (přes 10 % z celkového souboru), než jak tomu bylo u hodnocení policistů či soudů.

Úkolem systému trestní justice je rovněž dbát na zájmy obětí trestných činů, včetně ochrany obětí před různými negativními jevy, jež mohou jejich vystupování v rámci systému trestní justice provázet. Respondenti uváděli, zda pokládají za dostatečnou ochranu oběti před nevídaným zájmem médií, před zastrahováním ze strany pachatele či jiných osob, před následnou pomstou ze strany pachatele či jiných osob, a před neoprávněným zveřejňováním informací o oběti. Z výsledků vyplývá, že ochranu obětí kriminality v našem státě považuje většina dotázaných za nedostatečnou. Tento názor vyjádřilo 64 % - 70 % respondentů, zatímco za dostatečnou pokládá ochranu obětí před uvedenými jevy jen 15 % - 20 % občanů.

Přístup českých soudů k ukládání trestů je hodnocen spíše jako mírný, pouze 8 % lidí považuje ukládané tresty za přísnější než by měly být. Dvě třetiny obyvatel (64 %) se domnívají, že soudy ukládají převážně tresty mírnější než by měly být. Podle mínění pětiny všech respondentů jsou uložené tresty odpovídající.

Průzkum dále mapoval představy občanů o úspěšnosti systému trestní justice ve smyslu odhalení a odsouzení pachatelů trestných činů. Objasněnost trestné činnosti se v ČR dlouhodobě pohybuje při hranici 40 %. Přesně čtyřicetiprocentní objasněnost uvedlo nezanedbatelných 8 % respondentů (129). Hodnoty v intervalu 35 % - 45 % zmínilo zhruba 10 % dotázaných. Přibližně polovina obyvatel odhaduje úspěšnost policie při odhalování pachatelů zjištěných trestných činů mezi 40 – 70 %. Ještě pozitivněji ji vidí pětina občanů, která uvádí úspěšnost vyšší než 70 %; stejně velká skupina si však myslí, že se polici podaří vypátrat pachatele v méně než 40 % případů.

Vzhledem k časovému posunu v rámci trestního řízení (nikoliv všechny odsouzené osoby jsou stíhány a odsouzeny v tomtéž roce) nelze podíl policií vyšetřovaných osob, jež jsou následně i odsouzeny, z oficiálních statistik přesně určit. Pokud však od časového posunu odhlédneme, lze konstatovat, že podíl počtu odsouzených osob a počtu stíhaných osob se dlouhodobě pohybuje mezi 60 % a 70 %, s výjimkou roku 2008, kdy se vyšplhal na 79 %. V tomto rozmezí se pohybovaly názory cca 12 % respondentů. Podle téměř poloviny dotázaných (44 %) se soudům podaří odsoudit méně než polovinu vyšetřovaných osob; výkonnost české justice je tedy v tomto smyslu spíše podceňována.

Jedním z hlavních předpokladů pochopení fungování systému trestní justice, který následně umožňuje činnost systému náležitě hodnotit, je znalost alespoň základních rolí jeho jednotlivých složek. Mírná nadpoloviční většina respondentů správně uvedla, že orgánem, rozhodujícím o vině a trestu za trestné činy, je v ČR výhradně soud. Zhruba 15 % dotázaných se domnívá, že kromě soudu může u nás o vině a trestu rozhodovat též státní zástupce, a 8 % tuto pravomoc přisuzuje kromě soudu též policii. Téměř čtvrtina respondentů ovšem na uvedenou otázku odmítla či nebyla schopna odpovědět.

Také pokud jde o subjekt, oprávněný podat obžalobu v trestním řízení, uvedla správnou odpověď (státní zástupce) mírná nadpoloviční většina respondentů (54 %). Druhé nejvyšší zastoupení (16 %) měl názor, že obžalobu v trestním řízení podává poškozený, což může odrážet nedostatečné rozlišování principů českého civilního a trestního řízení (občanskoprávní žaloba vs. obžaloba v trestním řízení), popř. zaměňování obžaloby za tzv. trestní oznámení (oznámení o skutečnostech nasvědčujících spáchání trestného činu). Dalších

10 % dotázaných se domnívá, že obžalobu podává soud, a 9 % tuto pravomoc svěřuje policii. Zcela bez odpovědi zůstala tato otázka u 11 % respondentů.

Povědomí o tom, že v ČR existuje zvláštní zákon, který řeší trestnou činnosti dětí a mládeže (systém soudnictví ve věcech mládeže), měla třetina respondentů (34 %). Prakticky shodná část dotázaných (33 %) se domnívala, že takový zákon neexistuje, a rovněž třetina odpověď nevěděla nebo vůbec neodpověděla.

IV.3.6. Rozdíly mezi skupinami respondentů

Mezi třídící kritéria, u kterých se v odpovědích objevily určité zobecnitelné rozdíly, patřily věk a vzdělání. Respondenti z nejnižších věkových kategorií projeví menší zájem i znalosti dané problematiky a častěji nebyli schopni (či ochotni) na otázku vědomostního charakteru odpovědět vůbec, a to i v oblastech, které se jejich věkové skupiny specificky týkají (věková hranice trestní odpovědnosti, existence systému soudnictví ve věcech mládeže). Nejvyšší věkové kategorie občanů vyjadřovaly oproti tomu větší nespokojenost s postupem příslušných orgánů vůči kriminalitě a zastávaly punitivnější postoje. Respondenti s vyšším vzděláním prokázali vcelku podle očekávání lepší znalosti o problematice a v některých ohledech bylo možné se u nich setkat s méně punitivními postoji (větší přístupnost vůči alternativním trestům, větší akceptace možnosti podmíněného propuštění).

Výše popsané výsledky průzkumu lze shrnout do několika hlavních tezí:

- Občané mají o problematiku kriminality a trestní justice zájem;
- Z dostupných informací si občané často nedokáží vytvořit reálnou představu o kriminalitě a reakci státu na ni;
- Občané zastávají spíše punitivnější postoje;
- Sekundární viktimizace je vnímána jako problém a ochrana státu před ní jako nedostatečná;
- Významnější rozdíly mezi respondenty různých skupin se projevily při třídění podle regionu, věku a vzdělání.

IV.4. Sekundární statistická analýza vybraných údajů

V rámci druhé fáze výzkumu byla některá data z průzkumu veřejného mínění IKSP_TP2009 podrobena sekundární statistické analýze s využitím multivariátních technik²³⁴. Důvodem byla jednak snaha o získání dalších poznatků, jež po základním zpracování výsledků průzkumu zůstaly skryty, a také potřeba doplňujících podkladů pro interpretaci některých výsledků průzkumu. Statistická analýza se v této fázi zaměřila na pět oblastí:

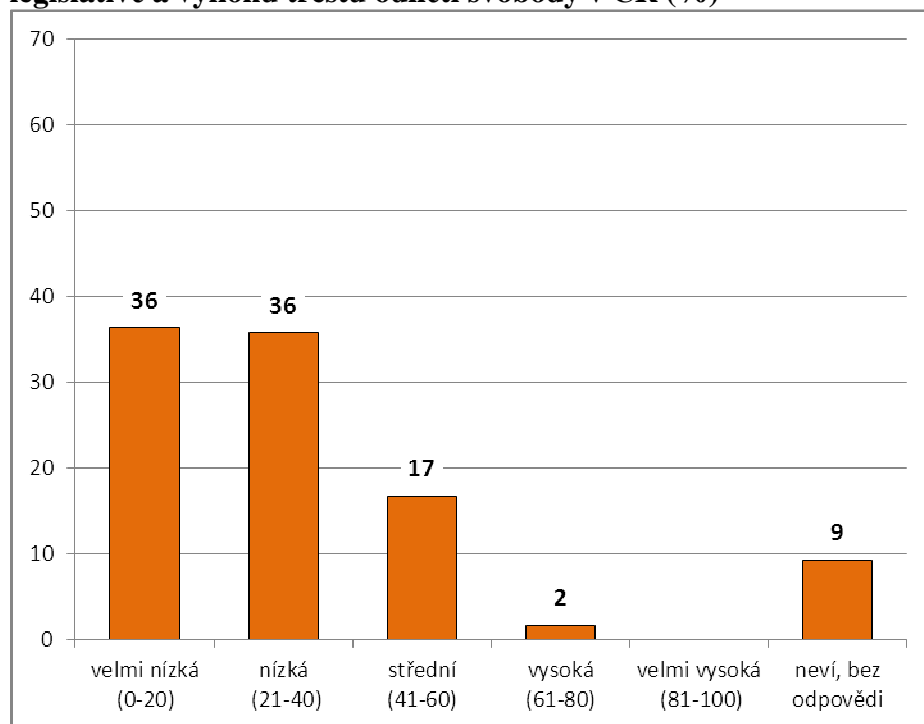
- znalosti veřejnosti v oblasti kriminality a trestní justice (deklarované a skutečné);
- názory na funkce trestu a trestání;
- hodnocení činnosti systému trestní justice;
- postoje k trestnosti různých druhů jednání;
- názory na ochranu obětí trestné činnosti ze strany státu.

IV.4.1. Znalosti veřejnosti v oblasti kriminality a trestní justice

Otázky č. 2 – 4 průzkumu zjišťovaly, jak se respondenti cítí být informováni o kriminalitě v ČR, o české trestněprávní legislativě a o průběhu výkonu trestu odnětí svobody v českých věznicích. Odpovědi respondentů byly převedeny na souhrnný index, tj. na procentní podíl z ideálního (maximálně možného) skóru, a následně za účelem větší přehlednosti a možnosti dalších nezávislých výpočtů s využitím jiných statistik na pětibodovou (intervalovou) škálu. Možnost takového postupu potvrdil mj. Cronbachův test spolehlivosti. Celkovou míru deklarované informovanosti o všech třech oblastech znázorňuje Graf 5.

²³⁴ Výsledky této sekundární analýzy byly zpravidla ověřovány nejméně dvěma odlišnými nezávislými postupy.

Graf 5: Celková deklarovaná informovanost o kriminalitě, trestní legislativě a výkonu trestu odnětí svobody v ČR (%)

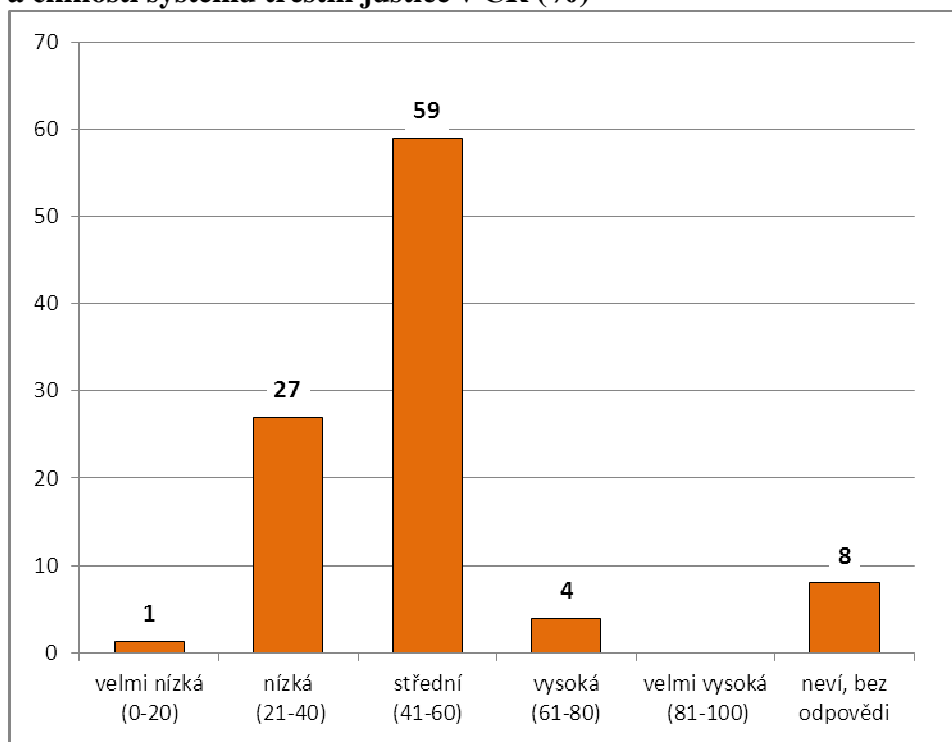
Výsledky nasvědčují závěru, že občané v oblasti kriminality a trestní justice pociťují nedostatek informací. Zhruba dvě třetiny respondentů se domnívají, že nemají dostatek informací o problematice kriminality v ČR a boje s ní. Průměrná míra celkové deklarované informovanosti (na stupnici od 0 do 100) mezi respondenty činila 24,4, tj. průměrný respondent pociťuje zhruba čtvrtinovou informovanost o problematice. Při pohledu na jednotlivé zkoumané oblasti je zřejmé, že se občané cítí být nejlépe informováni o kriminalitě (průměrná míra deklarované informovanosti činila 40,0); naopak nejhůře jsou podle svého názoru informováni o výkonu trestu odnětí svobody (25,6). Průměrná míra deklarované informovanosti o trestní legislativě činila 30,4.

Nejméně se tedy občané cítí být informováni o podmínkách výkonu trestu odnětí svobody. Po odstranění otázky na informovanost o podmínkách výkonu trestu odnětí svobody ze souhrnného indexu byly výsledky poněkud pozitivnější. Průměrná míra deklarované informovanosti o kriminalitě a trestní legislativě pak činila 35,2.

Deklarovaná informovanost občanů, tedy to, nakolik se podle vlastního mínění cítí být o zkoumané problematice informováni, byla následně srovnána se skutečnými znalostmi, které respondenti prokázali ve „vědomostní“ části výzkumu IKSP_TP2009 (otázky 9 – 17, 30 – 34; přičemž otázky 14 – 16 testovaly znalosti o kriminalitě, otázky 9 – 13 a 32 – 34 znalosti o trestní legislativě a otázky 17, 30 a 31 znalosti o činnosti systému trestní justice). Odpovědi

byly oskórovány, tj. za správnou odpověď či odpověď v pásmu tolerance byl přidělen počet bodů, stanovený podle obtížnosti otázky. I v tomto případě byly odpovědi následně sloučeny do souhrnného indexu. Celkovou míru otestovaných znalostí respondentů ve všech výše uvedených oblastech znázorňuje Graf 6.

Graf 6: Celkové otestované znalosti v oblasti kriminality, trestní legislativy a činnosti systému trestní justice v ČR (%)

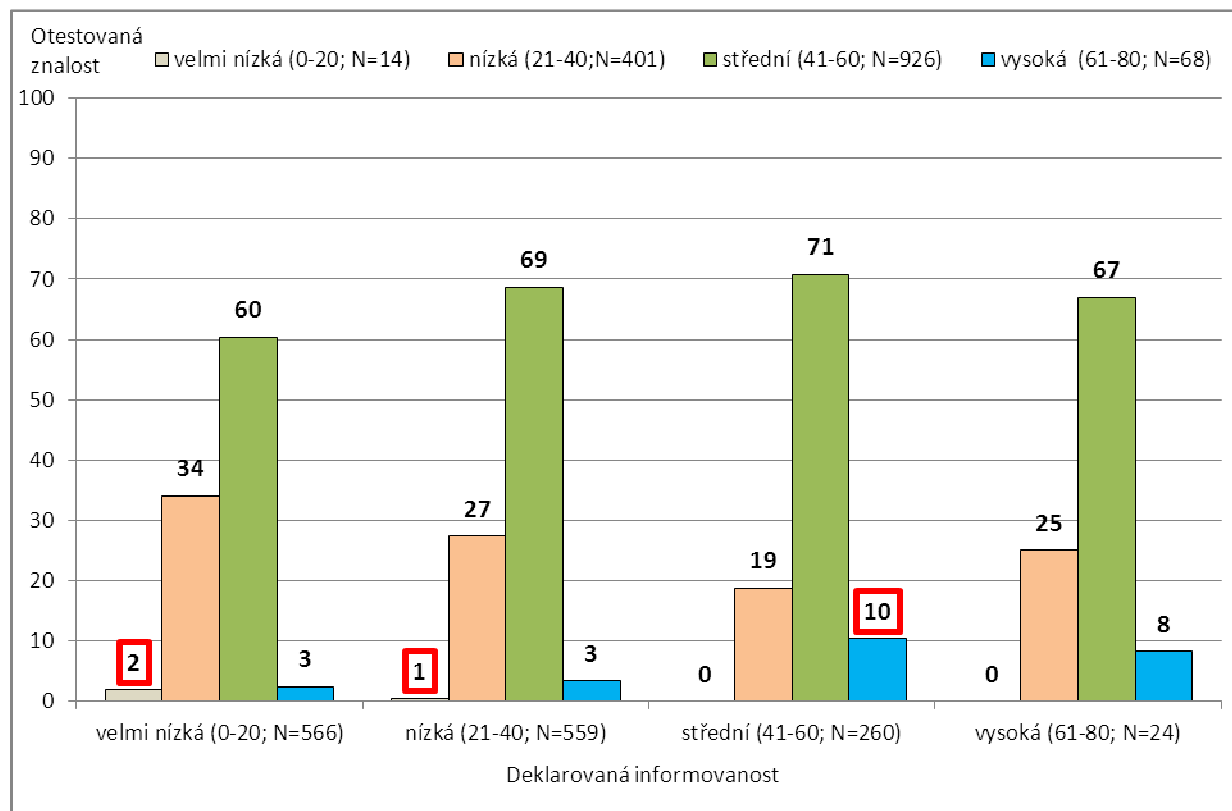

Průměrná míra celkových skutečných (otestovaných) znalostí občanů v oblasti kriminality, trestní legislativy a činnosti systému trestní justice činila 45,3, tj. respondenti prokázali znalosti zkoumané problematiky z necelé poloviny. Největší znalosti má veřejnost ze zkoumaných oblastí o trestní legislativě - jejich průměrná míra činila 54,9. Průměrná míra otestovaných znalostí o kriminalitě činila 35,9, a průměrná míra otestovaných znalostí o činnosti systému trestní justice jen 15,2.

Uvedené výsledky naznačují, že občané mají o kriminalitě a trestní justici v ČR celkově spíše průměrné znalosti. Zároveň své skutečné znalosti patrně poněkud podceňují, resp. poměrně výrazně pocítují nedostatek informací o této problematice. Nejlépe se cítí být informováni o kriminalitě, ve skutečnosti mají nejlepší znalosti o trestní legislativě. Naopak znalosti občanů o činnosti systému trestní justice jsou dosti slabé a občané informační deficit v této oblasti také pocítují nejvýrazněji.

Dále byl zkoumán vztah mezi celkovou deklarovanou informovaností a celkovými skutečnými znalostmi respondentů. Výsledky shrnuje přehledně Graf 7.

Graf 7: Vztah mezi celkovou deklarovanou informovaností a celkovými otestovanými znalostmi respondentů (%)

Cramerovo $V = 0,109$ ($Eta = 0,169$); p $CHI^2 = 0,0000$. Červeným rámečkem jsou označeny četnosti významně vyšší než očekávané (adj. residuál $> 2,564$).

Pozn.: Ve zkoumaném souboru se nevyskytovali respondenti, jejichž celkové skutečné (otestované) znalosti by dosahovaly velmi vysoké úrovně (interval 81-100), ani respondenti, kteří by deklarovali velmi vysokou celkovou úroveň informovanosti (interval 81-100).

Vztah mezi deklarovaným dostatkem informací a otestovanou znalostí byl zjištěn velmi slabý, přestože významný. Respondenti, u nichž se testem zjistily velmi nízké znalosti (N=14), také sami deklarovali velmi nízkou nebo nízkou informovanost o problematice (0-20, resp. 21-40). Zhruba u každého desátého z respondentů, kteří deklarovali střední informovanost (41-60), byly zjištěny vysoké znalosti (61-80), což je víc, než by se v této kategorii očekávalo. Přibližně dvě třetiny respondentů ve všech kategoriích deklarované informovanosti měly střední otestovanou znalost.

Zjištěné hodnoty deklarované informovanosti a otestované znalosti byly dále podrobněji zkoumány²³⁵ v rámci jednotlivých skupin respondentů.²³⁶ Statisticky významné rozdíly byly zjištěny především pokud jde o celkovou deklarovanou informovanost, celkovou otestovanou znalost a otestovanou znalost trestní legislativy. V oblasti otestované znalosti problematiky kriminality a otestované znalosti fungování systému trestní justice se rozdíly příliš neprojevíly.

Celková deklarovaná informovanost

Z výsledků vyplývá, že významně hůře se o problematice kriminality a trestní legislativy cítí být informováni ženy, dále zástupci nejnižších věkových kategorií (15-19 let a 20-29 let) a nejstarší respondenti od 65 let věku, respondenti s čistým osobním měsíčním příjmem do 7.000 Kč a zcela bez příjmu, lidé s nejvýše základním vzděláním, a obyvatelé regionu Severozápad.

Naopak lepší informovanost deklarují muži, lidé mezi 40 a 49 lety věku, respondenti s čistým osobním měsíčním příjmem nad 30.000 Kč, vysokoškolsky vzdělaní občané a obyvatelé Prahy, Středních Čech a Moravskoslezského regionu. Je patrné, že pocit vyšší informovanosti souvisí také se subjektivním komfortem respondentů, neboť vyšší informovanost deklarovali občané, kteří zároveň vyjadřovali vysokou celkovou spokojenost se svým životem a výši příjmů své domácnosti hodnotili tak, že pokrývají všechny výdaje a umožňují i spoření či investování. Větší pocit informovanosti udávali také respondenti, kteří osobně či prostřednictvím svých blízkých v posledních třech letech zažili zkušenost oběti trestné činnosti.

Celková otestovaná znalost a otestovaná znalost trestní legislativy

Skupiny respondentů, u nichž byly zjištěny statisticky významné rozdíly oproti ostatním, se téměř shodovaly jak u celkové otestované znalosti, tak u otestované znalosti trestní legislativy. Proto pokud není dále v textu uvedeno jinak, vztahují se následující poznatky jak na celkovou otestovanou znalost, tak i na otestovanou znalost trestní legislativy.

²³⁵ Průměry a rozptyly testovaných hodnot byly podrobeny analýze variance (a dichotomické proměnné t-testům pro nezávislé výběry). Pro významně rozdílné rozptyly (ANOVA při $p < 0,05$) byly spočteny vícenásobné testy rozdílu v průměrech (Multiple range test) se Scheffeho testem ($p = 0,05$). Pro účely analýzy výsledků podle skupin respondentů nebyla do souhrnného indexu celkové deklarované informovanosti zařazena otázka na informovanost o podmínkách výkonu trestu odnětí svobody a do souhrnného indexu celkové otestované znalosti otázky na činnost systému trestní justice (otázky 17, 30 a 31), jejichž hodnoty byly výrazně nejnižší.

²³⁶ Pro lepší kontrolu reprezentativnosti byly věkové kategorie respondentů upraveny tak, aby více odpovídaly aktuálnímu členění, užívánímu ČSÚ, tj. 15-19, 20-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60-64, 65 a více. Vzhledem k charakteru prováděné analýzy bylo dále místo třídění podle krajů použito třídění podle 8 regionů (NUTS 2) dle členění Eurostatu, tj. Praha, Střední Čechy, Jihozápad (Jihočeský a Plzeňský kraj), Severozápad (Karlovarský a Ústecký kraj), Severovýchod (Liberecký, Královohradecký a Pardubický kraj), Jihovýchod (Vysočina a Jihomoravský kraj), Střední Morava (Olomoucký a Zlínský kraj) a Moravskoslezsko.

Nižší otestovaná znalost byla zjištěna u žen, nejmladších respondentů mezi 15. a 19. rokem věku, lidí s čistým osobním měsíčním příjmem do 7.000 Kč a zcela bez příjmu, osob se základním vzděláním, obyvatel Moravskoslezského regionu a respondentů nejméně spokojených se svým životem.

Vyšší otestovanou znalost prokázali muži, lidé ve věku 40-49 let, osoby s průměrnými (20 – 25 tis. Kč) a vyššími příjmy (nad 30 tis. Kč), vysokoškolsky vzdělaní respondenti, obyvatelé Prahy a Středních Čech, dotázaní projevující vysokou spokojenost se svým životem, členové domácností, jejichž příjmy přinejmenším pokrývají běžné výdaje, popř. umožňují i spoření či investování, a osoby s přímou či nepřímou zkušeností s viktimizací.

Souvislost s velikostí bydliště se projevila pouze u otestované znalosti trestní legislativy, kterou prokázali významně vyšší lidé z největších obcí nad 100.000 obyvatel, a naopak nižší občané z nejmenších obcí do 1.000 obyvatel. Také obyvatelé regionu Severozápad prokázali nižší otestovanou znalost trestní legislativy, zatímco lidé z regionu Jihovýchod měli nižší celkovou otestovanou znalost.

Další poznatky

U otestované znalosti problematiky kriminality v ČR se projevila souvislost se subjektivním hodnocením příjmů domácností, když lidé, podle nichž pokrývají příjmy jejich domácnosti všechny běžné výdaje a příp. umožňují i spoření či investování, prokázali tuto znalost významně vyšší.

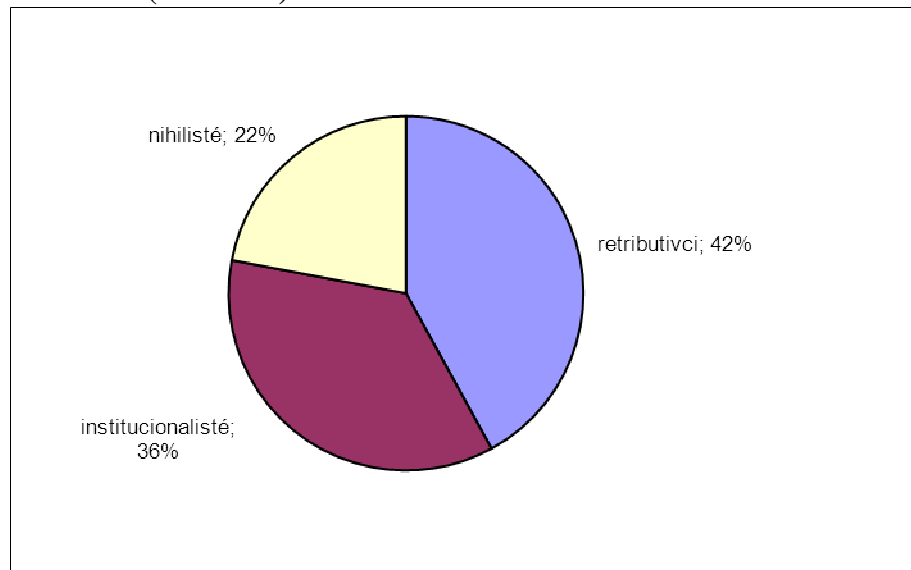
Otestovanou znalost fungování systému trestní justice prokázali vyšší lidé s příjmy nad 30.000 Kč, naopak nižší respondenti s příjmy do 10.000 Kč a zcela bez příjmů.

IV.4.2. Názory občanů na funkce trestů a trestání

Otázka č. 21 v rámci průzkumu IKSP_TP2009 zkoumala názory občanů na funkce trestů a na to, jak by měla společnost postupovat vůči pachatelům trestných činů. Využita byla baterie osmi výroků, s nimiž respondenti vyjadřovali souhlas či nesouhlas a jejich intenzitu. Pro účely sekundární analýzy dat byly odpovědi překódovány tak, že na pětibodové škále znamenala hodnota 5 variantu „rozhodně souhlasím“ a hodnota 1 variantu „rozhodně nesouhlasím“. Pro účely shlukovací analýzy byli ze souboru respondentů vyloučeni ti, kteří alespoň u jednoho výroku zvolili odpověď „nevím“ či neodpověděli vůbec, a data byla převážena. Takto získaný podsoubor (N = 1259) se v žádném ze zásadních sociodemografických parametrů (pohlaví, věk, vzdělání, region, velikost místa bydliště) nelišil od celého výběrového souboru respondentů (ověřeno t-testy procent pro nezávislé

soubory, $p < 0,05$). Na základě faktorové a shlukovací analýzy byly identifikovány tři skupiny respondentů, které se od sebe v hodnocení předložených výroků významně liší.²³⁷ Tyto tři skupiny lze na základě jejich postoje k funkcím trestů a trestání pro zjednodušení označit jako retributivce, institucionalisty a nihilisty. Rozložení uvedených tří skupin v podsouboru ukazuje Graf 8.

Graf 8: Respondenti segmentovaní podle postojů k funkcím trestu a trestání (N = 1259)

Charakteristiky jednotlivých skupin vyplývají z Grafů 9, 10 a 11, které znázorňují průměrné hodnoty, kterých v těchto skupinách dosáhly jednotlivé výroky na výše popsané pětibodové škále (5 = rozhodný souhlas; 1 = rozhodný nesouhlas).

²³⁷ K analýze byl použit software Convergent Cluster & Ensemble Analysis, přičemž tříšlukové řešení bylo z více variant zvoleno na základě statistických ukazatelů (stabilita = 0,996, spolehlivost = 0,983), jež byly v tomto případě příznivější, než u ostatních možností (kromě dvouslukového řešení).

Graf 9: Názory na funkce trestů a trestání – RETRIBUTIVCI (N = 530)

Retributivci chápou trest především jako odvetu a v souladu s tím jsou zastánci přísného (ale zároveň i důsledného) trestu. Vcelku jednoznačně chápou rozdělení rolí v rámci kriminálního jednání mezi oběť jako poškozený subjekt, jenž zaslouží satisfakci, a pachatele jako původce konfliktu, strůjce zla. Zástupci této skupiny jsou do jisté míry radikální v tom smyslu, že v průzkumu vyjadřovali více jednoznačných názorů (rozhodný souhlas s výrokem) než členové zbylých dvou skupin. Průměrné hodnoty odpovědí ke všem výroky se pohybovaly poměrně zřetelně v intervalu souhlasu, a to výrazně nad střední hodnotou „3“. Postoj retributivců lze zjednodušeně charakterizovat tak, že současný způsob postihu trestné činnosti není dostatečně funkční, bylo by vhodné zpřísnit přístup vůči pachatelům a více dbát na zájmy obětí.

Mezi retributivci se vyskytovalo významně více lidí z nejmenších obcí do 1 tisíce obyvatel a osob, žijících v regionu Jihovýchod. Jejich důraz na přísnost trestu se odrazil i v odpovědích na některé další otázky průzkumu IKSP_TP2009. Kupříkladu významně více zastávají názor, že české soudy jsou při ukládání trestů za trestné činy mnohem mírnější, než by měly být (otázka 29). Projevují větší zájem o problematiku kriminality a boje s ní a více u nich převládá negativní hodnocení činnosti orgánů systému trestní justice (otázky 24 – 27). V odpovědích na otázku, jaký trest by bylo vhodné uložit pachateli ve věku 21 let, který je

podruhé odsouzen za vloupání (otázka 20), se mezi retributivci našlo významně více zastánců nejpřísnější varianty trestu, a sice nepodmíněného trestu odnětí svobody na více než pět let.

Graf 10: Názory na funkce trestů a trestání – INSTITUCIONALISTÉ (N = 457)

Institucionalisté vnímají trestný čin spíše jako prohřešek pachatele vůči systému (státu), než jako konflikt mezi pachatelem a obětí. Trestní řízení je proto pro ně především způsobem, jak stát uplatňuje svou suverenitu a prosazuje svůj zájem na zachování zákona a pořádku ve společnosti. Věří v moc formálních atributů trestního řízení, jako je odsouzení a trest (přísný, ale zejména neodvratný) a jejich následný dopad na život pachatele. Zároveň jsou však skeptičtí vůči současné penitenciární praxi. Jejich postoj lze shrnout tak, že reakce na trestnou činnost a zacházení s pachatelem má být výsostnou záležitostí státu a jeho institucí, ovšem praktické uplatňování této pravomoci není příliš účinné.

Mezi institucionalisty bylo významně více obyvatel regionů Severozápad a Severovýchod. O problematiku kriminality a boje s ní zájem spíše neprojeví. Činnost orgánů systému trestní justice hodnotí více pozitivně než ostatní skupiny, více se domnívají, že soudy ukládají tresty spravedlivé, popř. poněkud mírnější, než by měly být. Na rozdíl od zástupců ostatních skupin se tak často nedomnívají, že trestní zákon stanoví za trestné činy převážně příliš mírné tresty.

Graf 11: Názory na funkce trestů a trestání – NIHILISTÉ (N = 272)

Zatímco retributivci věří přísným trestům za současného posílení postavení obětí, a institucionalisté v (alespoň teoretickou) moc institucí, nihilisté nevěří v oblasti trestů a trestání ničemu. Nedůvěřují vězeňství, a to ani obecné možnosti napravovat pachatele, ani praktickým poměrům ve věznicích, jež jsou pro odsouzené příliš mírné. Nevěří v generálně preventivní ani individuálně preventivní vliv přísného trestu. Zároveň spíše odmítají připustit i preventivní účinky neodvratnosti trestu. Stát je příliš „měkký“ vůči pachatelům, a to na úkor obětí, které by měly mít v trestním řízení větší slovo.

Mezi nihilisty se nachází významně více obyvatel regionů Střední Čechy a Jihozápad, a lidí, žijících v obcích o velikosti přes 5000 do 20.000 obyvatel. Zástupci této skupiny jsou více přesvědčeni o tom, že trestní zákon stanoví za trestné činy převážně příliš mírné tresty a zároveň české soudy jsou při ukládání trestů mnohem mírnější, než by měly být.

IV.4.3. Hodnocení činnosti systému trestní justice

Průzkum IKSP_TP2009 se zabýval také hodnocením orgánů systému trestní justice z hlediska plnění jejich základních úkolů (otázky 24 – 27). Respondenti měli na školní stupnici od 1 do 5 označovat, nakolik se podle jejich názoru daří Policii ČR, státním zástupcům, soudům a českému vězeňství v rámci jejich činnosti plnit různé úkoly. Zatímco otázky v průzkumu byly formulovány tak, aby respondenti hodnotili zvlášť úspěšnost plnění

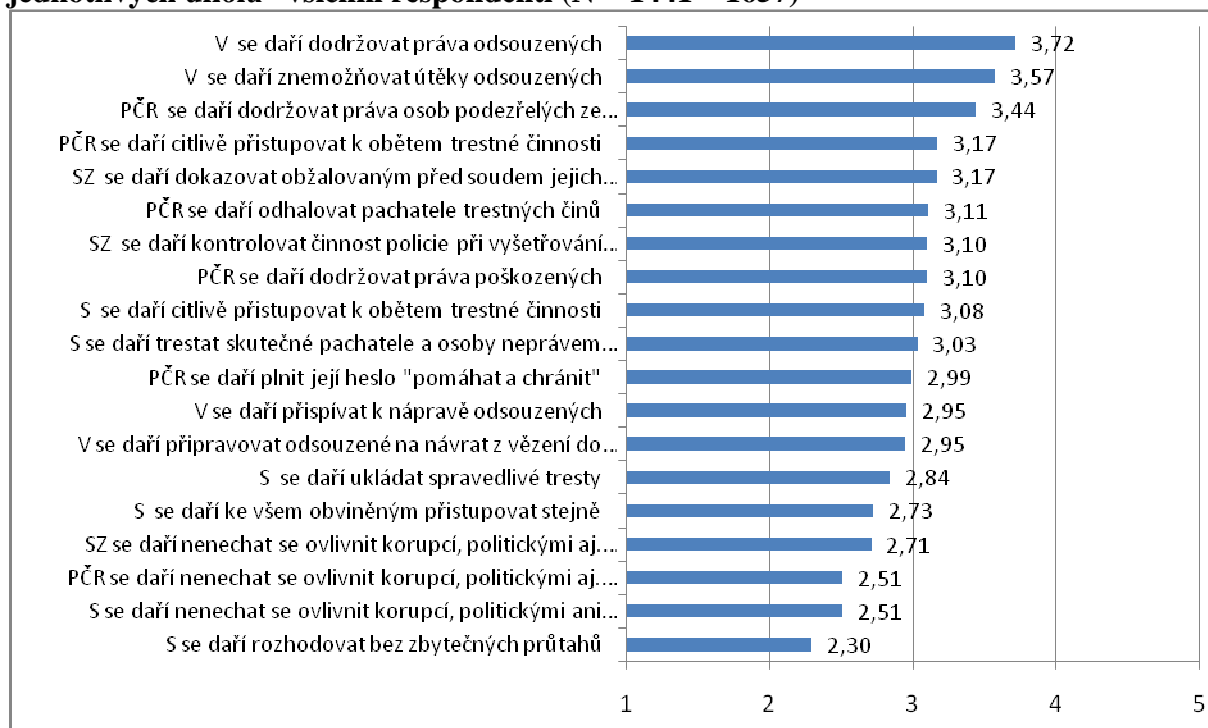
vždy několika různých úkolů jednotlivých orgánů systému trestní justice, sekundární analýza dat měla zjistit, zda lze vysledovat určité skupiny občanů z hlediska jejich celkového hodnocení činnosti orgánů systému trestní justice.

Za tím účelem byly i v tomto případě odpovědi překódovány tak, že na pětibodové škále představovala hodnota 5 nejlepší hodnocení a hodnota 1 nejhorší hodnocení. Pro další analýzu byli nejprve ze souboru respondentů vyloučeni ti, kteří alespoň u jednoho výroku zvolili odpověď „nevím“ či neodpověděli vůbec. Tímto způsobem získaný podsoubor (N = 1115) dosahoval 66 % výzkumného souboru, proto byl doplněn respondenty, kteří uvedli „nevím“ či neodpověděli u jediné podotázky (z celkem 19 podotázek). Za chybějící údaj byl dosazen průměr odpovědí daného respondenta na zbylých 18 podotázek. Data byla následně převážena. Tento podsoubor (N = 1256) se téměř v žádném ze třídících parametrů (pohlaví, věk, vzdělání, region, velikost místa bydliště) nelišil od celého výběrového souboru respondentů (ověřeno t-testy procent pro nezávislé soubory, $p < 0.05$). Výjimkou byl Liberecký kraj, který byl v podsouboru zastoupen méně, ovšem při agregaci krajů na regiony, s nimiž se při sekundární analýze pracovalo, se tento rozdíl ztratil.

Přehled průměrných hodnocení plnění jednotlivých úkolů ze strany jednotlivých orgánů v rámci celého výzkumného souboru²³⁸, a to na výše popsané škále pro účely sekundární analýzy, znázorňuje Graf 12. Celkový průměr těchto hodnot odpovídá střední hodnotě 3,00.

²³⁸ U každého hodnocení byli vyřazeni respondenti, kteří uvedli „nevím“ nebo neodpověděli vůbec, proto se počet respondentů u jednotlivých hodnocení pohyboval mezi 1441 a 1657.

Graf 12: Průměrné hodnocení orgánů systému trestní justice z hlediska plnění jednotlivých úkolů– všichni respondenti (N = 1441 – 1657)

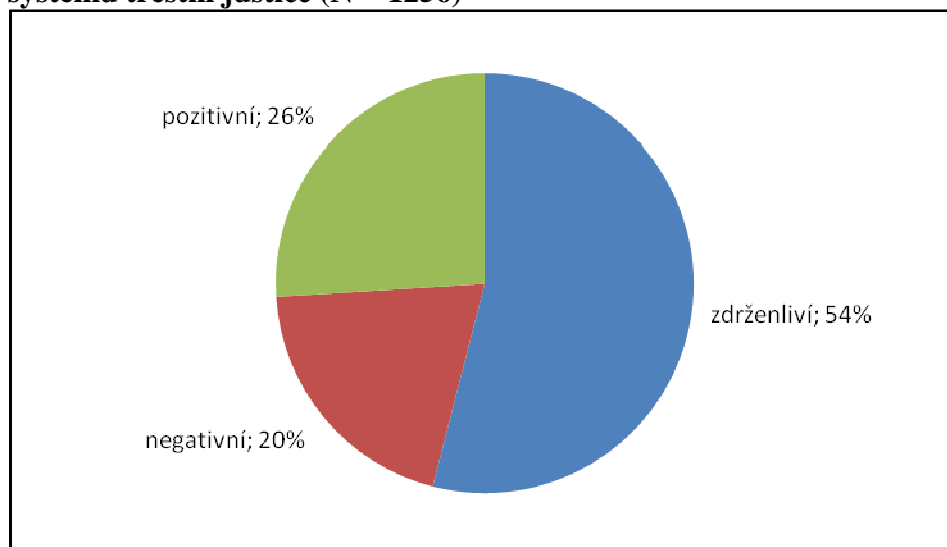

PČR = Policie ČR; SZ = státní zástupci; S = soudy; V = vězeňství

Po provedení faktorové a shlukovací analýzy byly zjištěny tři skupiny respondentů, které se od sebe v hodnocení plnění úkolů orgánů systému trestní justice významně liší.²³⁹ Lze je opět pro zjednodušení označit jako respondenty zdrženlivé (se smíšeným hodnocením orgánů systému trestní justice), negativní (s převážně nepříznivým hodnocením) a pozitivní (s převážně příznivým hodnocením). Rozložení uvedených tří skupin v podsouboru ukazuje Graf 13.

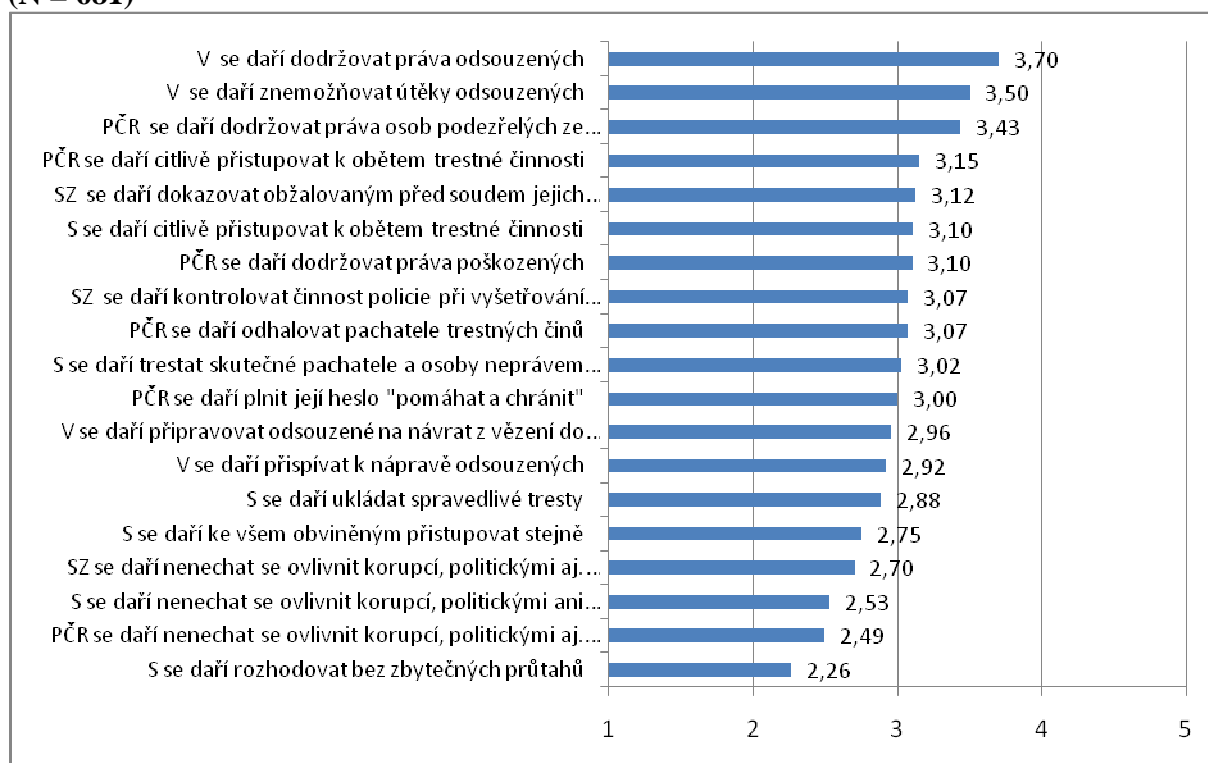
²³⁹ K analýze byl použit software Convergent Cluster & Ensemble Analysis, přičemž tříshlukové řešení bylo z více variant zvoleno na základě statistických ukazatelů (stabilita = 0,999, spolehlivost = 0,997), jež byly v tomto případě příznivější, než u ostatních možností (kromě dvouslukového řešení).

Graf 13: Respondenti segmentovaní podle hodnocení činnosti orgánů systému trestní justice (N = 1256)

Průměrná hodnocení orgánů systému trestní justice z hlediska plnění jejich základních úkolů, v rámci jednotlivých skupin respondentů, znázorňují Grafy 14, 15 a 16.

Graf 14: Průměrné hodnocení činnosti orgánů systému trestní justice – ZDRŽENLIVÍ (N = 681)

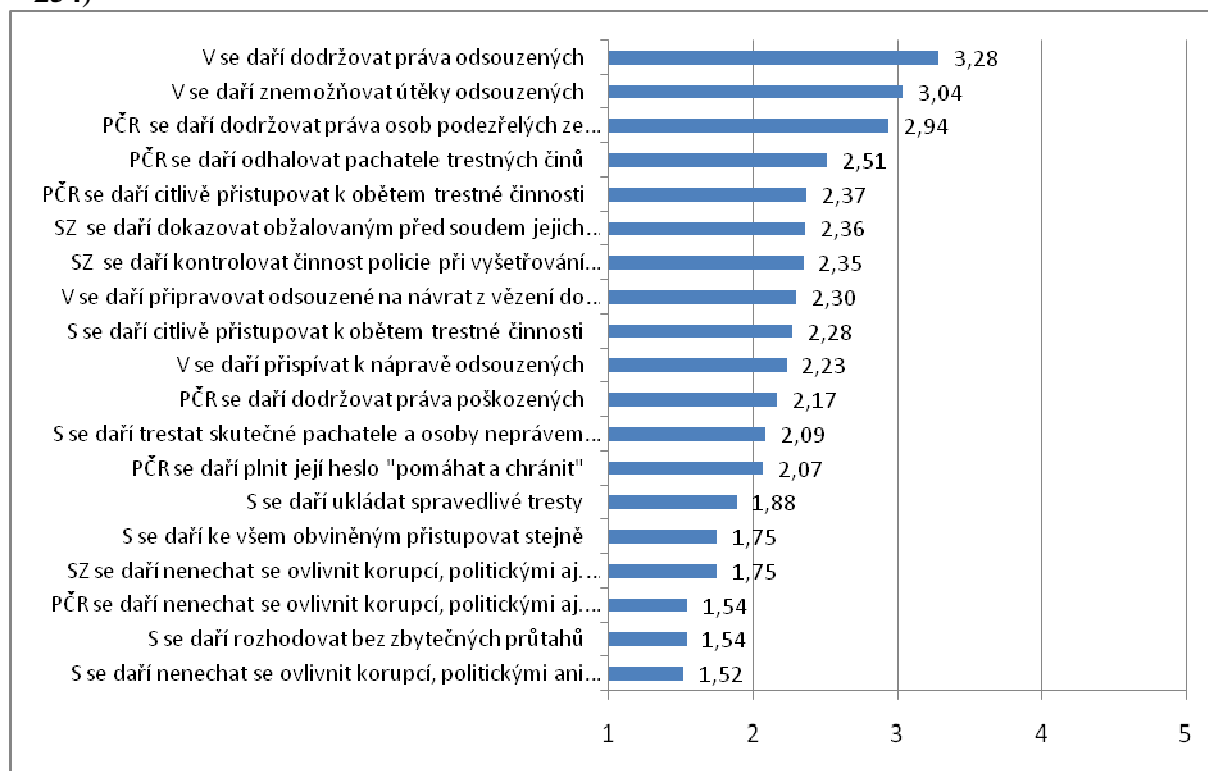

PČR = Policie ČR; SZ = státní zástupci; S = soudy; V = vězeňství

Průměrné hodnocení zdrženlivých respondentů, tvořících více než polovinu celého podsouboru, pochopitelně nejvíce odpovídá průměrnému hodnocení celého výzkumného souboru. Lze tedy konstatovat, že tito respondenti převážně kladně hodnotí schopnost vězeňství dodržovat práva odsouzených a zabráňovat jejich útěkům, popř. schopnost policie zachovávat práva podezřelých. Naopak převážně negativně hodnotí schopnost orgánů systému trestní justice (zejména policie a soudů) nenechat se ovlivnit korupcí, politickými ani jinými nepřípustnými vlivy, a schopnost soudů rozhodovat bez zbytečných průtahů. Průměrné hodnocení ostatních úkolů se u této skupiny pohybuje kolem střední hodnoty 3. Celkový průměr hodnot odpovědí na 19 podotázek činil u této skupiny 2,99.

Zdrženliví respondenti se cítí být relativně lépe informováni o problematice kriminality, trestní legislativě a fungování systému trestní justice v ČR. Při hodnocení způsobu, jak jsou v ČR řešeny problémy s kriminalitou, vyjadřují spíše nespokojenost, a domnívají se, že trestní zákon stanoví převážně příliš mírné tresty za trestné činy. V odpovědích na otázku, jaký trest by bylo vhodné uložit pachateli ve věku 21 let, který je podruhé odsouzen za vloupání (otázka 20), upřednostňovali zdrženliví respondenti významně více nepodmíněný trest odnětí svobody přes 1 rok do 3 let.

Graf 15: Průměrné hodnocení činnosti orgánů systému trestní justice – NEGATIVNÍ (N = 254)

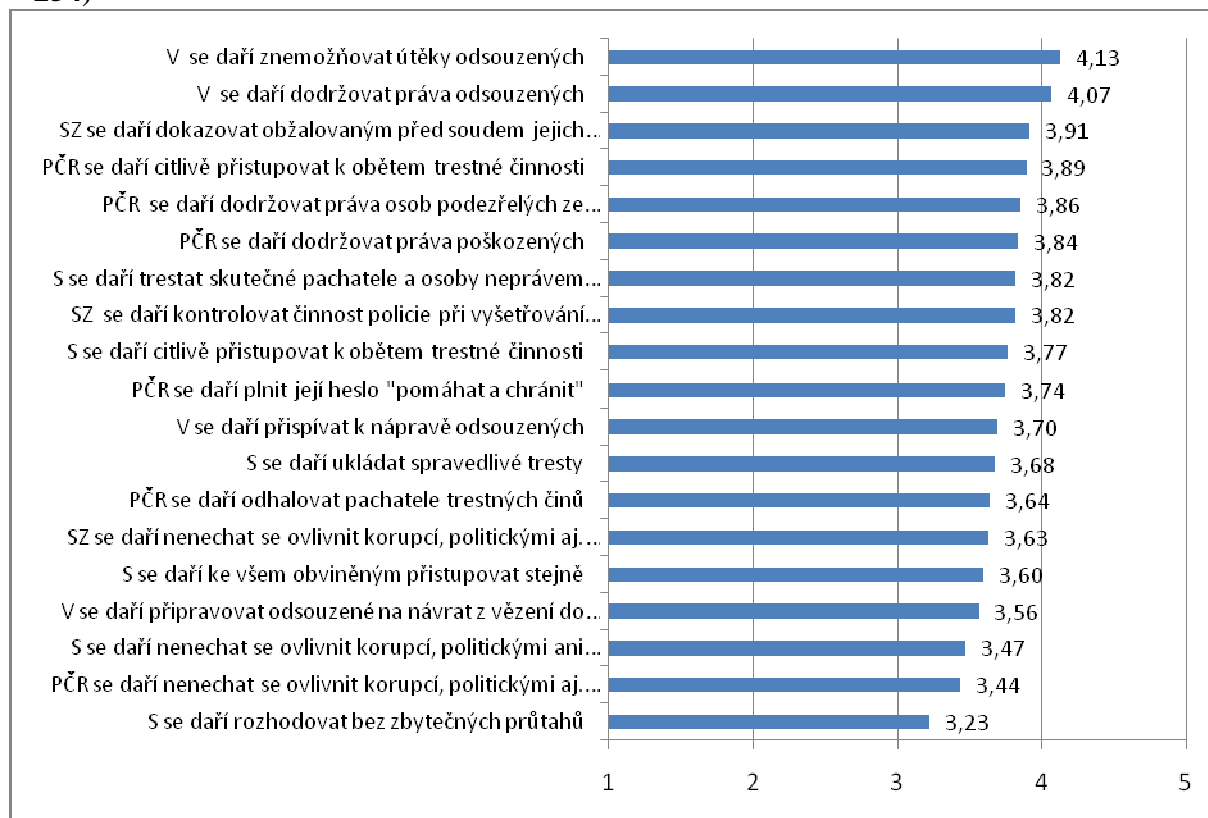

PČR = Policie ČR; SZ = státní zástupci; S = soudy; V = vězeňství

Negativní respondenti hodnotí plnění jednotlivých úkolů ze strany orgánů systému trestní justice převážně nepříznivě, v některých případech až výrazně nepříznivě. Pouze vězeňství při plnění svých úkolů, spočívajících v dodržování práv odsouzených a zabraňování jejich útěkům, získalo u této skupiny lepší než střední (hodnota 3) hodnocení, ovšem jen nepatrně. V pásmu středu mezi hodnotami 2,5 a 3,5 skončilo ještě průměrné hodnocení schopnosti policie dodržovat práva podezřelých a odhalovat pachatele trestných činů, plnění ostatních úkolů již bylo hodnoceno nepříznivě. Nejhorší hodnocení získala u policie, státních zástupců i soudů schopnost nenechat se ovlivnit korupcí, politickými ani jinými nepřijatelnými vlivy, dále schopnost soudů rozhodovat bez zbytečných průtahů, přistupovat ke všem obviněným stejně a ukládat spravedlivé tresty. Celkový průměr hodnot odpovědí na 19 podotázek činil u této skupiny 2,21.

Mezi negativními respondenty se významně více vyskytovali občané z největších obcí o velikosti nad 100.000 obyvatel, obyvatelé regionu Severozápad a Jihovýchod, a lidé, kteří osobně či prostřednictvím svých blízkých v posledních třech letech zažili zkušenost oběti trestné činnosti. Podle svých postojů k funkcím trestu a trestání (viz výše) patří polovina z nich mezi retributivce. O zkoumané problematice se cítí být informováni významně hůře než dotázaní z ostatních skupin. Významně více se u nich projevuje naprostá nespokojenost s řešením problémů s kriminalitou v ČR a domnívají se, že trestní zákon stanoví převážně příliš mírné tresty za trestné činy (tento názor zastává téměř 80 % z nich). Jsou přesvědčeni, že kriminalita v ČR od roku 2000 výrazně vzrostla. V odpovědích na otázku, jaký trest by bylo vhodné uložit pachateli ve věku 21 let, který je podruhé odsouzen za vloupání (otázka 20), dávali více než zástupci jiných skupin přednost nejpřísnějšímu navrhovanému trestu, tj. nepodmíněnému trestu odnětí svobody na více než 5 let (nicméně v odpovědi na tuto otázku panoval ve skupině negativních respondentů značný názorový rozptyl a zmíněný nejpřísnější trest navrhovalo „jen“ 15 % z nich).

Graf 16: Průměrné hodnocení činnosti orgánů systému trestní justice – POZITIVNÍ (N = 254)

PČR = Policie ČR; SZ = státní zástupci; S = soudy; V = vězeňství

Průměrné hodnocení všech vybraných úkolů ze strany orgánů systému trestní justice bylo ve skupině pozitivních respondentů příznivé, tj. vyšší než střední hodnota 3. Více než polovina úkolů (10) byla hodnocena průměrem vyšším než 3,7, dva úkoly dosáhly průměrného hodnocení vyššího než 4. Nejlepšího průměrného hodnocení (nad hodnotou 4) dosáhla schopnost vězeňství znemožňovat útoky odsouzených a dodržovat jejich práva. Výrazně příznivě byla též hodnocena schopnost státních zástupců dokazovat obžalovaným před soudem jejich vinu a kontrolovat činnost policie při vyšetřování trestných činů, schopnost policie citlivě přistupovat k obětem, dodržovat práva podezřelých i poškozených, a schopnost soudů trestat skutečné pachatele a osoby neprávem obviněné osvobodit. Nejhorší průměrné hodnocení, třebaže stále spíše příznivé, získaly soudy za plnění úkolu rozhodovat bez zbytečných průtahů. Celkový průměr hodnot odpovědí na 19 podotázek činil u této skupiny 3,73.

Pozitivní respondenti žijí významně více v nejmenších obcích o velikosti do 1 tisíce obyvatel, a v regionech Severovýchod a Střední Morava. Jsou to lidé, udávající vyšší spokojenost se svým současným životem. Významně více se domnívají, že kriminalita po

roce 2000 zůstala přibližně na stejné úrovni a že trestní zákon stanoví za trestné činy převážně odpovídající tresty. Na rozdíl od ostatních skupin jsou významně častěji spíše spokojeni s řešením problémů s kriminalitou v ČR. O zkoumané problematice se cítí být informováni lépe než zástupci ostatních skupin. Z hlediska postojů k funkcím trestu a trestání se mezi nimi významně více vyskytují institucionalisté.

IV.4.4. Postoje k trestnosti různých druhů jednání

V rámci zkoumání punitivity a tolerance ve veřejnosti se průzkum IKSP_TP2009 věnoval i tomu, jaké druhy jednání by podle občanů měly být postihovány jako trestný čin. Respondentům bylo předloženo 13 typů jednání²⁴⁰, o nichž se měli vyjádřit, zda by trestné být měly či nikoliv. Výsledná data byla podrobena faktorové analýze, pro jejíž účely byly ze souboru vyloučeny případy, kdy respondent odpověděl „nevím“ či nedopověděl vůbec (faktorová analýza souboru, který zahrnoval i tyto případy, nepřinesla přesvědčivé výsledky). Tímto způsobem získaný podsoubor představoval 88 % - 95 % výzkumného souboru.

Faktorová analýza odhalila v názorech na vhodnost trestněprávního postihu různých typů jednání 4 faktory, jak ukazuje Tabulka 6.²⁴¹ Její výsledky do značné míry potvrdila následně provedená hierarchická shluková analýza, zahrnující respondenty, kteří ani u jednoho typu jednání nevynechali odpověď, ani nevyužili odpověď „nevím“ (N = 1131).

²⁴⁰ Užívání nelegálních drog; držení nelegálních drog pro vlastní potřebu; dobrovolný pohlavní styk s osobou ve věku 14 let; šíření urážlivých nepravdivých skutečností o jiné osobě; usmrcení trpící nevyléčitelně nemocné osoby na její žádost; nelegální kopírování hudby, filmů, počítačových programů apod.; poskytování sexuálních služeb za úplatu; využívání sexuálních služeb za úplatu; závažné poškozování životního prostředí; poskytování půjček na neúměrně vysoký úrok; vyhýbání se splácení dluhů; veřejné projevy sympatií k rasismu; šízení na daních.

²⁴¹ Byla použita metoda extrakce Principal component analysis s Kaiserovým kritériem (Eigenvalue ≥ 1) a s rotací VARIMAX. Faktory vyčerpávají téměř 55 % celkové variance. Sdružení proměnných podle faktorů je spolehlivé u faktorů 1,3 a 4 (α mezi 0,704 až 0,846) a problematické u faktoru 2 ($\alpha = 0,616$).

Tabulka 6: Výsledky faktorové analýzy – názory na vhodnost trestního postihu různých druhů jednání (N = 1482 – 1604)

	Faktor			
	1	2	3	4
Vyhýbání se splácení dluhů	0,678			
Šízení na daních	0,650		0,125	
Poskytování půjček na neúměrně vysoký úrok	0,633			
Závažné poškozování životního prostředí	0,535	0,220		
Veřejné projevování sympatií k rasismu	0,499	0,181		
Nelegální kopírování hudby, filmů, počítačových programů apod.	0,168	0,700	0,200	
Usmrcení trpící nevléčitelně nemocné osoby na její žádost		0,683	0,213	
Šíření urážlivých nepravdivých skutečností o jiné osobě	0,278	0,640		0,112
Dobrovolný pohlavní styk s osobou ve věku 14 let		0,520		0,360
Využívání sexuálních služeb za úplatu		0,134	0,904	0,115
Poskytování sexuálních služeb za úplatu	0,112	0,242	0,869	0,138
Užívání nelegálních drog	0,120		0,128	0,867
Držení nelegálních drog pro vlastní potřebu		0,199		0,845

Respondenti se tedy lišili v názorech na vhodnost trestního postihu čtyř skupin předložených typů jednání. První skupinu tvoří jednání, která lze označit za činy proti fungování společenského systému (vyhýbání se splácení dluhů; šízení na daních; poskytování půjček na neúměrně vysoký úrok; závažné poškozování životního prostředí; veřejné projevování sympatií k rasismu). Druhá skupina zahrnuje činy proti osobnostním právům (nelegální kopírování hudby, filmů, počítačových programů apod.; usmrcení trpící nevléčitelně nemocné osoby na její žádost; šíření urážlivých nepravdivých skutečností o jiné osobě; dobrovolný pohlavní styk s osobou ve věku 14 let). Třetí skupina spočívá v provozování a využívání prostituce, a čtvrtá skupina v neoprávněném nakládání s nelegálními drogami.

Odpovědi respondentů byly pro uvedené čtyři faktory (skupiny jednání) převedeny na souhrnný index, tj. na procentní podíl z ideálního (maximálně možného) skóru, a následně pro účely kontroly s využitím jiných statistik na pětibodovou (intervalovou) škálu. Průměrnou míru souhlasu s trestním postihem těchto skupin jednání (na stupnici od 0 do 100) znázorňuje Tabulka 7, obsahující též informaci o počtu respondentů, z jejichž odpovědí byly souhrnné indexy získány (vyloučeni byli vždy respondenti, kteří odpověděli „nevím nebo neodpověděli vůbec“).

Tabulka 7: Průměrná míra souhlasu s trestním postihem⁴ skupin jednání

Faktor	Průměrná míra souhlasu s trestním postihem	N
1 (činy proti fungování společenského systému)	84,62	1395
2 (činy proti osobnostním právům)	46,35	1281
3 (provozování a využívání prostituce)	34,91	1522
4 (neoprávněné nakládání s nelegálními drogami)	65,27	1525

Z výsledků je zřejmé, že občané pokládají za vhodné postihovat jako trestný čin zejména jednání proti fungování společenského systému, tedy finanční, environmentální a xenofobní delikty, a také neoprávněné nakládání s nelegálními drogami. Naopak k provozování a využívání prostituce se veřejnost staví značně tolerantně.

Pro trestní postih jednání, zahrnutých v první skupině (činy proti fungování společenského systému), se vyslovovali významně více respondenti starší 60 let a obyvatelé regionů Praha, Střední Čechy, Jihozápad a Jihovýchod. Naopak méně zastánců postihu těchto činů bylo mezi nejmladšími respondenty (15 – 19 let) a obyvateli regionu Moravskoslezsko.

Jednání proti osobnostním právům by jako trestné činy uvítali zejména lidé mezi 50 a 60 lety a nad 60 let věku, dotázaní s vyššími příjmy od 25.000 do 30.000 Kč a obyvatelé regionu Jihovýchod. Méně příznivců trestnosti uvedených činů bylo mezi nejmladšími respondenty, lidmi deklarujícími velmi nízké či žádné příjmy a obyvateli Prahy.

Provozování a využívání prostituce by trestnímu postihu vystavilo významně více žen, občanů nad 60 let věku, lidí s příjmy do 10.000 Kč, ale i těch s příjmy nad 30.000 Kč, obyvatel středně velkých obcí (5000 – 20.000 obyvatel) a regionu Jihovýchod. Významně méně zastánců trestnosti jednání souvisejících s prostitucí je mezi lidmi mezi 20 a 30 lety, osobami bez příjmu, obyvatel největších obcí a regionu Jihozápad, jakož i mezi lidmi deklarujícími nejnižší spokojenost se svým životem.

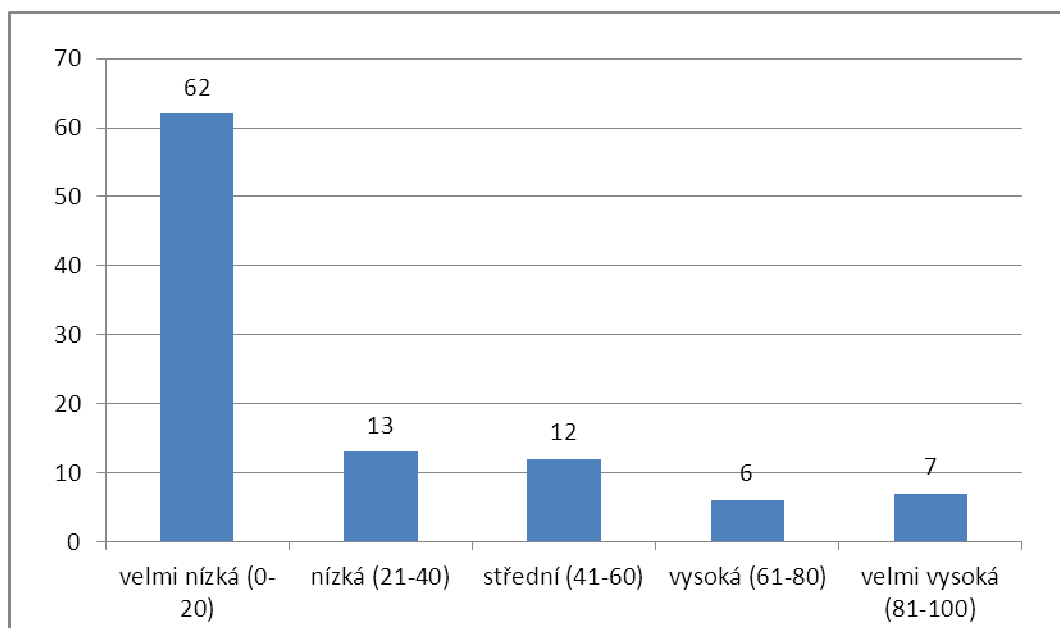
Pro trestní postih neoprávněného nakládání s nelegálními drogami se vyslovovali významně více občané nad 60 let věku, osoby s příjmy do 10.000 Kč nebo nad 30.000 Kč, lidé z obcí o velikosti 20.000 – 100.000 obyvatel a z regionů Jihovýchod, Střední Morava a Moravskoslezsko. Naopak méně zastánců má postih takových jednání mezi nejmladšími respondenty, lidmi bez příjmu, obyvatel největších obcí a Prahy.

IV.4.5. Názory na ochranu obětí trestné činnosti

Průzkum IKSP_TP2009 zjišťoval také názory občanů na to, zda stát dostatečně chrání oběti trestné činnosti před některými jevy, které lze zařadit pod pojem sekundární viktimizace, a sice před nevídaným zájmem médií, před zastrašováním ze strany pachatele či jiných osob, před následnou pomstou ze strany pachatele či jiných osob a před neoprávněným zveřejňováním informací o oběti.

Pro účely sekundární analýzy byli ze souboru vyloučeni respondenti, kteří v některém z případů odpověď neuvedli, nebo odpověděli „nevím“. Data z takto získaného podsouboru (N = 1216) byla převážena a standardizována. Odpovědi byly převedeny na souhrnný index, tj. na procentní podíl z ideálního (maximálně možného) skóru, a následně pro lepší názornost a kontrolu s využitím jiných statistik na pětibodovou (intervalovou) škálu.²⁴² Celkovou míru ochrany obětí podle názorů občanů znázorňuje Graf 17.

Graf 17: Celková míra ochrany obětí trestné činnosti ze strany státu (v %; N = 1216)

²⁴² Cronbachova $\alpha = 0,781$.

Ochrana obětí trestné činnosti ze strany státu před sekundární viktimizací je podle dotázaných dosti slabá. Průměrná míra této ochrany dosáhla mezi občany na stupnici od 0 do 100 hodnoty 20,8.

Podrobnější pohled na jednotlivé skupiny respondentů odhalil, že příznivěji hodnotí stát z hlediska ochrany poskytované obětem lidé, kteří deklarují vyšší informovanost o kriminalitě a trestní justici, dále ti, kteří jsou více spokojeni se způsobem řešení problémů s kriminalitou v ČR, kteří lépe hodnotí plnění úkolů ze strany orgánů trestní justice (tzv. pozitivní respondenti, viz výše) a respondenti, kteří podle svých postojů k funkcím trestu a trestání patří mezi tzv. institucionalisty (viz výše). Naopak významně kritičtější ohledně dostatečnosti ochrany obětí ze strany státu jsou dotázaní, kteří se domnívají, že kriminalita v ČR po r. 2000 klesla, respondenti hodnotící plnění úkolů orgánů trestní justice negativně, tzv. retributivci a zejména tzv. nihilisté (podle postojů k funkcím trestu a trestání). Skutečnost, zda byli respondent nebo některá z jemu blízkých osob v uplynulých třech letech viktimizováni či nikoliv, se při hodnocení ochrany obětí ze strany státu ukázala jako statisticky nevýznamná.

V. Závěr

Průzkumy veřejného mínění k tématům kriminality a trestní justice dlouhodobě ukazují, že občané pokládají trestnou činnost za naléhavý problém. Podstatná část (podle výsledků příslušných průzkumů zhruba třetina) obyvatel se v ČR necítí bezpečně. Průzkum IKSP_TP2009 měl poznatky o názorech a postojích občanů k trestně politickým otázkám doplnit a prohloubit. Náležitá znalost veřejného mínění je pro zodpovědné formulování trestní politiky důležitá z více důvodů. Jak upozorňuje Green, zatímco výzkum po desetiletí ukazuje, že veřejnost je nedostatečně a špatně informována o problematice kriminality a trestu, mají v současnosti postoje občanů takovou míru vlivu, kterou lze pokládat za obtížně ospravedlnitelnou. Autor vidí dvě možnosti – buď politici přestanou brát ohled na neinformovanou veřejnost, nebo se veřejnost stane informovanější. Žádný volený politik si však nemůže dovolit ignorovat (byť neinformovaného) voliče, zejména v otázkách tak emotivních jako je zločin a trest, a doufat v další zvolení. Takové ignorování v závažných otázkách také nemůže trvat dlouho, aniž by vyvolávalo pochyby o demokratické legitimitě.²⁴³ Uvedený postřeh by měl na straně tvůrců a realizátorů trestní politiky vyvolávat otázky, jaké jsou skutečné znalosti a postoje české veřejnosti v této oblasti, a zda je možné a vhodné usilovat o jejich změnu.

Výsledky průzkumu IKSP_TP2009 ukázaly, že o problematiku kriminality a fungování systému trestní justice se zajímá přibližně polovina obyvatel. Občané sami cítí, že o různých aspektech trestní politiky nemají dostatek informací. Výzkum potvrdil, že jejich znalosti jsou v tomto směru skutečně celkově spíše průměrné, byť své znalosti patrně poněkud podceňují. Nejlépe se cítí být informováni o stavu a struktuře kriminality, ve skutečnosti mají lepší vědomosti o trestní legislativě. Naopak znalosti občanů o činnosti systému trestní justice jsou dosti slabé a občané informační deficit v této oblasti také pociťují nejvýrazněji.

Tři čtvrtiny občanů se domnívají, že kriminalita v ČR od roku 2000 vzrostla, ačkoliv oficiální statistiky vypovídají spíše o opaku. Více jsou o nárůstu kriminality přesvědčeni ti, kteří se podle vlastních slov o problematiku kriminality zajímají. Pokud jde o strukturu kriminality, podceňují občané podíl majetkové trestné činnosti na celkovém počtu zjištěných trestných činů, zatímco podíl násilné a mravnostní kriminality výrazně přeceňují. Rovněž tak

²⁴³ Green, D. A. Public opinion versus public judgment about crime. In: *British Journal of Criminology*. 1/2006, str. 131.

ve srovnání s policejní statistikou nadhodnocují podíl mladistvých a cizinců na celkovém nápadu trestné činnosti.

Uvedené poznatky nabízejí zamyšlení nad zdroji informací a ochotou veřejnosti informace kriticky zpracovávat. Občané si zřejmě z dostupných informací nedokáží vytvořit reálnou představu o kriminalitě a reakci státu na ni, přičemž existují důvody se domnívat, že ti, kteří deklarují zájem o problematiku, přijímají takové informace, které jejich představy v této oblasti oproti zbytku populace ještě více zkreslují. Buď tedy dostávají chybné, zkreslené či nesrozumitelné informace, nebo je jejich deklarovaný zájem o problematiku spíše projevem vnímané naléhavosti problému, na který si vytvořili jednoznačný (spíše negativní, skeptický) názor a o další informace, jež by mohly tento názor korigovat či zpřesňovat, již přílišný zájem nejeví.²⁴⁴ Tuto skutečnost nelze podceňovat. Neznalost či nedostatek znalostí veřejnosti není totéž co nedostatek názorů. Veřejnost, je-li jakkoli nucena se vyjádřit, má názor i na témata, o nichž toho moc neví, přičemž se spoléhá na různá potenciálně zjednodušující vodítka, která jsou momentálně k dispozici.²⁴⁵

Zároveň je zřejmě třeba velmi opatrně posuzovat „zájem“, který část veřejnosti vůči zkoumané problematice deklaruje. Je otázkou, zda se jedná o zájem ve smyslu snahy hlouběji porozumět problému, nebo spíše o projev atraktivity tématu kriminality jako fenoménu, zahrnujícího drama, konflikt, boj „dobra se zlem“ apod. V této druhé formě znamená zájem o problematiku ochotu přijímat informace povrchní, zjednodušené, zaměřené právě na zmíněné atraktivní aspekty.

Uvedenou domněnku potvrzují poznatky, týkající se zdrojů informací, které k občanům pronikají. Veřejnost podle výsledků průzkumu zřejmě sdílí názor, že média o problematice kriminality a trestní justice informují selektivně, tj. že si vybírají především neobvyklé či šokující případy, které tím dostávají větší prostor, než by jejich výjimečnému charakteru odpovídalo. Zároveň nedávný výzkum Institutu pro kriminologii a sociální prevenci zjistil, že občané informace o kriminalitě v ČR získávají převážně právě z médií, tj. z televize, novin a rozhlasu.²⁴⁶ Nejedná se samozřejmě o české specifikum. Jak upozorňuje Cohen, tisk možná není zcela úspěšný v přesvědčování lidí o tom, co si mají myslet, ale má neuvěřitelné úspěchy při jejich přesvědčování o tématech, o kterých by přemýšlet měli.²⁴⁷

Zajímavé poznatky se týkají postojů občanů k funkci trestu. Průzkum IKSP_TP2009 potvrdil zjištění předchozích výzkumů na toto téma, a sice že většina veřejnosti pokládá

²⁴⁴ Zeman, P. aj.: *Názory a postoje občanů v oblasti trestní politiky*. Praha: IKSP, 2010, str.119.

²⁴⁵ Green, D. A., výše cit. dílo, str. 144 - 145.

²⁴⁶ Večerka, K. aj.: *Občané o kriminalitě a prevenci*. Praha: IKSP, 2007, str. 26 – 27.

²⁴⁷ Cohen, B. C.: *The Press and Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press, 1963, str. 13.

tresty, stanovené v trestním zákoně, za příliš mírné, a za příliš mírné označuje i tresty, ukládané v praxi českými soudy. Hlubší pohled na názory občanů v této oblasti však rozhodně nevyovídá o jejich jednostranně represivním zaměření. Tomu odpovídají i poznatky ze zahraničních studií. Green k tomu podotýká, že politika práva a pořádku vychází z pojetí punitivní a neodpouštějící veřejnosti, ale takové pojetí neukazuje kompletní obraz. Výzkum dlouhodobě dokládá, že je-li veřejnost informovanější, je méně punitivní, než politici zpravidla tvrdí, a je v oblasti zločinu a trestu značně rozpolcená – chce jak pachatele trestat, tak je i napravovat, odsuzuje jednotlivce za páchaní trestné činnosti, ale odsuzuje i jejich sociální podmínky, chce pachatele nechat „shnit ve vězení“, ale i předcházet jejich recidivě.²⁴⁸

Dřívější výzkum²⁴⁹ naznačil, že obyvatelé ČR jsou v otázce funkce trestu rozdělení na dvě přibližně stejné části, z nichž jedna upřednostňuje převýchovu pachatele, druhá jeho izolaci. Na základě výsledků průzkumu IKSP_TP2009 lze veřejnost rozdělit na tři skupiny: a) retributivce, podle nichž současný způsob postihu trestné činnosti v ČR není dostatečně funkční, bylo by vhodné zpřísnit přístup vůči pachatelům a více dbát na zájmy obětí; b) institucionalisty, vyznávající stanovisko, že reakce na trestnou činnost a zacházení s pachateli má být výsostnou záležitostí státu a jeho institucí, ovšem praktické uplatňování této pravomoci v ČR není příliš účinné; a c) nihilisty, kteří nevěří v oblasti trestů a trestání ničemu. Podíl retributivců a institucionalistů ve společnosti je přibližně stejný, s mírnou převahou retributivců; skupina nihilistů je nejmenší a tvoří ji cca pětina občanů.

S uvedenými poznatky může souviset i zjištění, že občané možná ztrácejí důvěru v účinnost alternativních trestů, zejména trestu obecně prospěšných prací, jak naznačuje srovnání názorů respondentů na vhodný trest pro mladého recidivujícího pachatele vloupání s výsledky předchozích výzkumů, které tuto otázku obsahovaly.

Výzkumy veřejného mínění ukazují, že policii a soudům důvěřuje v posledních letech zhruba polovina občanů. Výsledky průzkumu IKSP_TP2009 umožnily identifikovat ve veřejnosti tři skupiny občanů podle toho, jak hodnotí orgány systému trestní justice z hlediska plnění jejich základních úkolů. Skupinu s převážně pozitivním hodnocením tvoří čtvrtina občanů, skupinu se spíše negativním hodnocením pětina občanů. Více než polovinu veřejnosti lze označit za představitele skupiny zdrženlivých obyvatel, kteří při hodnocení činnosti orgánů systému trestní justice nevykazují extrémnější postoje.

Jako velký problém vidí česká veřejnost postavení obětí trestné činnosti, přinejmenším ve smyslu jejich ochrany před negativními jevy, jež mohou jejich vystupování v trestním

²⁴⁸ Green, D. A., výše cit. dílo, str. 132.

²⁴⁹ Viz Kapitulu III.5.

řízení provázet. Ochrana obětí trestné činnosti státem před sekundární viktimizací je podle občanů velmi slabá, ať již se jedná o případnou pomstu či zastrašování ze strany pachatele, o nevídaný zájem médií či o neoprávněné zveřejňování informací o oběti. Poznatek, že veřejnost je na postavení oběti velmi citlivá, potvrzují i jiné výzkumy, které např. zjistily, že občané pokládají z hlediska priorit justice odškodnění oběti za úkol, rovnocenný s potrestáním pachatele, anebo že hlavním argumentem zastánců trestu smrti v ČR je představa tohoto trestu jako spravedlivého zadostiučinění pro oběti a pozůstalé.

S jistou nadsázkou by se dalo uvést, že při zkoumání podstaty trestní politiky v ČR lze spatřit tři různé obrazy. Jednak trestní politiku „na papíře“, vyjádřenou ve strategických a koncepčních materiálech a právních předpisech, která představuje určitý ideál v očích svých tvůrců. Dále trestní politiku v představách občanů, kteří vzhledem k informacím, jež přijímají, mají často tendenci přeceňovat negativa a podléhat skepsi. A konečně „reálnou“ trestní politiku, tedy běžnou každodenní činnost systému trestní justice a dalších trestně politických činitelů, která ovšem nebývá vždy tak líbivá, jak uvádějí koncepční dokumenty, ani tak atraktivní, jak ji občanům vykresluje média.

Jakkoli je znalost názorů a postojů občanů při formulování trestní politiky důležitá, nelze pomíjet úskalí, která skýtá přehnané lpění na výsledcích výzkumů veřejného mínění a jež vyplývají ze slabin takových výzkumů a z podstaty jevu, označovaného jako „veřejné mínění“.²⁵⁰ Jak zdůrazňuje Green, volení zastupitelé čelí rostoucím tlakům, aby využívali často nepřesné odhady veřejného mínění k politickým cílům, a zároveň aby reagovali na filtrované projevy názorů občanů, které nabízejí média. To je rozhodně slabý základ pro budování rozumné, udržitelné a efektivní trestní politiky.²⁵¹ Objevují se proto snahy najít způsob, jak myšlenkový a hodnotový potenciál veřejnosti uchopit přesněji. Patří mezi ně model deliberativních průzkumů veřejného mínění (*deliberative polls*), jež mají za cíl zjistit, jaké názory a postoje by společnost zastávala, kdyby měla v důsledku vyšší informovanosti možnost zvážit různé stránky problému.²⁵² Toto pojetí zdůrazňuje rozdíl mezi povrchním a nedomyšleným veřejným míněním (*public opinion*) a uvážlivým, informovaným veřejným úsudkem (*public judgment*), což je vysoce rozvinutá forma veřejného mínění, která vzniká,

²⁵⁰ Viz Kapitulu II.2.

²⁵¹ Green, D. A., výše cit. dílo, str. 141.

²⁵² Např. Fishkin, J. S.: *The Voice of the People: Public Opinion and Democracy*. New Haven: Yale University Press, 1995.

jakmile se lidé určitým problémem zabývají, zvažují ho ze všech stran, pochopí možnosti, které skýtá, a přijmou veškeré důsledky, jež tyto možnosti přinášejí.²⁵³

Za nejvýznamnější poznatky z průzkumu IKSP_TP2009 lze pokládat právě ty, které se týkají zájmu občanů o problematiku a jejich informovanosti o ní, ať už se jedná o informovanost vnímanou či skutečnou. Trestní politika a fungování systému trestní justice jsou sice do značné míry odborné a specifické problémy, ovšem zároveň se velmi silně týkají (nebo mohou týkat) každého občana. Trestní justice má řešit ty nejzávažnější projevy protispolečenského chování (trestnou činnost), přičemž k tomu využívá i prostředků, intenzivně zasahujících do práv a svobod lidí (tresty a ochranná opatření). Veřejnost a trestní politika jsou v demokratickém právním státě v neustálé interakci. Občané by měli mít dostatek korektních informací k tomu, aby si vytvořili realistickou představu o stavu kriminality a fungování systému trestní justice (jako jeden z mnoha příkladů lze zmínit praxi z některých zemí, jako je Slovensko, kde stát provozuje webovou aplikaci, obsahující přehlednou databázi právních předpisů a judikatury, s níž mohou občané prostřednictvím internetu zdarma pracovat). Identifikace účinných forem, jak takové informace veřejnosti předávat, je výzvou pro další výzkum v této oblasti. Pro formulaci účinné, srozumitelné a respektované trestní politiky je dále nezbytné znát skutečné potřeby občanů v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku, jejich skutečné názory na kriminalitu a její postih, jakož i jejich postoje k různým formám společensky nekonformního chování. A konečně je třeba veřejnosti trestněpolitické záměry a opatření, jakož i důvody pro ně, srozumitelně sdělovat.²⁵⁴ Provedený výzkum v této oblasti naznačil značné rezervy. Lze proto rozhodně doporučit, aby v rámci přípravy a realizace trestní politiky státu byla informování veřejnosti věnována podstatně vyšší pozornost, a to jak z hlediska rozsahu a struktury poskytovaných informací, tak i pokud jde o jejich formu, přehlednost a srozumitelnost.

²⁵³ Yankelovich, D.: *Coming to Public Judgment: Making Democracy Work in Complex World*. Syracuse, NY: Syracuse University Press, str. 6.

²⁵⁴ Zeman, P. aj., výše cit. dílo, str. 15 – 16.

Použité prameny

Seznam literatury:

- Braithwaite, J. (1989): *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buriánek, J. (2000): Kvalitativní metody ve výzkumu veřejného mínění. In: Šubrt, J. aj.: *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění - teorie a výzkum*. Praha: Karolinum, str. 148-163.
- Cullen, F. aj. (2009): The myth of public support for capital punishment. In: Wood, J.; Gannon, T. (eds.): *Public Opinion and Criminal Justice*. Cullompton: Willan Publishing, str. 73-95.
- Ditton, J.; Duffy, J. (1983): Bias in newspaper reporting of crime news. In: *British Journal of Criminology*, 1/1983, str. 159-165.
- Doble, J. (2002): Attitudes to punishment in the US - punitive and liberal opinions. In: Roberts, J.; Hough, M. (eds.): *Changing Attitudes to Punishment - Public Opinion, Crime and Justice*. Cullompton: Willan Publishing, str. 148-162.
- Dowds, L. (1995): *The Long-Eyed View of Law and Order - a Decade of British Social Attitudes Survey Results*. London: Home Office.
- Dubský, J. (2000): Standardizované dotazování. In: Šubrt, J. aj.: *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění - teorie a výzkum*. Praha: Karolinum, str. 119-127.
- Farrell, G.; Clark, K. (2007): Kolik svět vynakládá na trestní justici. In: *Kriminalita a trestní justice*. Praha: IKSP, str. 53-75.
- Freiberg, A. (2001): Affective versus effective justice: Instrumentalism and emotionalism in criminal justice. In: *Punishment and Society*, 3/2001, str. 265-278.
- Garland, D. (1990): *Punishment in Modern Society. A Study in Social Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Garland, D. (2001): *The Culture of Control*. Oxford: Oxford University Press.
- Gray, J. (2009): What shapes public opinion of the criminal justice system? In: Wood, J.; Gannon, T. (eds.): *Public Opinion and Criminal Justice*. Cullompton: Willan Publishing, str. 49-72.
- Greer, Ch. (2007): News media, victims and crime. In: Davies, P. aj.: *Victims, Crime and Society*. London: Sage, str. 20-49.
- Hendl, J. (2004): *Přehled statistických metod zpracování dat - analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.
- Chapman, B. aj. (2002): *Improving Public Attitudes to the Criminal Justice System - the Impact of Information*. Home Office Research Study 245. London: Home Office.
- Christie, N. (2004): *A Suitable Amount of Crime*. London: Routledge.
- Indermauer, D.; Hough, M. (2002): Strategies for changing public attitudes to punishment. In: Roberts, J.; Hough, M. (eds.): *Changing Attitudes to Punishment - Public Opinion, Crime and Justice*. Cullompton: Willan Publishing, str. 198-214.

- Jewkes, Y. (2004): *Media and Crime*. London: Sage.
- Jiráček, J.; Köppllová, B. (2003): *Média a společnost*. Praha: Portál.
- Jones, P. (1994): It's not what you ask, it's the way that you ask it - question form and public opinion on the death penalty. In: *Prison Journal*, 73/1994, s. 32-50.
- Jones, S. (2006): *Criminology*. Oxford: Oxford University Press.
- Kaiser, G. (1994): *Kriminologie*. Praha: C.H.Beck.
- Karabec, Z. aj. (2000): *Krátkodobé tresty odnětí svobody*. Praha: IKSP.
- Karabec, Z. (2002): K některým koncepčním otázkám omezování korupce (v mezinárodním kontextu). In: *Sborník z odborného semináře „K otázkám korupce a úplatkářství“*. Praha: Policejní akademie ČR.
- Karabec, Z. (2003): Nové možnosti pro trestní justici. In: *Kriminalistika*, 3/2003, str. 88-98.
- Karabec, Z. aj. (2004): *Dlouhodobé tresty odnětí svobody*. Praha: IKSP.
- Karabec, Z. (2006): Aktuální problémy kriminální politiky. In: *Zapletal, J. aj.: Aktuální problémy kriminologie (pro posluchače magisterského studijního programu)*. Praha: Policejní akademie ČR.
- Karabec, Z. aj. (2008): *Trestní politika a její realizace v oblasti trestní justice*. Praha: IKSP.
- Karabec, Z. (2009): 18. kongres Mezinárodní společnosti pro trestní právo (AIDP). In: *Trestněprávní revue*, 12/2009, str. 389-390.
- Kuchta, J., Váľková, H. aj. (2005): *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H.Beck.
- Kury, H.; Zapletal, J. (2002): Kriminálnita a její prezentace v médiích - zkušenosti (především) z Německa a České republiky. In: *Kriminalistika*, 2/2002, str. 92-107.
- Loader, I.; Sparks, R. (2011): *Public criminology?* London: Routledge.
- Maguire, M. aj. (2007): *The Oxford Handbook of Criminology*. 4. vyd. Oxford: Oxford University Press.
- Martinková, M. (2002): *Mezinárodní výzkum obětí trestné činnosti v Praze v roce 2000*. Praha: IKSP.
- Martinková, M. (2006): *Oběti některých kriminálních deliktů v České republice v roce 2004*. Praha: IKSP.
- Martinková, M. (2007): *Zkušenosti obyvatel ČR s některými delikty – výsledky viktimologického výzkumu*. Praha: IKSP.
- Maruna, S.; King, A. (2004): Public opinion and community penalties. In: *Bottoms, A.; Rex, S.; Robinson, G. (eds.): Alternatives to Prison - Options for Insecure Society*. Cullompton: Willan Publishing, str. 83-112.
- Matthews, R. aj. (2004): *Juror's Perception, Understanding, Confidence and Satisfaction in the Jury System - a Study in Six Courts. Findings 227*. London: Home Office Research and Statistics Directorate.
- McCombs, M. (2009): *Agenda setting*. Praha: Portál.
- Musil, J. (1998): Úloha trestní politiky při reformě trestního práva. In: *Trestní právo*, 1/1998, str. 3-5.

- Musil, J. (2002): Zahraniční trestněprávní úpravy potírání korupce. In: Sborník z odborného semináře „K otázkám korupce a úplatkářství“. Praha: Policejní akademie ČR.
- Musil, J. (2010): Kriminologie a postmoderna. In: Scheinost, M. aj.: Kriminalita očima kriminologů. Praha: IKSP, str. 217-225.
- Nakonečný, M. (1995): Psychologie osobnosti. Praha: Academia.
- Nakonečný, M. (1999): Sociální psychologie. Praha: Academia.
- National Institute of Justice (2003): Factors that Influence Public Opinion of the Police. Washington DC: U.S. Department of Justice.
- Newburn, T. (2007): Criminology. Cullompton: Willan Publishing.
- Newburn, T. (2009): Key Readings in Criminology. Cullompton: Willan Publishing.
- Novotný, O. (1998): Kriminalita, trestní právo, kodifikace (vybrané problémy). In: Trestní právo, 10,11/1998.
- Novotný, O.; Zapletal, J. aj. (2008): Kriminologie. 3. vyd. Praha: ASPI, 2008.
- Novotný, O., Vanduchová, M. aj. (2007): Trestní právo hmotné - I (obecná část). Praha: ASPI.
- Packer, H. (1968): The Limits of the Criminal Sanctions. Stanford: Stanford University Press.
- Pfeiffer, Ch. aj. (2005): Media use and its impacts on crime perception, sentencing attitudes and crime policy. In: European Journal of Criminology, 3/2005, str. 259-285.
- Reiner, R. (2002): Media made criminality: the representation of crime in the mass media. In: Maguire, M.; Morgan, R.; Reiner, R. (eds.): The Oxford Handbook of Criminology. 4. vyd. Oxford: Oxford University Press, str. 376-416.
- Rentzmann, W.; Robert, J.P. (1986): Alternative Measures to Imprisonment. Report of the 7th Conference of Directors of Prison Administrations. Strasbourg: Council of Europe.
- Reynolds, N. aj. (2009): Public attitudes towards offending, offenders and reintegration. In: Wood, J.; Gannon, T. (eds.): Public Opinion and Criminal Justice. Cullompton: Willan Publishing, str. 166-186.
- Roberts, J.; Hough, M. (2005): Understanding Public Attitudes to Criminal Justice. Maidenhead: Open University Press.
- Rozum, J. aj. (2009): Uplatnění mediace v systému trestní justice. Praha: IKSP.
- Řezanková, H. (2007): Analýza dat z dotazníkových šetření. Praha: Professional Publishing.
- Salisbury, H. (2004): Public Attitudes to the Criminal Justice System: the Impact of Providing Information to the British Crime Survey Respondents. London: Home Office Online Report 64.
- Sellin, T. (1938): Culture, Conflict and Crime. New York: Social Science Research Council.
- Scheinost, M. (2008): Dokumenty OSN ke korupci a organizovanému zločinu. Praha: IKSP.
- Schlesinger, P. aj. (2009): The media politics of crime and criminal justice. In: Newburn, T.: Key Readings in Criminology. Cullompton: Willan Publishing, str. 71-74.
- Slavíková, J. (2000): Tazatelská síť. In: Šubrt, J. aj.: Kapitoly ze sociologie veřejného mínění - teorie a výzkum. Praha: Karolinum, str. 128-133.

- Sprott, J.; Doob, A.N. (1997): Fear, victimization and attitudes to sentencing, the courts and the police. In: Canadian Journal of Criminology, 3/1997, s. 275-291.
- Stalans, L. (2002): Measuring attitudes to sentencing. In: Roberts, J.; Hough, M. (eds.): Changing Attitudes to Punishment - Public Opinion, Crime and Justice. Cullompton: Willan Publishing, str. 15-32.
- Sutherland, R.; Cressey, D. (1970): Criminology. 8. vyd. Philadelphia: Lippincott.
- Štěchová, M. aj. (2008): Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie. Praha: IKSP.
- Tomášek, J. (2010): Úvod do kriminologie - jak studovat zločin. Praha: Grada.
- Tonry, M.; Frase, R. (2001): Sentencing and Sanctions in Western Countries. Oxford: Oxford University Press.
- Tseloni, A. aj. (2010): Exploring the international decline in crime rates. In: European Journal of Criminology, 5/2010, str. 375-394.
- Válková, J. (1997): Výzkum obětí trestného činu v ČR. Praha: IKSP.
- Van Dijk, J.; Mayhew, P. (1993): Kriminální viktimizace v industrializovaném světě. Praha: IKSP.
- Van Kalmouth, A.; Tat, P. J. (1988): Sanctions System in the Member States of the Council of Europe (Part I,II.). Antwerp-London-Frankfurt: Kluewer Law and Taxation Publishers.
- Vander Zanden, J. (1987): Social Psychology. New York: McGraw-Hill.
- Večerka, K. aj. (2007): Občané o kriminalitě a prevenci. Praha: IKSP.
- Viki, G.T. (2009): Achieving accurate assessment of attitudes toward the criminal justice system - methodological issues. In: Wood, J.; Gannon, T. (eds.): Public Opinion and Criminal Justice. Cullompton: Willan Publishing, str. 96-119.
- Vůjtěch, J. aj. (2001): Účinky transformace trestního zákonodárství na stav kriminality a zvyšování efektivnosti justice ve vztahu k bezpečnosti občanů ČR v horizontu roku 2000. Praha: IKSP.
- Walker, N. (1991): Why Punish? Oxford: Oxford University Press.
- Wood, J. (2009): Why public opinion of the criminal justice system is important. In: Wood, J.; Gannon, T. (eds.): Public Opinion and Criminal Justice. Cullompton: Willan Publishing, str. 33-48.
- Zeman, P. aj. (2010): Názory a postoje občanů v oblasti trestní politiky. Praha: IKSP.
- Zeman, P. (2011): Fungování orgánů systému trestní justice očima občanů. In: Státní zastupitelství, 5/2011, str. 14-20.
- Zeman, P. aj. (2011): Kriminalita, trestní justice a veřejné mínění. In: Trestněprávní revue, 3/2011, str. 79-83.

Další zdroje:

Internetové stránky Centra pro výzkum veřejného mínění www.cvvm.cas.cz

Internetové stránky Střediska empirických výzkumů STEM s.r.o. www.stem.cz

Příloha: použitý dotazník

1) Zajímáte se o problematiku kriminality a boje s ní v ČR?

- rozhodně ano
- spíše ano
- spíše ne
- rozhodně ne

2) Domníváte se, že máte dostatek informací o kriminalitě v ČR?

- rozhodně ano
- spíše ano
- spíše ne
- rozhodně ne
- nevím

3) Domníváte se, že máte dostatek informací o zákonech, upravujících trestné činy, tresty za ně a trestní řízení v ČR?

- rozhodně ano
- spíše ano
- spíše ne
- rozhodně ne
- nevím

4) Domníváte se, že máte dostatek informací o tom, jak v českých věznicích probíhá výkon trestu odnětí svobody?

- rozhodně ano
- spíše ano
- spíše ne
- rozhodně ne
- nevím

5) Uved'te, na které z našich televizních stanic (včetně jejich internetového vysílání) čerpáte informace o kriminalitě a boji s ní v ČR především?

- informace o kriminalitě a boji s ní v televizi nesleduji
- jak kdy, nepreferuji v tomto směru žádnou televizní stanici
- především na televizní stanici

6) Uved'te, na které z našich rozhlasových stanic (včetně jejich internetového vysílání) čerpáte informace o kriminalitě a boji s ní v ČR především?

- informace o kriminalitě a boji s ní v rozhlase nesleduji
- jak kdy, nepreferuji v tomto směru žádnou rozhlasovou stanici
- především na rozhlasové stanici

7) Uved'te, ze kterého našeho deníku (včetně jeho internetové verze) čerpáte informace o kriminalitě a boji s ní v ČR především?

- informace o kriminalitě a boji s ní v denním tisku nesleduji
- jak kdy, nepreferuji v tomto směru žádný deník
- především z deníku

8) Média mohou o kriminalitě informovat různým způsobem. Uved'te prosím, nakolik souhlasíte s následujícími výroky:

	naprostý souhlas	spíše souhlas	ani souhlas ani nesouhlas	spíše nesouhlas	naprostý nesouhlas	nevím
Média se zaměřují hlavně na neobvyklé a šokující kriminální případy.						
Média upozorňují na případy, o kterých by se orgány činné v trestním řízení jinak nedozvěděly.						
Média se zaměřují více na případy, kdy jsou orgány činné v trestním řízení neúspěšné, než na ty, kdy jsou úspěšné.						
Média pomáhají policii při pátrání po pohřešovaných osobách, hledaných pachatelích, neznámých obětech trestných činů atp.						
V médiích je dnes tolik informací o kriminalitě, že to v lidech zbytečně vyvolává strach.						
Média umožňují veřejnosti kontrolovat činnost orgánů činných v trestním řízení.						
Média někdy sama vyvolávají kriminální kauzy na základě politické či jiné objednávky.						
Když člověk chce, může z médií načerpat dostatek objektivních informací o kriminalitě a trestní justici.						

9) Jaká je v současnosti v ČR spodní věková hranice trestní odpovědnosti, tj. od kolika let může být člověk trestně stíhán a odsouzen za trestný čin?

-
- nevím

10) Které z následujících typů jednání je podle vás v současnosti v ČR trestným činem, a které nikoli?

	Je trestným činem	Není trestným činem	Nevím
Řízení auta bez řidičského oprávnění			
Užívání marihuany			
Prodej marihuany			
Užívání „tvrdých“ drog (například heroin nebo pervitin)			
Krádež zboží za 3.000 Kč v obchodě			
Poskytování sexuálních služeb za úplatu			
Neplacení výživného na dítě			
Odložení novorozence do babyboxu			
Uvedení nepravdivých údajů v žádosti o půjčku			
Nesplácení dluhů			

11) Jaké druhy trestů, jež je možno v ČR v současnosti uložit za trestný čin, dokážete (kromě trestu odnětí svobody) vyjmenovat?

Slyšel/a jste již někdy o tom, že u nás existují i následující tresty?

(tazatel po první otázce vyznačí do druhého sloupce tabulky, které tresty respondent sám uvedl; následně položí druhou otázku, při níž vyjmenuje tresty, které nezazněly a označí jednu ze zbývajících dvou variant ve třetím a čtvrtém sloupci)

Druh trestu	Uvedl sám	Již slyšel	Nikdy neslyšel
Obecně prospěšné práce (vč. variant jako „veřejně prospěšné práce“)			
Peněžitý trest (vč. variant jako „pokuta“)			
Propadnutí majetku			
Zákaz činnosti			
Propadnutí věci (nebo jiné majetkové hodnoty)			
Zákaz pobytu			
Vyhoštění			
Ztráta čestných titulů a vyznamenání			
Ztráta vojenské hodnosti			

Respondent uvedl jiný druh trestu:

12) Jaká je v současnosti, s výjimkou doživotí, nejvyšší možná délka trestu odnětí svobody, který je možno za trestný čin uložit v ČR dospělému pachateli?

-
- nevím

13) Po výkonu určité části trestu odnětí svobody může soud odsouzeného podmíněně propustit na svobodu, pokud se odsouzený ve vězení řádně chová a lze očekávat jeho nápravu. Po jak dlouhé době může být podle vašeho názoru tímto způsobem u nás odsouzený v současnosti propuštěn nejdříve?

- nejdříve po výkonu jedné čtvrtiny trestu
- nejdříve po výkonu jedné třetiny trestu
- nejdříve po výkonu jedné poloviny trestu
- nejdříve po výkonu dvou třetin trestu
- nejdříve po výkonu tří čtvrtin trestu
- nevím

14) Domníváte se, že kriminalita v ČR od roku 2000:

- výrazně vzrostla
- mírně vzrostla
- zůstala přibližně na stejné úrovni
- mírně klesla
- výrazně klesla
- nedokáži odhadnout

15) Odhadněte v procentech, jakou část z celkového počtu trestných činů, spáchaných v ČR v uplynulém roce (2008), tvořila násilná, majetková a mravnostní kriminalita. Součet podílů těchto tří vybraných druhů kriminality přitom nemusí činit 100 %:

- násilná kriminalita (vražda, loupež, ublížení na zdraví...):
- majetková kriminalita (krádež vč. vloupání, zpronevěra, podvod...):
- mravnostní kriminalita (znásilnění, pohlavní zneužívání, kuplířství...):

16) Odhadněte v procentech, jakou část z celkového počtu trestných činů, spáchaných v ČR v uplynulém roce (2008), spáchaly následující skupiny osob:

- ženy:
- mladí lidé do 18 let věku:
- cizinci:
- recidivisté:
- příslušníci etnických menšin:

17) Jaký druh trestu podle vás české soudy ukládají v současnosti za trestné činy nejčastěji?

- nepodmíněný trest odnětí svobody (tj. vězení)
- podmíněný trest odnětí svobody (tzv. „podmínka“)
- trest obecně prospěšných prací
- peněžitý trest
- trest zákazu činnosti
- jiný:
- nevím

18) Uved'te u následujících typů jednání, zda by podle Vašeho názoru měly být postihovány jako trestný čin:

- užívání nelegálních drog	ano – ne - nevím
- držení nelegálních drog pro vlastní potřebu	ano – ne - nevím
- dobrovolný pohlavní styk s osobou ve věku 14 let	ano – ne - nevím
- šíření urážlivých nepravdivých skutečností o jiné osobě	ano – ne - nevím
- usmrcení trpící nevléčitelně nemocné osoby na její žádost	ano – ne - nevím
- nelegální kopírování hudby, filmů, počítačových programů apod.	ano – ne – nevím
- poskytování sexuálních služeb za úplatu	ano – ne – nevím
- využívání sexuálních služeb za úplatu	ano – ne – nevím
- závažné poškozování životního prostředí	ano – ne – nevím
- poskytování půjček na neúměrně vysoký úrok	ano – ne – nevím
- vyhýbání se splácení dluhů	ano – ne – nevím
- veřejné projevy sympatií k rasismu	ano – ne – nevím
- šizení na daních	ano – ne – nevím

19) Domníváte se, že současný trestní zákon stanoví za trestné činy tresty:

- převážně příliš přísné
- převážně odpovídající
- převážně příliš mírné
- nedokáží posoudit

20) Lidé mají různou představu o odpovídajících trestech pro pachatele trestných činů. Vezměme například případ muže ve věku 21 let, který je odsouzen za vloupání, a to již podruhé. Tentokrát ukradl z bytu, do kterého se vloupal, barevnou televizi. Který z následujících trestů považujete za nejvhodnější?

- peněžitý trest
- nepodmíněný trest odnětí svobody (vězení) do 1 roku
- nepodmíněný trest odnětí svobody (vězení) přes 1 rok do 3 let
- nepodmíněný trest odnětí svobody (vězení) přes 3 roky do 5 let
- nepodmíněný trest odnětí svobody (vězení) na více než 5 let
- obecně prospěšné práce
- podmíněný trest odnětí svobody
- jiný:
- nevím

(mezi odpovědi, spadající pod variantu „jiný“, zařadí tazatel též případy, kdy respondent sám od sebe uvede určitou kombinaci výše uvedených možností)

21) Lidé se liší v pohledu na to, jaké funkce mají tresty mít a jak by se společnost měla k pachatelům chovat. Uved'te prosím, zda souhlasíte s následujícími výroky:

	naprostý souhlas	spíše souhlas	ani souhlas ani nesouhlas	spíše nesouhlas	naprostý nesouhlas	nevím
Stanoví-li zákon za trestné činy přísné tresty, mnoho lidí to od jejich páchání odradí.						
Lidi od páchání trestné činnosti neodradí ani tak přísnost trestů, jako spíše vědomí, že trestu neuniknou.						
Pokud je pachatel potrestán přísně, dalšímu kriminálnímu jednání se vyhne.						
Oběti by měly mít možnost vyjádřit se k tomu, jaký trest by měl pachatel dostat.						
Naše soudy se starají spíše o práva pachatelů, než o zájmy obětí.						
Pobyt ve vězení odsouzené nenapraví, spíše je utvrdí v kriminálním způsobu života.						
Záznam v rejstříku trestů o tom, že osoba byla odsouzena za trestný čin, jí v dalším životě působí významné potíže.						
Podmínky v českých věznicích jsou pro odsouzené příliš mírné.						

22) Souhlasíte s tím, aby zákon umožňoval vězně v případě řádného chování a známek nápravy podmíněně propustit z vězení po výkonu určité části jeho trestu s tím, že nebude-li se po propuštění na svobodě chovat řádně, do vězení se vrátí?

- ano, tato možnost by měla existovat
- ne, trest by měl být vykonán celý bez možnosti podmíněného propuštění
- nevím

(respondentům, kteří odpověděli „ano“, položí tazatel následující doplňující otázku)

Po výkonu jaké části trestu by to mělo být nejdříve možné?

.....

23) Nakolik jste celkově spokojen/a s tím, jak jsou v ČR řešeny problémy spojené s kriminalitou?

- naprosto spokojen/a
- spíše spokojen/a
- ani spokojen/a ani nespokojen/a
- spíše nespokojen/a
- naprosto nespokojen/a
- nevím

24) Oznamkujte jako ve škole od 1 do 5 (1 = nejlepší hodnocení, 5 = nejhorší hodnocení), nakolik se podle vašeho názoru daří Policii ČR v boji s kriminalitou plnit následující úkoly:

	1	2	3	4	5	nevím
Odhalovat pachatele trestných činů						
Dodržovat práva osob podezřelých ze spáchání trestného činu						
Citlivě přistupovat k obětem trestné činnosti						
Plnit její heslo „pomáhat a chránit“						
Dodržovat práva poškozených						
Nenechat se ovlivnit korupcí, politickými ani jinými nepřipustnými vlivy						

25) Oznamkujte jako ve škole od 1 do 5 (1 = nejlepší hodnocení, 5 = nejhorší hodnocení), nakolik se podle vašeho názoru daří státním zástupcům v boji s kriminalitou plnit následující úkoly:

	1	2	3	4	5	nevím
Kontrolovat činnost policie při vyšetřování trestných činů						
Dokazovat obžalovaným před soudem jejich vinu						
Nenechat se ovlivnit korupcí, politickými ani jinými nepřipustnými vlivy						

26) Oznamkujte jako ve škole od 1 do 5 (1 = nejlepší hodnocení, 5 = nejhorší hodnocení), nakolik se podle vašeho názoru daří soudům v boji s kriminalitou plnit následující úkoly:

	1	2	3	4	5	nevím
Rozhodovat bez zbytečných průtahů						
Ke všem obviněným přistupovat stejně						
Trestat skutečné pachatele a osoby neprávem obviněné osvobodovat						
Ukládat spravedlivé tresty						
Citlivě přistupovat k obětem trestné činnosti						
Nenechat se ovlivnit korupcí, politickými ani jinými nepřipustnými vlivy						

27) Označte jako ve škole od 1 do 5 (1 = nejlepší hodnocení, 5 = nejhorší hodnocení), nakolik se podle vašeho názoru daří českému vězeňství plnit následující úkoly:

	1	2	3	4	5	nevím
Znemožnit útoky odsouzených						
Dodržovat práva odsouzených						
Přispívat k nápravě odsouzených						
Připravovat odsouzené na návrat z vězení do společnosti						

28) Domníváte se, že u nás stát dostatečně chrání oběť trestného činu:

- před nevídaným zájmem médií ano – ne - nevím
- před zastrašováním ze strany pachatele či jiných osob ano – ne – nevím
- před následnou pomstou ze strany pachatele či jiných osob ano – ne – nevím
- před neoprávněným zveřejňováním informací o oběti ano – ne – nevím

29) Domníváte se, že české soudy jsou celkově při ukládání trestů za trestné činy:

- mnohem přísnější, než by měly být
- poněkud přísnější, než by měly být
- ani přísnější ani mírnější, ukládají tresty spravedlivé
- poněkud mírnější, než by měly být
- mnohem mírnější, než by měly být
- nedokáží posoudit

30) Odhadněte v procentech, u jaké části trestných činů, o nichž se policie dozví, se jí podařit odhalit pachatele:

31) Odhadněte v procentech, jaká část osob, které policie vyšetřuje jako pachatele, je nakonec soudem odsouzena:

32) Může v ČR o vině a trestu za trestný čin kromě soudu rozhodnout i jiný orgán?

- ano, v některých případech též policie
- ano, v některých případech též státní zástupce
- ne, pouze soud
- nevím

33) Kdo podává v trestním řízení obžalobu?

- poškozený
- policie
- státní zástupce
- soud
- někdo jiný (kdo?)
- nevím

34) V řadě zemí existuje zvláštní zákon, podle kterého se řeší kriminalita či jiné protiprávní činy mladistvých a dětí. Je takový zákon i v ČR?

- ano
- ne
- nevím

35) Pohlaví respondenta

- muž
- žena

36) Věková kategorie respondenta

- 15-17
- 18-20
- 21-30
- 31-40
- 41-50
- 51-60
- 61-70
- 71 a více

37) Nejvyšší dosažené vzdělání respondenta

- ZŠ
- vyučen
- SŠ bez maturity
- SŠ s maturitou
- VŠ

38) Velikost místa bydliště respondenta dle počtu obyvatel

- do 1 tis. obyvatel
- přes 1 do 5 tis. obyvatel
- přes 5 do 20 tis. obyvatel
- přes 20 do 100 tis. obyvatel
- přes 100 tis. obyvatel

39) Nakolik jste celkově spokojen/a se svým současným životem? Odpověď vyjádřete na škále od 1 do 7 s tím, že hodnota 1 představuje nejvyšší spokojenost a hodnota 7 nejnižší spokojenost:

1 2 3 4 5 6 7

40) Jak byste zhodnotil/a výši veškerých příjmů vaší domácnosti z hlediska pokrytí jejích výdajů?

- příjmy pokrývají všechny běžné výdaje a umožňují i spoření nebo investování
- příjmy pokrývají všechny běžné výdaje, ale spoření ani investování neumožňují
- příjmy nepokrývají všechny běžné výdaje, ale lze z nich vyžít
- příjmy jsou zcela nedostatečné a naše domácnost má problémy s financováním základních životních potřeb

41) Byl/a jste vy sám/sama v posledních třech letech obětí trestného činu?

- ano
- ne

42) Byla některá z vám nejbližších osob v posledních třech letech obětí trestného činu?

- ano
- ne

Resumé

Institut pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP) se dlouhodobě věnuje problematice tvorby, projevů a dopadů trestní politiky. V roce 2009 proto realizoval rozsáhlý původní průzkum veřejného mínění IKSP_TP2009 k tématu kriminality a trestní justice, jehož výsledky tvoří empirický základ této monografie, doplněný o podrobnou teoretickou studii zkoumané problematiky a sekundární analýzu výsledků některých nedávných výzkumů v téže oblasti, realizovaných v ČR jak IKSP, tak jinými subjekty. **Předmětem výzkumu** bylo veřejné mínění o zásadních aspektech z oblasti trestní politiky. Výzkum byl zaměřen především na názory české veřejnosti na stav a vývoj kriminality, míru punitivity či tolerance mezi občany, jejich názory na funkci a činnost systému trestní justice a jeho orgánů, názory na stav relevantní legislativy, jakož i vnímanou informovanost veřejnosti o dané problematice. **Cílem výzkumu** bylo přinést nové a prohloubit dosavadní poznatky o názorech a postojích veřejnosti k jednotlivým aspektům trestní politiky v ČR, a to zejména prostřednictvím reprezentativního průzkumu veřejného mínění.

Metodologie výzkumu zahrnovala analýzu odborné literatury a relevantních dokumentů, sekundární analýzu výsledků dosavadních výzkumů veřejného mínění k otázkám, týkajícím se trestní politiky, a především průzkum veřejného mínění IKSP_TP2009. Terénní fázi průzkumu IKSP_TP2009 provedl externí subjekt (Factum Invenio, s.r.o) metodou osobního dotazování na reprezentativním výběrovém souboru 1692 respondentů ve věku od 15 let. Respondenti byli vybráni kvótním způsobem, přičemž použitými kvótními znaky byly pohlaví, věk, vzdělání a region.

Teoretická část monografie obsahuje rozsáhlou literární studii problematiky trestní politiky, postojů veřejnosti ke kriminalitě a fungování systému trestní justice, jakož i výzkumů veřejného mínění v uvedené oblasti.

Trestní politika představuje souhrn opatření trestněprávní povahy, kterými společnost reaguje na kriminalitu s cílem tento nežádoucí jev kontrolovat, omezit a potlačit. Trestní politika státu je konkretizována především v jeho trestní legislativě hmotněprávní i procesní, v systému a uspořádání orgánů a institucí zajišťujících uplatňování trestněprávních norem i v praktické činnosti těchto subjektů. Charakter trestní politiky v každé společnosti je určován především hodnotami a principy, zakotvenými v jejím ústavním pořádku, cíli, o něž státní moc usiluje, a v nejobecnější rovině i idejemi, které daná společnost přijímá. Současná teoretická vymezení trestu zahrnují zejména tyto znaky: trest obsahuje způsobení újmy; tato

újmou je způsobena cíleně k tomu oprávněnou autoritou; trest je ukládán za porušení práva; toto porušení musí být zaviněné; trest je ukládán z ospravedlnitelného důvodu.

V posledních letech expanduje snaha kriminalizovat různé druhy jednání, které využívají příležitostí a rozporů, vyplývajících ze současné globalizující se společnosti, a které vedou k novým závažným formám kriminality. Jde především o mezinárodní terorismus, transnacionální organizovaný zločin, počítačovou kriminalitu, obchod s migranty, ženami, lidskými orgány, zbraněmi a drogami. Tato snaha o kriminalizaci je výrazem úsilí jednotlivých zemí i celého mezinárodního společenství účinně se postavit uvedené závažné trestné činnosti. To ovšem s sebou nese riziko oslabování principu zákonnosti a vlády práva a může vést k porušování základních svobod a lidských práv.

Trestní politika státu by měla být dlouhodobě konstantní, což je základním předpokladem i pro stabilitu právního řádu. Nová realita života současné doby staví do jiného světla i některé tradiční principy trestní justice. Spravedlnost bude možná třeba nazírat nikoliv jako ideu, jako morální a filozofický postulát, ale jako osobní pocit. Trest by v tomto smyslu měl být chápán především jako prostředek k tomu, aby si pachatel uvědomil škodlivost svého jednání a tím byl motivován k odstranění nebo zmírnění následků spáchaného činu. Trestní politika by se proto měla výrazněji orientovat tak, aby kompenzace způsobené škody a satisfakce obětem trestného činu měla stejnou váhu jako ochrana společnosti.

Postoje lze obecně popsat jako hodnotící vztahy, které v sobě integrují jak kognitivní aspekty psychiky (poznatky o různých objektech), tak aspekty emotivní (prožívání jejich významu). Termínem mínění se obvykle označuje slovy vyjádřené hodnocení. Přesvědčením pak lze většinou chápat hodnocení pevně vytvořené a zafixované. Sociální psychologové rozlišují tři základní složky postojů, a to složku kognitivní, emotivní (afektivní) a konativní (snahovou). Podstatnou charakteristikou postoje je jeho intenzita. Neutrální postoje se týkají spíše nevýznamných objektů, o nichž subjekt mnoho neví. Extrémně pozitivní nebo negativní postoje jsou naproti tomu nejsilnější a souvisejí s osobností jedince natolik, že plní určitou integrační funkci. Postoje můžeme chápat jako produkty učení. Zdrojem jejich formování jsou především individuální zkušenosti.

Ve snaze o pochopení *veřejného mínění o kriminalitě* je důležité zjistit, jak si lidé zapamatovávají informace různého druhu a jak je vzájemně propojují a interpretují. Existují dvě základní strategie, jak si lidé postoje vytvářejí. První z nich je systematické zpracovávání, spočívající v pečlivém hodnocení, integrování i interpretování všech dostupných faktů. Druhá strategie, kterou lze označit jako heuristické zpracovávání, je naopak založena na využití jedné výrazné informace, jež se člověku o dané problematice dostane.

Nepříliš povzbudivé závěry, k nimž dospívají výzkumy veřejného mínění o kriminalitě a trestní justici, vedou vlády mnoha zemí k úvahám, jak postoje a názory občanů změnit, aby jejich důvěra v existující systém posílila. Klíčovým faktorem je přitom význam a intenzita postoje. Nejvlivnějším prvkem, vedoucím ke změně postojů, jsou přímé osobní zkušenosti. Vedle nich může na jedince působit i více či méně cílené přesvědčování. Zločin se jako závažný jev dotýká významných individuálních i společenských hodnot, a tak je třeba počítat s tím, že zásadní místo v postojích, které si k němu občané utvářejí, zaujímá emocionální komponenta.

Faktorů, které formují postoje veřejnosti ke kriminalitě, je celá řada. Některé jsou poměrně zjevné a mají přímý vliv, jiné jsou hůře postihnutelné a působí spíše nepřímě. V samotném centru těchto vlivů jsou masová média. Z nich většina občanů získává znalosti o zločinu, přesahující rámec vlastních zkušeností či zkušeností zprostředkovaných lidmi z blízkého okolí. Zásadním problémem, o němž je v souvislosti s médii a jejich informováním o kriminalitě nutno uvažovat, je zkreslení, kterého se v porovnání s reálným stavem dopouštějí. Spočívá mj. v nadhodnocování násilné a naopak podhodnocování majetkové trestné činnosti. Svým zaměřením i stylem, jak informace o jednotlivých deliktech zpracovávají a prezentují publiku, přispívají média také k emocionálnímu naladění většiny soudobých diskusí o kriminalitě.

Kromě vlivu masmédií je nutné zvažovat i další faktory, které mohou ve vztahu k postojům veřejnosti ke kriminalitě a trestní politice sehrát významnou roli. Zařadit k nim lze osobní zkušenosti respondenta se zločinem, a to zejména prožitky oběti trestného činu. Souvisejícím tématem je sekundární viktimizace a její vliv na hodnocení práce orgánů činných v trestním řízení či na postoje k nim. Specifickou zkušeností, která může ovlivnit názory a postoje k trestní justici, je také osobní účast v soudním procesu. Je známo, že postoje respondentů se mění v závislosti na znalostech dotčené oblasti. Pokud jsou respondenti informováni o stavu kriminality, systému sankcí, míře recidivy či nejčastěji ukládaných sankcích, hodnotí práci orgánů činných v trestním řízení příznivěji. Rozdíly mezi respondenty se rovněž obvykle projevují ve vztahu k některým základním demografickým znakům, jako je věk, pohlaví nebo vzdělání.

Velmi vhodným postupem k získání podrobného a plastického obrazu respondentových postojů v oblasti kriminality a trestní politiky jsou kvalitativní metody, a to zejména hloubkový rozhovor s otevřenými otázkami. Jejich slabinou jsou ovšem značné nároky na čas a úsilí, a to nejen pro výzkumníka, ale také pro samotné respondenty. I z toho důvodu se ve výzkumech veřejného mínění o kriminalitě výrazně častěji uplatňují metody

kvantitativní. Výzkum veřejného mínění se musí vypořádat s několika základními metodologickými problémy. Jedná se obecně zejména o vytvoření spolehlivého nástroje na měření postojů, výběr statistických metod pro následné zpracování a vyhodnocení získaných dat, a zajištění objektivity, spolehlivosti a validity měření. Podstatným momentem při přípravě výzkumu veřejného mínění je také adekvátně zvolený způsob výběru osob, které budou dotazovány. Využit lze buď náhodného výběru, anebo výběru kvótního, řídicího se předem určenými znaky.

V samostatné části přináší studie *přehled výsledků některých předchozích výzkumů* názorů a postojů české veřejnosti v oblasti různých aspektů trestní politiky, realizovaných IKSP či jinými subjekty. Výzkumy, jejichž výsledky tato část studie rozebírá, se věnovaly tématům vnímání kriminality jako problému a pocitu bezpečí mezi občany, důvěry k orgánům systému trestní justice a povědomí o jejich činnosti, tolerance veřejnosti k různým druhům jednání a skupinám obyvatel, trestů a trestání v ČR, příčin kriminálního chování, prevence kriminality, a dalším.

Empirická část studie shrnuje výsledky *průzkumu IKSP_TP2009*, který zkoumal veřejné mínění v několika oblastech:

- stav a vývoj kriminality v ČR;
- míra tolerance a punitivity;
- funkce a činnost systému trestní justice a jeho orgánů;
- stav relevantní legislativy;
- vnímaná informovanost o zkoumané problematice.

Kromě základního vyhodnocení průzkumu obsahuje tato část monografie i výsledky sekundární statistické analýzy získaných poznatků s využitím multivariátních technik.

Výsledky průzkumu ukázaly, že o problematiku kriminality a fungování systému trestní justice se zajímá přibližně polovina obyvatel. Občané sami cítí, že o různých aspektech trestní politiky nemají dostatek informací. Výzkum potvrdil, že jejich znalosti jsou v tomto směru skutečně celkově spíše průměrné, byť své znalosti patrně poněkud podceňují. Nejlépe se cítí být informováni o stavu a struktuře kriminality, ve skutečnosti mají lepší vědomosti o trestní legislativě. Naopak znalosti občanů o činnosti systému trestní justice jsou dosti slabé a občané informační deficit v této oblasti také pociťují nejvýrazněji. Veřejnost podle výsledků průzkumu zřejmě sdílí názor, že média o problematice kriminality a trestní justice informují selektivně, tj. že si vybírají především neobvyklé či šokující případy, které tím dostávají větší prostor, než by jejich výjimečnému charakteru odpovídalo.

Na otázku, jaká je v současnosti v ČR spodní věková hranice trestní odpovědnosti, odpovědělo správně 61 % respondentů. Povědomost občanů o trestnosti různých typů jednání je celkově spíše průměrná. Pokud měli respondenti spontánně vyjmenovat druhy trestů alternativních k odnětí svobody, nejčastěji (v 66 % případů) uvedli peněžitý trest, dosti často uváděli také obecně prospěšné práce (48 %). Zhruba pětina respondentů zmínila podmíněný trest, tj. trest odnětí svobody s podmíněným odkladem výkonu na zkušební dobu (22 %), propadnutí majetku či věci (21 %), a vyhoštění či zákaz pobytu (19 %). Na trest zákazu činnosti si vzpomnělo přes 15 % respondentů. Nejvyšší možnou délku trestu odnětí svobody (kromě doživotí) správně uvedla téměř polovina (47 %) dotázaných.

Tři čtvrtiny občanů se domnívají, že kriminalita v ČR od roku 2000 vzrostla, ačkoliv oficiální statistiky vypovídají spíše o opaku. Více jsou o nárůstu kriminality přesvědčeni ti, kteří se podle vlastních slov o problematiku kriminality zajímají. Pokud jde o strukturu kriminality, podceňují občané podíl majetkové trestné činnosti na celkovém počtu zjištěných trestných činů, zatímco podíl násilné a mravnostní kriminality výrazně přeceňují. Rovněž tak ve srovnání s policejní statistikou nadhodnocují podíl mladistvých a cizinců na celkovém nápadu trestné činnosti.

Průzkum IKSP_TP2009 potvrdil zjištění předchozích výzkumů na toto téma, a sice že většina veřejnosti pokládá tresty, stanovené v trestním zákoně, za příliš mírné, a za příliš mírné označuje i tresty, ukládané v praxi českými soudy. Podle vyjádřených postojů k funkcím trestů a trestání lze veřejnost rozdělit na tři skupiny: a) retributivce, podle nichž současný způsob postihu trestné činnosti v ČR není dostatečně funkční, bylo by vhodné zpřísnit přístup vůči pachatelům a více dbát na zájmy obětí; b) institucionalisty, vyznávající stanovisko, že reakce na trestnou činnost a zacházení s pachateli má být výsostnou záležitostí státu a jeho institucí, ovšem praktické uplatňování této pravomoci v ČR není příliš účinné; a c) nihilisty, kteří nevěří v oblasti trestů a trestání ničemu. Podíl retributivců a institucionalistů ve společnosti je přibližně stejný, s mírnou převahou retributivců; skupina nihilistů je nejmenší a tvoří ji cca pětina občanů.

Výsledky průzkumu umožnily identifikovat ve veřejnosti tři skupiny občanů také podle toho, jak hodnotí orgány systému trestní justice z hlediska plnění jejich základních úkolů. Skupinu s převážně pozitivním hodnocením tvoří čtvrtina občanů, skupinu se spíše negativním hodnocením pětina občanů. Více než polovinu veřejnosti lze označit za představitele skupiny zdrženlivých obyvatel, kteří při hodnocení činnosti orgánů systému trestní justice nevykazují extrémnější postoje.

Jako velký problém vidí česká veřejnost postavení obětí trestné činnosti, přinejmenším ve smyslu jejich ochrany před negativními jevy, jež mohou jejich vystupování v trestním řízení provázet. Ochrana obětí trestné činnosti státem před sekundární viktimizací je podle občanů velmi slabá, ať již se jedná o případnou pomstu či zastrašování ze strany pachatele, o nevíтанý zájem médií či o neoprávněné zveřejňování informací o oběti.

Mezi třídící kritéria, u kterých se v odpovědích objevily určité zobecnitelné rozdíly, patřily věk a vzdělání. Respondenti z nejnižších věkových kategorií projevili menší zájem i znalosti dané problematiky a častěji nebyli schopni (či ochotni) na otázku vědomostního charakteru odpovědět vůbec, a to i v oblastech, které se jejich věkové skupiny specificky týkají (věková hranice trestní odpovědnosti, existence systému soudnictví ve věcech mládeže). Nejvyšší věkové kategorie občanů vyjadřovaly oproti tomu větší nespokojenost s postupem příslušných orgánů vůči kriminalitě a zastávaly punitivnější postoje. Respondenti s vyšším vzděláním prokázali vcelku podle očekávání lepší znalosti o problematice a v některých ohledech bylo možné se u nich setkat s méně punitivními postoji (větší přístupnost vůči alternativním trestům, větší akceptace možnosti podmíněného propuštění).

Za nejvýznamnější poznatky z průzkumu IKSP_TP2009 lze pokládat ty, které se týkají zájmu občanů o problematiku a jejich informovanosti o ní, ať už se jedná o informovanost vnímanou či skutečnou. Provedený výzkum v této oblasti naznačil značné rezervy. Lze proto rozhodně doporučit, aby v rámci přípravy a realizace trestní politiky státu byla informování veřejnosti věnována podstatně vyšší pozornost, a to jak z hlediska rozsahu a struktury poskytovaných informací, tak i pokud jde o jejich formu, přehlednost a srozumitelnost.

Summary

Zeman, P. et al.: The Public and the Penal Policy

The Institute of Criminology and Social Prevention (ICSP) is devoted in the long term to the matter of creation, implementation and impact of penal policy. For this reason, in 2009 it performed a wide-reaching, original public opinion survey IKSP_TP2009 on the topic of crime and criminal justice, whose results form the empirical basis for this monograph, supplemented by a detailed theoretic study of the matter in question and by secondary analysis of several pieces of recent research in the same field conducted in the Czech Republic both by ICSP and by other bodies. *The subject of research* was public opinion on fundamental aspects of penal policy. The research concentrated primarily on the opinions of the Czech public on the situation of and developments in crime, the degree of punitivism or tolerance among citizens, their opinions on the role and operation of the criminal justice system and its bodies, opinions on the state of relevant legislation, as well as the perceived awareness of the public on the matter in question. The *aim of research* was to produce new findings and enhance those already established on the opinions and stances of the public to separate aspects of penal policy in the Czech Republic, by means of a representative public opinion survey.

The methodology of the research included analysis of specialised literature and relevant documents, secondary analysis of the results of research on public opinion performed to date on issues related with penal policy, and mainly the public opinion survey IKSP_TP2009. An external provider (Factum Invenio, s.r.o) performed the field phase of the survey by a personal interviewing (face-to-face) method with a representative sample of 1692 respondents, aged 15 years and over. The respondents were chosen by quota sampling, where the quota criteria used were sex, age, education, size of place of residence and region.

The theoretical part of the monograph contains a wide-ranging literary study on the issue of penal policy, on stances of the public to crime and the functioning of the criminal justice system, as well as on research of public opinion in the field in question.

Penal policy is reflected in a set of measures of a criminal law nature with which society reacts to criminality with an aim of controlling, limiting and suppressing this unwelcome phenomenon. The state penal policy manifests itself mainly in both its substantive and procedural penal legislation, in the system and organisation of bodies and institutions

involved in implementation of criminal law regulations and in the practical operation of such bodies. The nature of penal policy in every society is dictated primarily by their values and principles embedded in their constitutional order, by the targets to which the state mechanism is aspiring and by the ideals accepted by the given society. The current theoretical definition of punishment includes these characteristics: punishment involves inflicting harm; this harm is inflicted intentionally by an authority authorized to do so; punishment is imposed for breach of the law; such breach must be based on fault; punishment is imposed for a justifiable reason.

In recent years, the endeavour to criminalise various types of activity which exploit the opportunities and discrepancies resulting from the current globalisation of society and which lead to new, serious forms of criminality has been expanding. This concerns mainly international terrorism, transnational organised crime, cybercrime, trafficking in migrants, women, human organs, weapons and drugs. This attempt at criminalisation is an expression of the effort by individual countries and the whole of international society to halt these serious criminal activities. This, however, brings with it the risk of enfeebling the principle of legality and the rule of law and can lead to breaches of fundamental freedoms and human rights.

The penal policy of a state should be constant in the long term, which is also a fundamental precondition for the stability of a legal order. The new reality of life at present also sheds a different light on some traditional principles of criminal justice. It may possibly be necessary to look upon justice not as an ideal, a moral and philosophical postulate, but as a personal feeling. Punishment in this sense should be understood mainly as a means of making the offender realise the harmfulness of his actions, thereby motivating him to rectify or mitigate the consequences of the crime committed. Penal policy should be more expressly oriented towards both compensation of the damage caused to and the satisfaction of the victim of the crime and to protection of society.

Stances can be generally described as critical relationships integrating in themselves both the cognitive aspects of the psyche (knowledge of various objects) and emotive aspects (experiencing their significance). The term “opinion” represents an evaluation expressed in words. By “belief” we mostly understand an evaluation firmly forged and fixed. Social psychologists differentiate three basic elements of stance: cognitive, emotive (affective) and conative (striving). A fundamental characteristic of a stance is its intensity. Neutral stances tend to concern insignificant objects about which the subject knows little. Extremely positive or negative stances are, conversely, the strongest, and relate to an individual’s personality so

much that they serve a certain integrative function. We can understand stances as products of learning. The origin of their formation lies mainly in individual experiences.

While trying to understand *public opinion regarding criminality*, it is important to establish how people remember information of various types and how they link and interpret it. People employ two basic strategies in forming a stance. The first of these is systematic processing, consisting of careful evaluation, integration and interpretation of all available facts. The second strategy, which can be identified as heuristic processing, is, in contrast, based on the use of one significant piece of information gained by a person regarding a certain issue.

The rather discouraging conclusions reached by public opinion surveys on crime and criminal justice lead the governments of many countries to deliberation on how to change their citizens' opinions so that their confidence in the existing system might grow. A key factor in this is the significance and intensity of the stance. The most influential element leading to a change of stances is direct personal experience. In addition to these experiences, more or less targeted persuasion can work on the individual. Crime, as a serious phenomenon, affects significant individual and social values, and so it must be expected that a fundamental place in the stances taken towards it by citizens will be occupied by an emotional component.

There is a whole range of factors, which form the public's stances towards criminality. Some are fairly obvious and have a direct influence, others are harder to pinpoint and tend to act indirectly. At the very centre of these influences are the mass media. This is where most citizens gain their knowledge of crime over and above the sphere of their own experiences or experiences passed on by people in their close vicinity. The basic problem, which should be considered in relation to the media and their informing about criminality, is the bias they apply in relation to the real situation. Amongst other areas, this consists of overestimating violent and, on the contrary, underestimating property crime. By means of their focus and style, how they process information on individual offences and present it to the public, the media contribute also to the emotional timbre of most open discussion about criminality.

In addition to the influence of the mass media, it is necessary to consider other factors too, which may play a significant role in relation to the stances of the public towards criminality and penal policy. These can include the respondent's personal experiences with crime, especially the sufferings of a victim of a crime. A related topic is secondary victimisation and its effect on evaluation of the work of bodies of criminal justice system or on the stance towards them. Another unique experience, which can influence the opinions and stances towards criminal justice, is personal participation in court proceedings. It is a well-

known fact that the stances of respondents change depending on their knowledge of the field in question. If respondents are aware of the state of crime, the system of sanctions, the rate of re-offending or the most frequently imposed sanctions, they evaluate the work of bodies of criminal justice system more favourably. Differences between respondents also usually become apparent in relation to some fundamental demographic characteristics such as age, sex or education.

A very expedient procedure for gaining a detailed and vivid picture of the respondents' stances in the field of criminality and penal policy are qualitative methods, in particular an in-depth interview with open questions. The disadvantage of this method is its considerable demands on time and effort not only for the researcher, but also for the respondents themselves. For this reason too, quantitative methods are employed in research of public opinion much more frequently. Research of public opinion must come to terms with several basic methodological problems. This generally means the creation of a reliable instrument for measuring stances, selection of statistical methods for subsequent processing and evaluation of the data obtained and for ensuring objectivity, reliability and validity of the figures. A fundamental aspect in preparation of a survey of public opinion is also an adequately chosen method of selecting the people who are to be questioned: either a random or quota selection governed by pre-designated criteria.

In a separate section, the study brings a *summary of results of some preceding research* of opinions and stances of the Czech public addressing various aspects of penal policy conducted by ICSP and other bodies. The research whose results are examined in this section of the study dealt with topics such as perception of criminality as a problem and a sense of safety amongst citizens, confidence in the bodies of the criminal justice system and awareness of its activities, tolerance of the public to various types of behaviour and to groups of the population, penalties and sentencing in the Czech Republic, causes of criminal behaviour, prevention of criminality and others.

The empirical section of the study summarises the results of *survey IKSP_TP2009* which investigated public opinion in several areas:

- the state and development of crime in the Czech Republic;
- the degree of tolerance and punitivism;
- the role and operation of the criminal justice system and its bodies;
- the situation of relevant legislation;
- perceived awareness of the matter in question.

In addition to the basic evaluation of the survey, this part of the monograph also contains the results of secondary statistical analysis of findings using multivariate techniques.

The results of the survey showed that approximately half of the population takes an interest in the issue of criminality and the functioning of the criminal justice system. The citizens themselves feel that they do not have sufficient information regarding the various aspects of penal policy. The research confirmed that their knowledge is at a rather average level in this area, although it seems that they rather underestimated their knowledge. They feel best informed on the state and the structure of crime; in reality they have better knowledge of criminal legislation. Conversely, citizens' knowledge of the activities of the criminal justice system is fairly weak and citizens feel an information deficit most markedly in this area. According to the results of the survey, the public seems to share the opinion that the media informs about the matter of crime and criminal justice selectively, i.e. that it chooses primarily the unusual or shocking cases which therefore get more room than would correspond to their exceptional nature.

To the question on what the lower age criminal responsibility is, 61 % of respondents gave the correct answer. The awareness of citizens on the culpability of various types of criminal acts is overall fairly average. When the respondents had to spontaneously name types of alternatives to imprisonment, most often (in 66 % of cases) they named a financial penalty (a fine), and quite often they named community service (48 %). Approximately one fifth of respondents mentioned a suspended sentence, i.e. a sentence of imprisonment with conditional postponement of its enforcement for a probationary period (22 %), confiscation of property or thing (21 %), and deportation or prohibition of residence (19 %). Over 15 % of respondents remembered the penalty of a prohibition to undertake certain activities. Almost half (47 %) of those asked could name the longest possible sentence of imprisonment (other than life).

Three quarters of citizens suppose that crime rate in the Czech Republic has grown since the year 2000, although official statistics suggest rather the opposite. Those, who, in their own words, take an interest in the issue of criminality, are more convinced of the growth in crime. As far as the structure of criminality is concerned, citizens underestimate the proportion of property crime in the total number of registered offences, while they considerably overestimate the proportion of violent and sexual criminality. Likewise, in comparison to police statistics, they overestimate the proportion of youths and foreigners involved in the overall total of crimes.

The survey IKSP_TP2009 confirmed the findings of previous research on this topic: that the majority of the public consider the sentences stipulated in the Criminal Code to be too lenient and also regard the sentences imposed in practice by Czech courts as being too lenient. According to the stances expressed regarding the role of penalties and sentencing, the public can be divided into three groups: a) retributivists, according to whom the present way of prosecution of crime in the Czech Republic is not sufficiently functional and that it would be desirable to toughen the approach to offenders and to defend the interests of the victims; b) institutionalists, professing the standpoint that the reaction to crime and treatment of the offenders should be the sovereign affair of the state and its institutions, however, the practical implementation of this power in the Czech Republic is not exceedingly effective; and c) nihilists, who do not trust to anything in the area of sanctions and sentencing. The proportion of retributivists and institutionalists in society is approximately the same, with a slight preponderance of retributivists; the nihilist group is smaller and accounts for approximately one fifth of citizens.

The results of the survey made it possible to identify three groups of citizens also according to how they value the bodies of the criminal justice system from a point of view of fulfilling their basic tasks. One group with a mainly positive evaluation accounts for a quarter of citizens, and a group with a more negative evaluation, one fifth of citizens. More than a half of the public can be labelled as members of a group of reticent inhabitants who do not express a particularly extreme stance in evaluating the operation of the criminal justice system bodies.

The Czech public sees the status of the victims of crime as a great problem, at least in the sense of protecting them against negative phenomena, which can be provoked by their involvement in criminal proceedings. Protection of the victims by the state against secondary victimisation is, according to the citizens, very feeble, regarding possible revenge or intimidation on the part of the offenders, unwelcome media attention or unauthorised publicity of information on the victim.

Some of the sorting criteria, where certain differences facilitating generalisation emerged in the answers, included age and education. Respondents from the lowest age groups expressed less interest in the issue in question and were more frequently unable (or unwilling) to answer a knowledge-based question at all, even in areas, which specifically related to their age group (minimum age of criminal responsibility, the existence of a juvenile justice system). At the other end of the range, the highest age group of citizens expressed greater dissatisfaction with the steps of the relevant bodies towards criminality and advocated a more

punitive stance. As expected, respondents with higher education demonstrated overall better knowledge of the issue and in some respects in their case it was possible to encounter a less punitive stance (greater amenability to alternative sanctions, greater acceptance of the possibility of conditional release from imprisonment).

The most significant findings of the survey IKSP_TP2009 can be seen as those concerning the citizens' interest in the issue and their awareness of it, either perceived or actual awareness. Research in this area indicated significant shortcomings. It can therefore be recommended that, as part of preparation and implementation of national penal policy, public awareness should be given greater attention both from the point of view of the extent and structure of information provided and, with regard to its form, lucidity and comprehensibility.

VEŘEJNOST A TRESTNÍ POLITIKA

Autoři: Petr Zeman
Simona Diblíková
Zdeněk Karabec
Jan Tomášek
Ivana Trávníčková

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Nám. 14. října 12, 150 21 Praha 5

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Tiskárna: Vydavatelství KUFR s.r.o.
Naskové 3, Praha 5

Dáno do tisku: listopad 2011

Vydání: první

Náklad: 200 výtisků

www.kriminologie.cz

ISBN 978-80-7338-113-4